

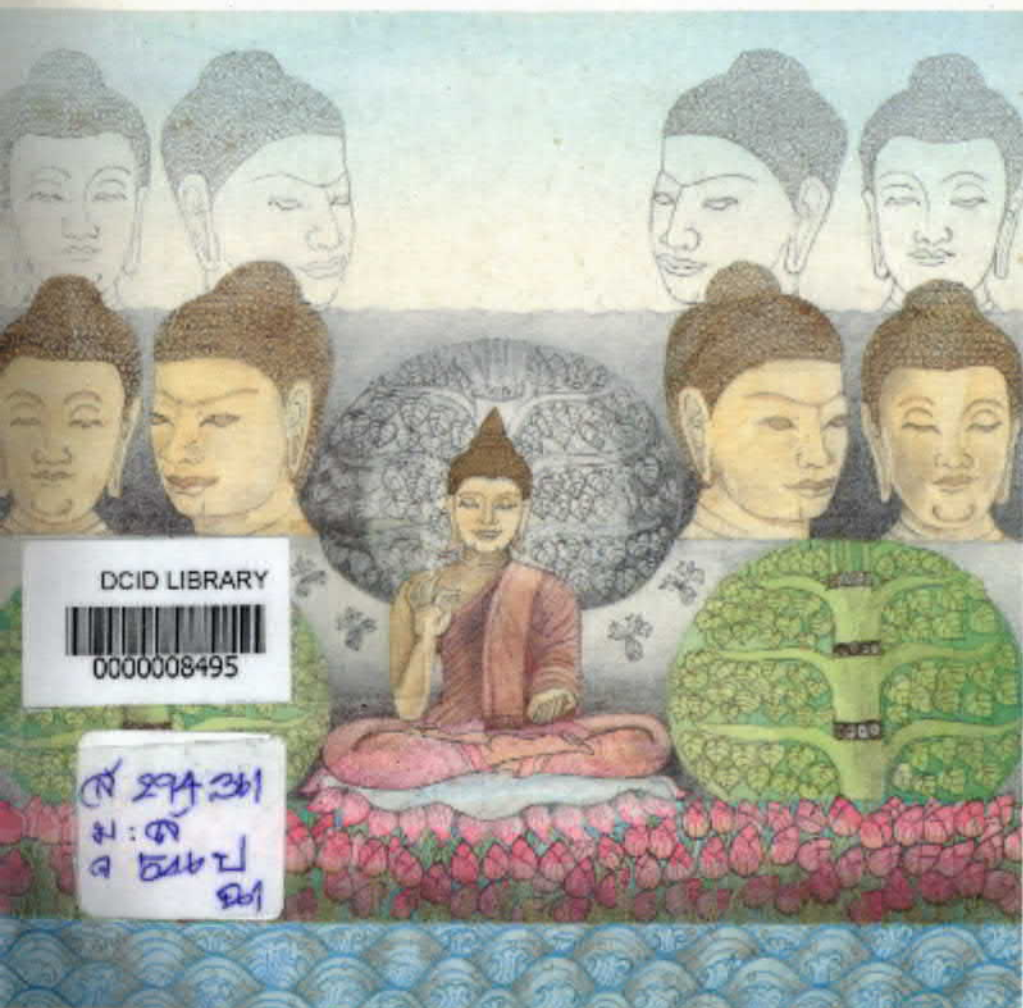
หนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา ชุดพระพุทธศาสนาและจริยธรรม

กระทรวงศึกษาธิการ

ประทีปแห่งชมพูทวีป

ระดับมัธยมศึกษา

DCID LIBRARY

0000008495

ศ ๒๙๔.๓๖
ม:ด
๑ ๒๖๖
๒๐๑

พิมพ์แจกครั้งที่ ๑ จำนวน ๘,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๒๘

ผู้จัดพิมพ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974 - 10 - 0345 - 5

หนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา

ชุดพระพุทธศาสนาและจริยธรรม

ระดับมัธยมศึกษา

ประทีปแห่งชมพูทวีป

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

စာအုပ်အမျိုးအမည်.....	၆၆၆၆၆၆
စာအုပ်အမျိုးအမည်.....	
စာအုပ်အမျိုးအမည်.....	၆၆၆၆၆၆

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา ชุด
พระพุทธศาสนาและจริยธรรม เรื่อง ประทีปแห่งชมพูทวีป สำหรับระดับ
มัธยมศึกษา ขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้
ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๘

พ.ร.

(นายพจนอม แก้วกำเนิด)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

วันที่	19 ก.ค. 2528
เรื่อง	ส ๐๓๖32 ๐1
เลขที่	ส ๒๒4361 น

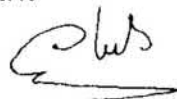
๑. ๖๔๖ ย

คำนำ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประจำชาติไทยมาช้านาน มีส่วนช่วยให้สังคมไทยอยู่ได้อย่างสันติสุข ช่วยสร้างเสริมคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนวัฒนธรรมไทยมาตลอด กระทรวงศึกษาธิการได้ตระหนักถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนา และเห็นควรส่งเสริมให้นักเรียนตลอดจนเยาวชนได้ยึดมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมโดยสม่ำเสมอ จึงได้มอบหมายให้กรมวิชาการจัดทำหนังสือเสริมประสบการณ์ขึ้น ในการจัดทำหนังสือดังกล่าว กรมวิชาการได้ขออนุมัติกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่าน หนังสืออ่านเพิ่มเติมและหนังสืออุทิศเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและจริยธรรม ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาขึ้นคณะหนึ่ง ดังรายชื่อท้ายหนังสือนี้

คณะกรรมการ ฯ ได้พิจารณาเห็นว่า เรื่อง ประทีปแห่งชมพูทวีป ซึ่งนางแม้นมาส ชวลิต เขียนย่อจากบทประพันธ์ เรื่อง *The Light of Asia* ของ *Sir Edwin Arnold* พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์สยามนิกรรายวัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ นั้น เป็นเรื่องที่ส่งเสริมให้ผู้อ่านซาบซึ้งในพระจริยาวัตรขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งสำนวนโวหารไพเราะสละสลวย ช่วยให้เกิดความจรรโลงใจและมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีคุณค่าที่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาจะได้อ่านเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ขออนุญาตนำมาจัดพิมพ์เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา ชุดพระพุทธศาสนาและจริยธรรม ระดับมัธยมศึกษา โดยได้จัดทำคำอธิบายศัพท์ท้ายเล่ม เพื่อช่วยให้นักเรียนอ่านเรื่องได้เข้าใจและได้อรรถรสยิ่งขึ้น

กรมวิชาการขอขอบคุณผู้เขียน คณะกรรมการ ฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้หนังสือนี้สำเร็จด้วยดีไว้ ณ โอกาสนี้

(นายวิเวก ปางพุฒิพงศ์)

อธิบดีกรมวิชาการ

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๘

สารบัญ

หน้า

๑	พระสัทธตถกumar	๑
๒	ยโสธราเทวี	๘
๓	เสียงกรวณของสายพิน	๑๖
๔	จันทร์เพ็ญในจิตรมาส	๒๘
๕	ดาบสหนุ่มแห่งรัตนคีรี	๓๗
๖	พินสามสายจากสวรรค์	๔๕
๗	ผู้ใหญ่ยังเหนือจักรพรรดิ	๕๕
๘	สิ่งที่อยู่คู่ฟ้า	๖๖

ประทีปแห่งชมพูทวีป

พระสิทธิธัตถกumar

วันหนึ่งในฤดูร้อน พญาหงส์สีขาวสะอาดตัวหนึ่ง นำฝูงบินผ่านอุทยานของพระเจ้ากรุงกบิลพัสดุ์ บ่ายหน้าไปทางทิศเหนือสู่วังมณเฑียรเขาหิมาลัยโพ้น ความขาวของฝูงหงส์ซึ่งท่าบอยู่กับท้องฟ้า นั้น เป็นประจักษ์ทางข้างเผือก ยิ่งความนิยมยินดีให้แก่ผู้พบเห็นยิ่งนัก แต่พระเทวทัตกุมารมิเป็นเช่นนั้น น้ำพระทัยของเจ้าชายพระองค์น้อยนี้เป็นพาล มุ่งแต่จะทำลายเป็นที่ตั้ง พอตอดพระเนตรเห็นพญาหงส์ เขาก็ทรงก่งสายธนูขึ้นทันที ยกลูกศรขึ้นพาดสายและนำวหน่วงเต็มแรง ปล่อยศรวิ่งขึ้นไปเสียบกายพญาหงส์ซึ่งกำลังร่าเริงใจอยู่บนอากาศ นกที่น่าสงสารก็พลัดตกลงมาบนพื้นดิน ครยังเสียบคากายอยู่

ขณะนั้น พระสิทธิธัตถกumar พระโอรสแห่งพระเจ้ากรุงกบิลพัสดุ์ กำลังประทับอยู่ในพระอุทยานเหมือนกัน พญาหงส์ถลาร่วงลงมาตรงพระบาทพอดี เจ้าชายทอดพระเนตรเห็นเข้าก็บังเกิดความเวทนา ทรงอุ้มหงส์นั้นขึ้นจากพื้น ประคองกอดแต่เบา ๆ มิให้วิหคเคราะห์ร้ายตื่นตกใจ แล้วก็ทรงชักศรซึ่งเสียบเนื้ออยู่นั้นออกเสีย ชโลมแผลด้วยน้ำผึ้ง เอาใบไม้ฉงปิดแผลอย่างเบา ๆ แล้วก็ทอดถอนพระหทัย ร่ำพึงถึงความทุกข์ของพญาหงส์อันมีบาดแผลใหญ่ปรากฏอยู่บนร่างกาย

พระกุมารนั้นก็ยังทรงพระเยาว์นัก พระชันษาของเขาน้อย ชอบที่จะแสวงสุขอย่างเด็กอื่น แต่เขากลับคิดใคร่ครวญถึงความเจ็บปวดของพญาหงส์ ความทุกข์ซึ่งสำแดงอยู่ในตัวนกนั้นเป็นอย่างไรกันหนอ เพื่อให้รู้ความจริงโดยตนเองอย่างแน่ชัด พระองค์ทรงหยิบลูกศรขึ้น แล้วก็ทรงลงตรงข้อพระหัตถ์ พิชศรเสียวปลาบไปถึงพระหทัย พระกุมารก็ทรงเข้า

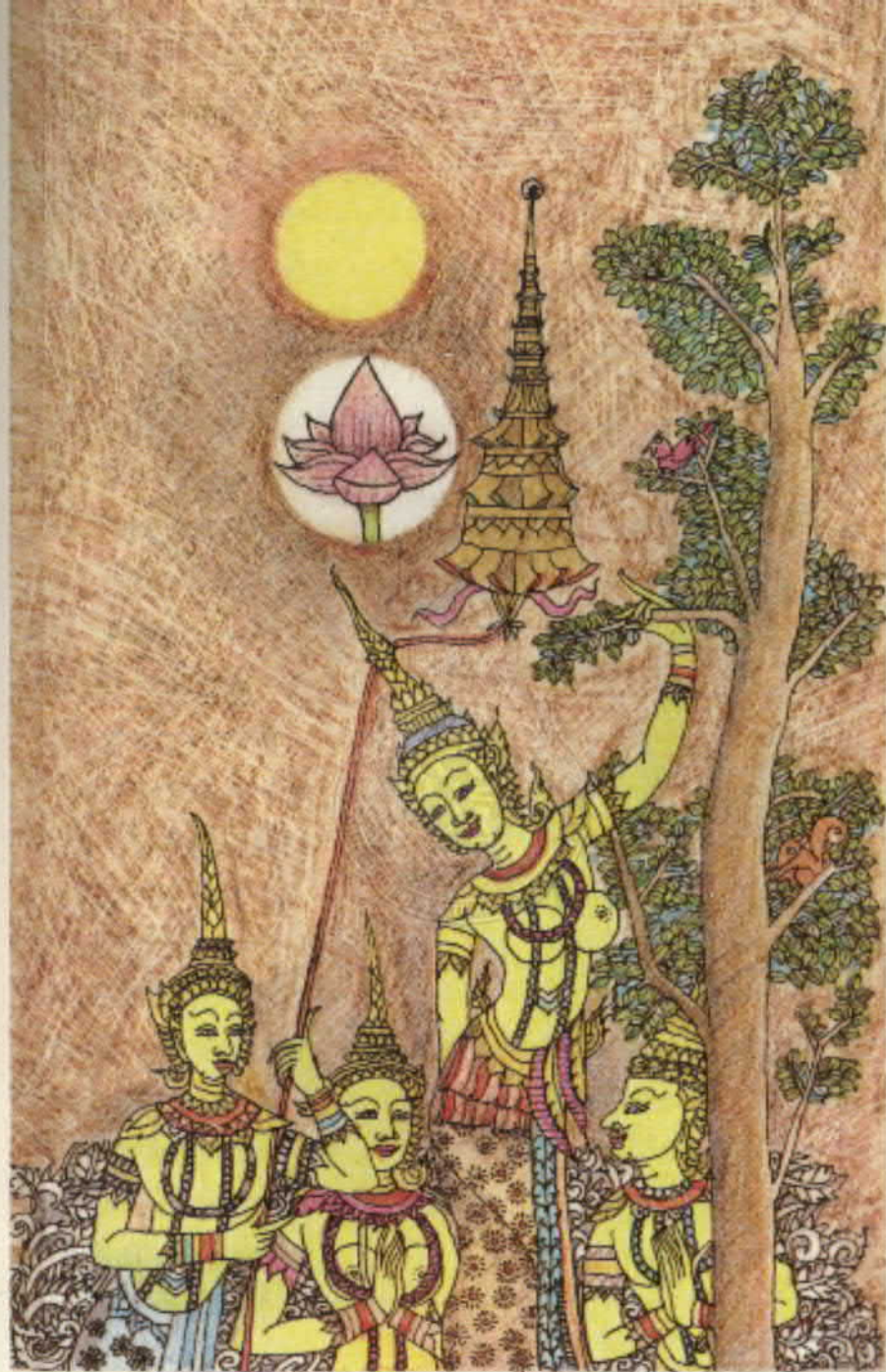
พระทัยในทันทีนั้นเองว่า ความเจ็บปวดของนกนั้นสาหัสเพียงไร จึงทรง
ปลอบนกดด้วยพระวาจาอ่อนหวาน กระทำพระองค์เป็นมิตรกับสัตว์ตัวน้อย
เพื่อมิให้มันตื่นตกใจต่อไป

พอดีพระเทวทัตกุมารผู้ยิ่งญาหงส์ก็เสด็จมาถึง เธอจะแย่งนกนั้น
ไปให้ได้ พระสิทธัตถกุมารก็ไม่ทรงยอม ทรงเห็นว่าพระเทวทัตเป็นผู้ทำลาย
หงส์ แต่พระองค์เป็นผู้ประทานชีวิต ถ้าหากปล่อยนกให้แก่เทวทัตผู้เป็น
ญาติ นกจะต้องตายเป็นแน่แท้ พระองค์ทรงประกาศว่าจะทรงสั่งสอน
ความเมตตาแก่โลก ถ้าหากว่าพระเทวทัตจะทรงคัดค้าน ก็ขอให้ทรงเรียก
นักปราชญ์มาตัดสิน

เทพเจ้าซึ่งปลอมพระองค์มาเป็นนักปราชญ์ ก็ทรงตัดสินว่า “ผู้ใด
กรุณาต่อสัตว์และเป็นผู้ช่วยเหลือสัตว์ ผู้นั้นเป็นเจ้าของ ด้วยเหตุนั้น ผู้ช่วย-
เหลือสัตว์เป็นผู้ให้ชีวิต แต่ผู้ทำลายชีวิตสัตว์ให้ดับลงไปได้ชื่อว่าเป็น
ผู้เข่นฆ่า หาใช่เจ้าของสัตว์นั้นไม่” พระเทวทัตจึงแพ้ความ และพระสิทธัตถะ
กุมารก็ได้พาหงส์ไปเลี้ยงไว้

พระสิทธัตถกุมารนี้แหละ ต่อมาคือ พระบรมศาสดาผู้ประกาศ
พระพุทธศาสนาให้แก่ชนทั้งปวง ให้ได้พบเห็นและได้ตั้งอยู่ในความสุข
อันแท้จริง ความเป็นพระศาสดาผู้ตรัสรู้รอบด้าน ได้ปรากฏให้เห็นตั้งแต่
พระชันษาน้อย ๆ

เมื่อพระพุทธองค์ทรงจุติจากสวรรค์มาเข้าพระกรรมพระนางสิริ-
มหามายาเทวี เป็นพระชาติสุดท้ายซึ่งทรงสั่งสอนพระธรรมแก่ชาวโลกนั้น
ได้บังเกิดรังสีส่องสว่างกระจ่างแจ้งขึ้นในยามคำคินมิตสนิท เขาหินทั้งหลาย
ส่งเสียงดังกึกก้อง ระลอกคลื่นในมหาสมุทรบรรเลงเพลงกล่อม ปวงบุปผชาติ
นานาพรรณแย้มกลีบขยายชูช่อทั้ง ๆ ที่เวลาเช้าตรู่ยังไม่ได้มาถึง ลมพัดเย็น
ชุ่มฉ่ำ และสรรพสิ่งทั้งหลายดูเหมือนจะกระซิบบอกกันว่า ท่านทั้งหลาย

ผู้ตายที่กำลังจะเกิด และผู้เกิดที่ตายไปแล้ว จงตื่นขึ้นและจงฟัง วันนั้นพระพุทธรเจ้าได้เสด็จลงมาปฏิสนธิแล้ว จงรู้และจะมีหวังเกิด

ในตอนเช้าวันนั้น พระโหราจารย์ได้ทูลถวายพระพรพระเจ้าสิริสุทโธทนะว่า “พระราชโอรสของพระองค์ได้ทรงปฏิสนธิแล้ว และจะทรงเติบโตขึ้นเป็นบุรุษอันใหญ่ยิ่ง เป็นผู้ทรงปัญญายอด หากมีเป็นพระมหาจักรพรรดิครองทั่วทุกทวีป ก็จะเป็นพระบรมศาสดา โปรดบรรดาสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นทุกข์ ช่วยมนุษย์ให้พ้นจากความโง่เขลามืดมน”

ครั้นพระราชมารดาทรงครรภ์ครบถ้วนกำหนดแล้ว ก็ประสูติพระราชโอรสได้ต้นสาละ ในป่าลุมพินีวัน เทพเจ้าทั้งหลายเสด็จจากฟากฟ้าลงมาอัญเชิญพระวอทอง พ่อค้าชาวเมืองได้สดับข่าว ก็เดินทางมาแต่ไกล นำของขวัญอันมีค่ามาถวายพระบรมราชกุมาร ในหมู่ชนทั้งหลายซึ่งเดินทางมาชมบุญบารมีนั้น มีฤาษีคนหนึ่งนามว่า อสิตฤาษี ท่านผู้นี้บำเพ็ญพรตอยู่ใต้ต้นไม้ ได้สดับเสียงเทพยดาลงมาบอกว่า บัดนี้พระพุทธรเจ้าได้เสด็จมาในโลกแล้วไปชมพระบารมีเถิด ท่านจึงรีบร้อนมาในกรุงกบิลพัสดุ์

ครั้นเดินเข้ามาใกล้ พระราชมารดาก็ทรงวางพระกุมารลงแทบเท้าพระดาบส พระฤาษีเห็นพระราชโอรสก็ร้องห้ามว่า อย่า อย่า พระนางอย่าทรงวางพระราชโอรสลง แล้วพระฤาษีก็ก้มลงกระทำอภิวันทนาการพระบรมกุมารถึง ๘ ครั้ง กล่าววาทะองค์นี้แหละคือพระพุทธรเจ้าอย่างแน่แท้ ด้วยปรากฏรังสีกุหลาบจากพระวรกาย พระลักษณะ ๓๒ ประการของมหาบุรุษปรากฏอยู่ในพระองค์พร้อมสิ้น พระองค์นี้แหละคือผกาของปวงชนอันจะบานเพียงครั้งเดียวในระยะสองไชยปี เมื่อบานแล้วก็ส่งกลิ่นหอมจรจรายไปทั่วพิภพอบโลกให้หอมหวานด้วยปัญญาอันยอดเยี่ยม

ครั้นพระชนม์ของพระบรมกุมารถึง ๗ วัน พระราชมารดาก็เสด็จสู่สวรรคาลัย ด้วยเหตุว่าพระนางเธอทรงมีพระโอรสประเสริฐ เทพเจ้า

ทั้งปวงรักใคร่ มียอมให้ทรงทนทุกขเวทนาอยู่ในโลกนี้สืบไป จึงรับเสด็จพระนางไปสถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นวันันตาร

ส่วนพระราชโอรสนั้น เมื่อพระชนม์ได้ ๘ พรรษาพระราชบิดาก็ทรงเชิญพระวิศวามิตรฤๅษีมาสั่งสอนศิลปวิทยาแก่พระกุมาร พระวิศวามิตรรับพระราชโองการ พอถึงวันฤกษ์ดีก็เรียกพระกุมารมาสั่งสอน

พระราชโอรสทรงถือกระดานไม้จันทร์แดงขัดมันเป็นเงาวิบมีขอบฝั่งพลอย ประทับตรงหน้าพระอาจารย์ พระหัตถ์น้อย ๆ ผจงจับดินสอพระเนตรอันสุกใสจับอยู่ที่พระอาจารย์ด้วยความเคารพและสนพระทัย

พระฤๅษีบอกว่า พระกุมารจงเขียนคัมภีร์นี้ลง แล้วท่านก็ท่องคาถาซึ่งยากลึกล้ำ ผู้สูงยิ่งด้วยปัญญาและความรอบรู้เท่านั้นจึงจะเขียนได้ พระกุมารทรงฟังแล้วก็เขียนลงบนกระดานอย่างถูกต้อง ไซ้แต่ภาษาเดียวเท่านั้น เรายังเขียนเป็นภาษาอื่น ๆ อีก เป็นหลายสิบภาษา พระอาจารย์ต้องร้องว่า พอแล้วพระเจ้าข้า

แล้วท่านก็สอนให้นับเลขถึงสิบ แต่พระกุมารทรงนับต่อไปได้ถึงล้าน โทฏี อสงไขย ไม่มีที่สิ้นสุด พระอาจารย์ต้องทูลว่าพอแล้ว แล้วก็สอนดาราศาสตร์ พระราชโอรสตรัสเล่าให้ฟังสิ้นถึงการโคจรของจักรวาล ดวงดาวน้อยใหญ่เดินไปอย่างไร เหตุใดจึงเกิดมีคน สัตว์ พืชผล แม่น้ำ มหาสมุทร เป็นต้นว่า แม่น้ำต้องความร้อนละลายกลายเป็นไอลอยไป แล้วตกลงมาเป็นฝน น้ำฝนทำให้เกิดมหาสมุทรและมหาสมุทรก็ทำให้เกิดฝน ความหมุนเวียนอันเป็นธรรมชาติของโลกนั้น มีอยู่ดังนี้

พระฤๅษีจะสอนอะไร พระกุมารก็ทรงทราบสิ้น พระดาบสจึงก้มลงกราบพระกุมารแล้วทูลว่า

“พระองค์เป็นศาสดาของอาจารย์ ข้าพเจ้าหาใช่ครูของพระองค์ไม่ ข้าพเจ้ามาถวายความรู้ กลับต้องมาเรียนจากพระองค์เสียแล้ว พระองค์ทรงรอบรู้ทั่วทุกสิ่งโดยมิต้องใช้หนังสือเลย”

อันพระกุมารแห่งสาถกยวงศ์นั้น จะเก่งเพียงความรู้อย่างเดียวก็หาไม่ แม้แต่ในการวางพระองค์ และในการประลองกำลังเยี่ยงบุรุษนักรบก็หาอาจมีใครเทียมไม่ แต่น้ำพระทัยของเธอนั้นเต็มไปด้วยเมตตาแม้แต่พระชนม์ยังน้อย ๆ ยามเมื่อทรงเล่นสนุกกับพระสหายแม้กำลังมีชัยในการเล่น หากได้ทรงเห็นพระสหายหุดหู่พระทัยก็ทรงสงสาร และหย่อนพระกำลังลงให้พระสหายได้เป็นผู้ชนะบ้าง พระสิริธัตถกุมารทรงมีพระอัธยาศัยดังนี้

เมื่อทรงเจริญวัย พระทัยอันเมตตาแผ่กว้างขยายออกไปทุกที ประคุดดันไม้ใหญ่ ซึ่งแตกใบกิ่งก้านไปจากเมล็ดพืชเพียงเมล็ดเดียว วันหนึ่งพระราชบิดาได้ตรัสชวนพระกุมารไปทอดพระเนตรพิธีแรกนาขวัญ ชมความสดชื่นในท้องนา และการไถนาหว่านข้าว นาและข้าวในนาทั้งหมดจะตกเป็นของพระกุมารทันทีที่พระบิดาเสด็จสู่สวรรคาลัย

ขณะนั้นเป็นวสันตฤดู ต้นไม้กำลังแตกใบงามสะพรั่ง ชวานากำลังไถนาอยู่ริมลำธารอันมีน้ำไหลริน ระหว่างหมู่ต้นตาลรายเรียง หมุ่นกเบิกบานแจ่มใสส่งเสียงเจื้อยแจ้ว แผลงเล็ก ๆ และสัตว์เลื้อยคลานต่างก็มีความสุขอยู่ทั่วหน้า จากไกล ๆ ได้ยินเสียงตึกลองใหญ่ แสดงว่าพิธีวิวาหมงคลได้มีขึ้นในที่ใดที่หนึ่ง พระมหากษัตริย์และพระราชโอรสได้ทอดพระเนตรชมชาติ และทรงสดับเสียงเหล่านี้ด้วยความสุขอยู่อย่างยิ่ง

แต่ในท่ามกลางความชื่นบานเกษมสันต์หรรษานั้นเอง เจ้าชายพระองค์น้อยได้ทรงมองซึ่งลงไป และทรงเห็นสิ่งซึ่งไม่มีใครได้เอาใจใส่มาแต่ก่อนว่า ต้นกุหลาบซึ่งมีดอกสวยงามนั้นก็มีหนามอยู่ ในชีวิตซึ่งเต็มไปด้วยความรื่นรมย์นั้นมีความทุกข์แฝงอยู่

ดูเอาเถิด ชวานาต้องจับคันไถไปท่ามกลางแสงแดดอันแผดจ้า ควายเป็นซึ่งลากคันไถนั้นแล้ว ก็ต้องเดือดร้อนสาหัส เพื่ออะไรเล่า เพื่อการยังชีพไว้เท่านั้น ดูไปบนอากาศพญาเหยี่ยวกำลังถลาไล่จับนกเล็กเป็นอาหาร นกเล็กเล่าก็ไล่ต้อนฝูงผีเสื้อ ซึ่งบินหนีด้วยความตระหนกตกใจ จะดูไปในน้ำ

การฆ่าและถูกฆ่าเพื่อยังชีวิต ก็มีให้เห็นประจักษ์แจ้ง เรามัวเมาเพื่อยังชีพและเราก็ถูกฆ่าต่อไปเพื่อผู้อื่นได้ครองชีพไว้' ม่ากันมาตั้งแต่สัตว์เล็กจนถึงสัตว์ใหญ่ โลกอันงดงามแต่ภายนอกนี้ ภายในเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานทั้งสิ้น อนิจจา

พระกุมารทรงรำลึกดังนั้นแล้ว ก็มีอาจประทับดูความน่าสังเวชของสัตว์โลกอยู่ ณ ที่นั้นได้ จึงเสด็จไปประทับเสียที่ได้ต้นหว้าลำพังองค์เดียว เพื่อทรงใคร่ครวญถึงทุกข์ทรมานทั้งปวงนี้

ขณะที่พระบรมโอรสทรงบำเพ็ญญาณรำลึกถึงทางดับทุกข์ของสัตว์โลกอยู่นั้น พระฤาษี ๕ ตนเหาะผ่านมาทางอากาศ มาถึงต้นหว้าก็มีอาจไปต่อไปได้ ต่างสนทน่กัน มองลงมาเบื้องล่าง เห็นพระมหาบุรุษประทับอยู่ มีพระรัศมีปรากฏจากพระวรกายเปล่งปลั่ง จึงรีบลงจากอากาศถวายนมัสการเปล่งเสียงสรรเสริญพระคุณ แล้วจึงพากันเหาะต่อไป

ยโสธรราชว

ครั้นพระสิทธัตถะมีพระชนม์ได้ ๑๘ พรรษา พระราชบิดาก็ให้สร้างปราสาทอันวิจิตรตระการตาขึ้น ๓ องค์ สำหรับฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูซึ่งมีดอกไม้หอมมีนามว่า จำปา กำลังออกดอก ปราสาทองค์ที่หนึ่งสร้างด้วยไม้เนื้อละเอียดตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสวางซ้อนกัน ภายในประกอบด้วยไม้สนสลักเสลาเป็นลวดลายงามตา ปราสาทองค์นี้มีไว้สำหรับประทับในฤดูหนาว เมื่อเสด็จเข้าไปแล้วความอบอุ่นจักบังเกิดขึ้นแต่พระองค์ ปราสาทองค์ที่สองสำหรับประทับในฤดูร้อน เพื่อผ่อนคลายความร้อนอันโหดร้ายของธรรมชาติ องค์ปราสาทจึงก่อด้วยศิลาอ่อนสีขาวทั้งองค์ ปราสาทอีกองค์หนึ่งซึ่งมีไว้สำหรับต้อนรับเวลาจำปาออกดอก และพืชผลทั้งหลาย ผลิบาน อรุณาสีแดงฉานประกอบขึ้นเป็นพระปราสาทองค์นี้ หลังจากทำด้วยกระเบื้องสีน้ำเงินงาม

บริเวณภายนอกพระปราสาททั้งสามก็ล้วนแล้วไปด้วยบุปผชาตินานา ชูช่อและส่งกลิ่นหอมระรวยอยู่ไม่ขาดสักทีหาวัน ถัดไปจากไม้ดอกก็มีไม้ถ่วงปลูกไว้รายเรียงริมฝั่งน้ำอันไหลหลังดังแรงเสียงคะครึกครื้นมิได้ยิ่งหยุดจะเปรียบก็ประดุจพระโลหิตกษัตริย์หนุ่มย่อมไหลแรงเร็วดี และไม่มีการถอยลง ดังนั้นความสุขสนุกสนานก็เกิดขึ้นทุกวันทุกเวลามีได้ขาด แต่ทว่ายังมีหลายเวลาซึ่งพระพักตร์ของพระสิทธัตถะหม่นหมอง เหมือนพระสุริยะซึ่งต้องเมฆดำมาบัง คราใดที่ทรงรำลึกถึงความทุกข์อันแฝงอยู่ในสีทุกหลายของชีวิต ครานั้นพระพักตร์ของพระบรมโอรสก็ซีดสลดลงทันที

การทั้งหมดนี้ มีรอดพ้นความสังเกตของพระราชบิดาไปได้ พระองค์ทรงพระวิตถิงนัก ด้วยหวาดหวั่นพระทัยว่า พระราชโอรสจะทรงหลีกเลี่ยง

โลกไปแสวงสุขในทางแคบ และโดดเดี่ยวเต็มไปด้วยความกัณดาร เพื่อเสาะหาพระธรรมล้ำเลิศมาสั่งสอนมนุษย์เป็นแน่แท้ พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงเป็นกษัตริย์ซึ่งรักมัน และภาคภูมิใจในความเป็นชาติดียิ่งกว่าสิ่งใดอุดมคติของพระองค์คือ การมีพระราชโอรสผู้เป็นจักรพรรดิของยอดจักรพรรดิทั้งหลาย เพราะฉะนั้นเป็นอำนาจสูงสุด และเป็นความสุขอย่างยิ่งยวด พระองค์มีทรงปรารถนาจะเห็นพระราชโอรสเป็นพระพุทเจ้าผู้ทรงโปรดสัตว์เลย แม้แต่น้อย เมื่อเห็นพระสิทธัตถะมีพระพักตร์หม่นหมอง เฝ้าวิตกวิจารณ์ถึงสุขทุกข์ของมนุษย์ พระองค์ก็ทรงหวั่นไปว่า พระราชโอรสจะทรงสละทางโลกเสีย จึงทรงปรึกษาเหล่ามหาอำมาตย์หาทางป้องกัน เหล่ามุขมนตรีกราบทูลว่า สิ่งที่จะผูกจิตมนุษย์ได้นั้นหาใช่โชติรวนไม่ เส้นเกศาแห่งนางงามเท่านั้นจึงจะผูกจิตบุรุษได้ พระราชโอรสทรงเศร้าหมองดังนี้เพราะยังมิได้ทรงอภิเษกสมรส ยังมิได้ทรงรู้จักความสุขยิ่งยอดอันเกิดจากความรัก ขอให้ทรงหานางผู้งามเลิศมาพระราชทานพระราชโอรสเถิด

พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงเห็นว่าการเลือกขานาให้พระราชโอรสนั้นเป็นการมิชอบ เพราะว่าการที่พระองค์ทรงเลือกขานาให้พระราชโอรสนั้น “ก็เป็นเขาผู้อื่นเลือกรักให้สมสู่” ดูไม่เป็นการที่จะทำให้พระราชโอรสรู้จักรักจริงได้ จึงทรงตกลงว่าให้มีนางมโหฬารขึ้น แล้วให้นางงามทั้งหลายมาประชุมกัน และให้ทุกนางมารับของขวัญจากพระสิทธัตถะ พระองค์ต้องพระทัยนางใดก็ให้อำมาตย์คอยสังเกตไว้ เมื่องานเสร็จสิ้นลงแล้ว พระชนกจะทรงสุขอนางนั้นให้พระราชโอรส

ไม่ช้าวันงานรื่นเริงในพระราชวังก็มาถึง เหล่ากัลยาทั้งหลายแต่งกายของตนอย่างวิจิตรเพร็ดแพรว หวีเส้นเกศาอันด้าสนิทแล้วเกล้าเม่าพี แต่มีขนดาด้วยน้ำยาอันเป็นเสน่ห์ละลานจิต มือเท่านั้น ย่นย้อมด้วยชาดสีงามต่างสวมเครื่องประดับ ลูบไล้เครื่องหอมอันมีกลิ่นชวนจิตพิศวงแล้วต่างก็เยื้องกรายเข้าวังใน พอถึงเวลาตรุณีแห่งกบิลพัสดุ์ก็ค่อย ๆ เดินผ่านบัลลังก์

พระราชโอรสซึ่งประทับทอดพระเนตรอยู่เป็นสง่าน่าเกรง พอนางนั้น ๗
 ชม้อยขม้ายเนตรอันดำขำขึ้นสบเนตรพระกุมาร ต่างก็เกิดความประหลั
 กกลัวใจระริวระร้อน มีอาจเอื้อมยกตนขึ้นเป็นเสนหาแห่งพระองค์ได้ พระกุมารนั้น
 ประทับสงบนิ่ง พระพักตร์อ่อนหวานกรุณา และดวงเนตรเพียบไปด้วย
 ความปราณี แต่ก็หาอาจจะมิอาจไต่ถามสทนาได้ ต่างรับของขวัญจาก
 พระหัตถ์ด้วยมือสั่นระริว แล้วห่อหุ้มใส่หีบมิดชิด เดินหลบหายเข้าไปปะปน
 อยู่ในหมู่เพื่อนเสียโดยเร็ว ทุกนางมีอาจมีอาการสงบนิ่งอยู่ได้ เกิดประหลั
 ณ์ใจกายสั่นระริวด้วยกันทุกนาง

และแล้วนางสุดท้ายก็เดินมาตรงพระพักตร์ กัลยาณีโฉมหนึ่งงามดัง
 อัปสรสวรรค์ อาการเยื้องกรายก็งามสง่า สองเนตรเทวีดำสนิท และมี
 แววหวานบริสุทธิ์เหมือนดาหึงสาวเมื่อเวลารัก เธอหยุดลงตรงพระพักตร์
 พระกุมาร พนมหัตถ์ขึ้นระหว่างอุระ ชูคอแล้วเงยพักตร์ขึ้นสบพระเนตร
 พระองค์ ยิ้มอย่างแจ่มใสพลางทูลถามไม่ลดเสียงว่า “หม่อมฉันจะได้รับ
 ของขวัญไหมพะคะ”

บุคคลซึ่งอยู่ใกล้ชิดในเวลานั้น ได้กราบทูลพระเจ้าสิริสุทโธทนะว่า
 หันที่ที่พระราชโอรสทอดพระเนตรเห็นยอดกัลยาณีโยธรา ธิดาแห่ง
 กษัตริย์สุปปะพุททะ พระพักตร์ของพระองค์เปลี่ยนไปเห็นถนัด พระ
 กุมารทรงตอบว่า “ของขวัญนั้นหมดเสียแล้ว แต่ขอให้ภคินีผู้ทรงโฉมงาม
 ล้ำรับสิ่งนี้ไป” ตรัสแล้วก็ทรงทอดสรว้อยพระคอมกรุดอกคาคเอดอรรชร
 อันห่มไว้ด้วยก้ามระหยีดำ พระเนตรสบเนตรนางด้วยความรักอันท่วมท้น
 มีอาจปกปิดไว้ได้

เมื่อพระราชบิดาทรงทราบเห็นว่าพระราชโอรสผูกสมักรักใคร่โยธรา
 แล้ว ก็ทรงแต่งทูตให้ไปสุ่ขอนางจากพระสุปปะพุททะผู้เป็นชนก แต่พระ
 สุปปะพุททะตรัสตอบว่า ตามธรรมเนียมนางกษัตริย์ในศากยตระกูลนั้น
 ผู้จะเป็นคู่ของนางต้องแสดงว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในยุทธศิลปศาสตร์ อาจ

รบชนะผู้ทำทั้งหลายให้ได้เสียก่อน พระองค์ทรงสั่งมากับทูตว่า “ลูกของเรา
โอรสกษัตริย์ปองอยู่หลายองค์ หากว่าพระราชโอรสของกษัตริย์ท่าน โกงศร
แกว่งดาบ และขี่ม้าได้ดีกว่าผู้ใด เธอก็จะได้นางไปเป็นชายา แต่เราสงสัยนัก
พระสิทธัตถะหรือจะทำกิจของนักรบได้ เธอแก้ตัวออกอย่างนั้น”

พระเจ้าสิริสุทโธทนะเสียพระทัยที่พระราชโอรสจะไม่ได้นางผู้เป็น
ที่รัก แต่เจ้าชายหนุ่มทูลว่า ให้ทรงจัดการประลองรบขึ้นเถิด พระองค์
ได้ทรงฝึกฝนวิชาของบุรุษอยู่บ้างเหมือนกันกับพระญาติเหล่านั้น เมื่อพระองค์
ทรงรักนางแล้ว หายอมเสียนางไปไม่

ด้วยเหตุที่พระสิทธัตถะตรัสดังนี้ เจ็ดวันหลังจากนั้นก็มิพิธีประลอง
กำลังครั้งใหญ่ ผู้ใดได้ชัยชนะ ผู้นั้นก็ได้นางโยธรา พระเทวทัตผู้ชำนาญ
ทางศร พระอรชุนผู้เก่งทางขี่ม้า และพระนันทะผู้เชี่ยวชาญทางฟันดาบก็ไปประชุม
พร้อม พระสิทธัตถะนั้นทรงม้ากัณฐกะสีขาวเผือก ซึ่งวิ่งเร็วแรงก้องกังวาน
เข้ามาในสนามยุทธ์ พระราชโอรสกวาดพระเนตรดูมหาชนทั่ว เมื่อทอด
พระเนตรเห็นโยธราจอมขวัญก็เสด็จลงจากม้ากัณฐกะ ร้องประกาศว่า
“ผู้ที่ทรงไว้ซึ่งความเลิศเท่านั้นจึงจะคู่ควรกับมุกดาเทวีผู้นี้ ขอให้เรามา
พิสูจน์ฝีมือกันเดี๋ยวนี้”

ที่แรกพระนันทะทำยิงธนู ใช้เป้ากลองทองเหลืองวางในระยะไกล
หกโยชน์ พระเทวทัตขอยิงในระยะแปดโยชน์ แต่พระสิทธัตถะขอให้เลย
สิบโยชน์ออกไปจนกระทั่งมองเห็นกลองเท่าฝ่าหอยแครงเท่านั้นเอง พระ
นันทะยิงทะลุกลองของเธอ พระอรชุน พระเทวทัตก็ดุจกัน ฟุ้งชนโห่ร้อง
ชมเชยขึ้นยิ่งมี จนนางโยธราต้องยกผ้าขึ้นคลุมเนตรด้วยความหวาดหวั่นว่า
พระผู้เป็นที่รักจักพ่ายแพ้แก่คู่ต่อสู้

พระสิทธัตถะทรงจับคันศรของพระญาติขึ้นนำวสาย กำลังแรง
ทำให้ครั้นนั้นหักลงกับหัตถ์ ทั้ง ๆ ที่ว่าครั้นนั้นมีกลางคันอันหนา ขยชาตรี

ซึ่งมีการแข่งอย่างยิ่งเท่านั้นจึงจะทำให้โค้งได้ พระโอรสหนุ่มตรัสว่า “ครั้งนี้เป็นของเล่น คันศรใหม่ที่แข็งแรงสมศักดิ์กษัตริย์ศากยะนั้นไม่มีหรือ”

มีผู้ทูลตอบว่า มีศรโบราณคันหนึ่ง ใหญ่เหลือและแข็งแรงมาก คันศรทำด้วยเหล็ก เก็บไว้ในโบสถ์หลายร้อยปีมาแล้ว ไม่ปรากฏว่าเป็นของใคร และหาเคยมีใครอาจใช้ได้ไม่ พระสิทธัตถะทรงสั่งให้ไปนำศรนั้นมาส่งให้พระอนุชานาวสาก่อน แต่หาหมีพระองค์ใดแข็งแรงพอที่จะโน้มปลายให้เข้าใกล้กันกว่าศอกหนึ่งได้ไม่ พระองค์จึงรับศรมา นาวสากแล้วเสียบลูกศรลงที่ช่องเสียบ ยิ่งด้วยกำลังแรง ครรธลาบินประจวบกับอินทรี เสียงสนั่นกังวานอากาศจนผู้เฒ่าไข่มุขที่มามีอายุในงานนั้นได้ ต้องลุกขึ้นถามกันว่า “เสียงอะไร” ลูกศรวิ่งถลาออกไปทะลุกลองอันวางไว้ไกลถึงสิบโยชน์กว่านั้นแล้วยังแล่นต่อไปอีกไม่หยุดยั้ง

ลำดับต่อไป พระเทวทัตใช้ดาบตัดต้นไม้ พระองค์ทรงตัดต้นตาลหนา ๖ นิ้ว ด้วยการฟันเพียงครั้งเดียว พระอรชุนตัดต้นไม้หนา ๗ นิ้ว และพระนันทะตัดต้นไม้หนาถึง ๘ นิ้ว แต่พระสิทธัตถะทรงตัดต้นไม้หมึกมาคู่หนึ่ง ด้วยการฟันเพียงครั้งเดียวเท่านั้น รอยดาบราบตื้นต้นไม้นั้นขาดจากโคนแล้วยังยืนอยู่ ณ ที่เก่าไม่ล้มลงไปได้

คราวนี้ถึงคราวขี่ม้าแข่ง ม้ากัณฐกะของพระสิทธัตถะวิ่งได้รวดเร็วกว่าม้าของพระญาติทั้งสาม พระนันทะตรัสค้านว่า หาได้เป็นเพราะความเก่งของผู้ขี่ขี่ไม่ ม้ากัณฐกะนั้นฝีเท้าเร็วเอง ถ้าหากพระองค์ทรงขี่กัณฐกะก็อาจชนะได้เหมือนกัน ขอให้ปราบม้าพยศแข่งกันดีกว่า

เขาจึงได้นำม้าพยศกล้า กายสูงใหญ่ดำมันสนิทเหมือนคำคินดาคุขาว จมูกบานกว้างใหญ่ ผมยาวยุ่งเหยิงด้วยไม้ได้ตัดสาง มีโซ่ล่ามอยู่สามชั้น โกลนอานไคหามีไม้ เพราะมันพยศนัก ใครจะแตะหลังไม่ได้เลย

กษัตริย์หนุ่มตรัสสั่งให้เอาโซ่ออก แล้วผลัดกันขึ้นหลัง ม้าดุโลดเต้นสลัดเอาพระเทวทัต และพระนันทะตกลงมาเจ็บปวดได้รับความอายเป็นอันมาก

พระอรชุนขึ้นบังคับควบคุมไปได้สักครู่ มันทึ่บันดาลโทสะหันมาแวงักัดขา
อรชุนผู้แกลั้วร่วงผลุลงมา ผู้เลี้ยงม้าต้องรีบวิ่งไปเอาโซ่พันถึงสามชั้น ผุ่ชชน
ร้องว่า “ม้านี้บ้านัก ขอพระสิทธัตถะอย่าจับม้านี้เลย”

แต่พระกุมารทรงบอกให้แก้สายโซ่ออกและให้ส่งม้ามา พระองค์
ค่อย ๆ จับชนคอมาก็มลงกระชับปลอบเบา ๆ วางหัตถ์ขวาลงบนตาทั้งสอง
แล้วผจงลูบหน้าและสีข้างด้วยความปราณี ม้าซึ่งคึกคองเหนื่อยหอบอยู่
ก็มีอาการสงบนิ่ง ก้มหน้าลงดจค่านับ และเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นหลังก็
เรียบร้อย ประดุมมีความเคารพรักพระองค์ พระสิทธัตถะใช้พระขงฆ์แตะ
สองข้างม้าเบา ๆ มันวิ่งไปอย่างราบเรียบ

คนดูทั้งหลายต่างร้องว่า “พระสิทธัตถะทรงชนะแล้ว คนอื่นอย่า
ชวนชวายต่อสู้อีกเลย”

ดังนั้นโยธรานางเยาว์ก็ทรงลุกจากที่ประทับ หยิบพวงมาลาเสด็จ
ดำเนินผ่านปวงชัตติยะและปวงชน ไปถึงที่ซึ่งพระราชโอรสเพ็งเสด็จลงจาก
พาชี ก็มองคลงอัญชลี แล้วทรงสวมพวงมาลัยรอบพระศอพระราชโอรส
หนุ่ม พระองค์ทรงขอบพระทัย แล้วจงพระหัตถ์นางกลับมายังพระพลับพล

ไม่ว่าพิธีอภิเชกสมรสแห่งชัตติยะทั้งสอง ก็มีขึ้นอย่างมโหฬาร
เพื่อจะผูกเส่นหาไว้ไม่ให้เหือดหาย และมีให้พระราชโอรสทรงละทิ้งโลภียสุ
ไปได้ พระราชบิดาจึงทรงสร้างมหาปราสาทขึ้นไว้สำหรับพระราชโอรสหนุ่ม
และพระสุณิสา รอบบริเวณปราสาทนั้นมีเขาสี่เขี้ยวสด รอบเขาชุ่มน้ำไป
ด้วยธารน้ำสะอาดไหลผ่านระริกเรื่อยจากต้นน้ำที่ภูเขาหิมาลย์ไปสู่มหาสมุทร
มีไม้ดอก ไม้ผลสะพรั่งพร้อม ปราสาทนั้นก็อยู่ไกลจากผุ่ชชน ความสกปรก
อันใดไม่ให้เกิดมีขึ้นเป็นอันขาด ผู้รักษาปราสาทต้องปลิดดอกไม้มั้ที่จะรอยทิ้ง
เสียก่อนที่มันจะเหี่ยวคาค้น ต้องไม่ให้พระราชโอรสได้เห็นใบไม้ซึ่งเหลืองตาย
เลยเป็นอันขาด แม้นางสนมกำนัลผู้ขับฟ้อนบำเรอถวาย หากเกิดป่วยไข้
หรือเป็นลมโดยปัจจุบัน นางนั้นจะต้องถูกเนรเทศออกจากสถานแห่งบรมสุขนี้

บุคคลที่แก่แล้วจะไม่ได้ปรากฏตัว เรื่องความทุกข์ของโลกภายนอกทั้งหลาย ใครอย่าได้นำมากล่าวเป็นอันขาด แม้จะประดิษฐ์ขึ้นเป็นเพลงร้องก็มีได้ พระราชบิดาวางโทษผู้กล่าวถึงความทุกข์ทั้งหลายไว้ว่าเป็นกบฏ พระราชโอรส จักได้เห็นได้ยินได้ฟังแต่ความรื่นรมย์และความสดชื่นเท่านั้น

เมื่อสร้างความสุขทั้งมวลไว้ในมหาปราสาทอันมโหฬารนั้นแล้ว เพื่อ จักกักขังพระราชโอรสไว้แต่ในที่คุมขังแห่งความรักและความสนุกเพลิดเพลิน พระองค์ทรงสร้างกำแพงใหญ่ล้อมรอบมหาปราสาท ณ ที่ห่างไกลสร้าง ประตูใหญ่ซึ่งต้องใช้คนเปิดถึงร้อยคน เสียงเปิดประตูแต่ละครั้ง กังวานก้อง ไปทุกหนทุกแห่ง ทรงสร้างกำแพงและประตูขึ้นอีกสองชั้นรวมเป็นสาม ชั้นด้วยกัน ลงสลักมันลั่นกุญแจ มีคนเฝ้าแข็งแรง พระราชบิดาสั่งแก่ยามว่า “อย่าให้ใครเข้าออกเป็นอันขาด แม้แต่ลูกเราก็มิได้ หากละเมิดคำสั่งโทษ เจ้าถึงตาย”

เสียงครวญของสายพิณ

มหาปราสาทแห่งความรักของพระสิทธิตถะเต็มไปด้วยความสงบสุข และรื่นรมย์ พระราชโอรสไม่เคยรู้จักความทุกข์ เรื่องเดือดร้อนอันใดก็ไม่เคยได้ยิน พระราชบิดาตรัสสั่งไว้อย่างเข้มงวดหนักหนาว่า อย่าให้ผู้ใดเอ่ยถึงสิ่งที่เกิดขึ้นนอกกำแพงปราสาทนี้เลยเป็นอันขาด แม้กระนั้นก็มีหลายครั้งที่พระบรมโอรสบรรทมหลับ แล้วทรงพระสุบินว่าได้เสด็จออกไปนอกปราสาท ทอดพระเนตรเห็นโลกอันกว้างใหญ่ บ่อยครั้งที่พระองค์ทรงสะดุ้งผวาตื่นออกโอรสู่อุทานว่า “โลกของเรา เราได้เห็น ได้ยินและได้รู้ทั้งหมด เรามาในโลกนี้แล้ว” และเมื่อนั้นพระนางยโสธราเทวีซึ่งถวายเป็นประณิบัติพัทธวียู่ ก็จะประหวั่นจิตหวาดพระทัยและทูลถามว่าประจวบเป็นอะไรไปหรือ พระสิทธิตถะจะทรงรู้สึกพระองค์ ทรงปลอบโยนพระชายาให้หายตระหนกอกสั่น พระพักตร์ของพระองค์ซีดสลด น้ำพระเนตรไหลคลอพระเนยนา แต่ก็ทรงฝืนยิ้มรับสั่งให้นางพ่อนรำ และนักดนตรีตีตีพิณสีซอถวายเป็นอื่นได้สดับเสียงซอนั้นก็ชื่นจิตเหมือนได้ยินเสียงคนหัวเราะระเรงใจ แต่องค์พระราชโอรสนั้นทรงแว่วเสียงซอครวญสะอื้นให้รำพันว่า

“เรานี้คือเสียงลมพายุ ซึ่งพัดไปด้วยความโหยหาความสงบแห่งดวงจิต แต่ก็มีเวลาสงบลงได้ไหม ชีวิตของมนุษย์ก็เช่นเดียวกับลม ความสงบไม่มี จึงมีแต่การครวญคร่ำโหยหาสะอื้นให้

เรามาจากไหน ไปที่ใด เกิดจากแหล่งใดไม่มีใครทราบ เราก็กเหมือนท่าน เราเป็นเพียงที่ว่าง ไม่มีอะไรยืนยง เรามีแต่ความทุกข์ไม่รู้จักหาย

ขณะนี้พระองค์มีความสุขสำราญไม่รู้จักหมด แต่ความรักนั้นก็หมดลงสักวันหนึ่ง ชีวิตก็เหมือนกันกับสายลม ไม่มีความยืนยงอยู่ตลอดไป

พระราชโอรสแห่งมายา จงทราบเถิด โลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์แสนสาหัส เราได้ท่องเที่ยวไปรอบโลก ได้เห็นความทุกข์หลายอย่างต่าง ๆ กัน

ชีวิตคือความว่างเปล่า เราจะไขว่คว้าอะไรมาไว้เป็นของเราได้หรือ เราจะคว้าเมฆมาไว้ในมือ และห้ามสายน้ำมิให้ไหลรินได้หรือ

โอ้พระราชโอรส ทรงตื่นเถิด อย่าบรรทมหลับอยู่เลย โลกกำลังเศร้าหนัก โลกกำลังจะจม โลกกำลังรอคอยพระองค์อยู่

ขอพระองค์ทรงตื่นขึ้น และทรงช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์เถิด จงละเสียซึ่งอำนาจจักรพรรดิ

เราคือลมซึ่งพัดไปรอบโลก เรามาคราวครางนสายซอหริญนี้ ก็เพื่อหวังจะให้พระองค์หลับอยู่และไม่รู้จัก ได้รู้จักโลก เราหวังจะให้ทรงทราบว่า ขณะนี้พระองค์ได้เล่นแต่เงางามเท่านั้น”

นับแต่นั้นมาพระหฤทัยของพระบรมโอรสก็มีอาจตั้งอยู่ในความรื่นเรึงดังแต่ก่อนได้ เสียงซอกลายเป็นเสียงลมคราง นางระบำและการฟ้อนทั้งหลายล้วนแต่ทำให้เกิดความเหนื่อยหน่าย พระองค์กลับสนพระทัยในนิยายต่าง ๆ ซึ่งนางก้านิลนำมาเล่าถวาย ในคราวหยุดพักจากการฟ้อนรำ นางนั้นเล่าถึงสิ่งประหลาดต่าง ๆ เล่าถึงบุคคลผู้มีผิวขาว เล่าถึงดวงตะวันอันตกลงจมในมหาสมุทรในยามสนธยา พระราชโอรสทรงฟังแล้วก็ชักถามไม่ได้หยุด

โลกของเรานั้นใหญ่กว้างนักหรือ มนุษย์ผู้อื่นที่เหมือนเรานั้นยังมีอีกหรือ ถ้าเรารู้จักเขา เราจะช่วยเขาได้ไหม พระอาทิตย์นั้นขึ้นจากขอบฟ้าในเวลาเช้า และไปตกลงในมหาสมุทรยามเย็น เราจะเป็นเหมือนพระอาทิตย์ไปอยู่บนท้องฟ้า ดูแลคนให้ทั่วได้หรือ

พระสิริธัตถะรู้สึกพระองค์ว่าทรงกลัดกลุ้มพระทัยเหมือนจะประชวรไข้อยู่แล้ว ตรัสถามนางก้านิลเรื่องม้ากายสิทธิ์อันหาได้รวดเร็วของเทวดาว่ามีจริงหรือ พระองค์ทรงปรารถนาม้านั้น เพื่อจะได้ขับขึ้นไปดูโลกอันกว้างใหญ่ ทรงปรารถนาปีกของนกอินทรีอันจะพาพระองค์เหาะทะยานลือวอก

ไปยืนบนยอดเขาหิมาลัยอันสูงสุด แล้วมองดูว่าภายนอกพระทวารปราสาท
นั้นมีอะไรอยู่บ้าง

มีผู้ล่งละเมิดพระบรมราชโองการพระบิดาเป็นคนแรกกราบทูล
ว่า ภายนอกนั้นมีเรือกสวน ไร่นา ป่าร้างและมีโบสถ์ มีพระมหานครอัน
กว้างใหญ่ของพระเจ้าพิมพิสาร ในโลกนี้มีมนุษย์หลายอย่างต่าง ๆ กัน มี
จำนวนหลายสิบโกฏิมากมายเหลือจะพรรณนาได้

พระราชโอรสรับสั่งว่า “ดีแล้ว ไปบอกฉันทะสารถีให้เทียมรถ
ของเรา พรุ่งนี้จะออกไปดูอะไรที่ไกล ๆ ออกไป”

พระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับอামาตย์ทูลความปรารถนาของ
พระราชโอรสก็ทรงว่าขุนพระทัยยิ่งนัก พระองค์ทรงตระหนักดีว่า ถึงเวลา
แล้วที่พระราชโอรสจะได้ทรงรู้จักโลก แต่อีกพระทัยหนึ่งก็เกรงพระสิทธิ์ตะ
จะไปทอดพระเนตรเห็นความสกปรกและสิ่งโหม่นสพรพระทัยเข้า จึงทรงสั่ง
ให้ปาวประกาศราษฎรทุกคนว่า พระราชโอรสจะเสด็จเสียบพระนคร ให้
ตกแต่งบ้านเรือนให้งามตา เอาบุปผานานาพรรณมาแต่งชั้มประดู่ สิ่งที่จะ
ทำให้หุดหู่ใจให้เก็บซ่อนเสียจนสิ้น ในวันนั้นคนแก่ชราว่างร้าย คนเจ็บจวน
ตาย คนพิการง่อยเปลี้ยเสียขา อย่าปรากฏให้เห็น แม้กระทั่งการเผาศพซึ่ง
จำเป็นก็ต้องงดไว้ก่อน ให้วันนั้นสิ้นไปแล้วจึงทำ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระราชโอรสเสด็จทอดพระเนตรพระนคร ก็ทรง
เห็นแต่สิ่งล้วนงามตา ชาวเมืองหญิงชายเด็กเล็กแต่งกายอย่างดีที่สุดมา
หมอบเฝ้ารายเรียง ถวายช่อดอกไม้และคารวะ ต่างยิ้มสรวลสนันต์เบิกบาน
ประหนึ่งว่าโลกนี้หาเคยมีคำว่าทุกข์ไม่ พระสิริธัตถะทรงพอพระทัยยิ่ง
ตรัสว่า “โลกของเรานี้งามจริงหนอ คนทั้งหลายก็ใจดี หนุ่มสาวเหล่านี้ก็ล้วน
ขยันในการทำงาน เขาช่างมีน้ำใจจริงหนอ เรายังไม่ทันทำอะไรให้เขาเลย เขา
ก็มาเอาใจใส่ในเรา เด็ก ๆ เหล่านี้ก็รักเรา เขาคงรู้ว่าเรารักเขาเป็นแน่ เขา
รู้ได้อย่างไรหนอ ดีจริง ประหลาดจริง บ้านเมืองของเราช่างมีแต่คนยิ้ม

แย้มแจ่มใส ฉะนั้นะ ขับริบออกนอกประตูเมืองสี โลกนี้งามดีชวนให้ดู เราอยากเห็นทั้งหมด”

พอรถทรงเจ้าชายหนุ่มผ่านไป ผู้ชนให้ร้องด้วยความยินดี บ้างเอาดอกไม้พวงมาลามาทวาย บ้างก็เข้าไปลูบคลำม้า เอาขนมและข้าวไปให้ม้ากิน ต่างคนมีความยินดีทั่วหน้าที่ได้เห็นเจ้านายของตน

ท่ามกลางความสวยงาม และความโห่ร้องยินดีนั้นเอง ชายชราว่างเล็กคนหนึ่งกลานุ่มง่ามออกมาจากกระต๊อบอันมีหลังคาโหว่และฝาทะลุของแก ว่างกายนั้นแสนจะสกปรก เกร็งงุ่มง่ามสีซีดและเปื่อยขาด แต่พันกายก็เกือบจะมิด หลังงอรั้งม้วนจะพับเป็นสองอยู่แล้ว เพราะต้องแบกภาระมานาน เนื้อหนังตกระ ถูกแดดเผาดำเกรียม เที่ยวย่นติดกระดูก จะหาเนื้อแต่สักน้อยก็แสนยาก ขอบตาแดงช้ำด้วยฉันทน์ เฒ่าอันเกาะเปิบคราบมานานหนักหนา ลูกตาขาวเป็นน้ำข้าว เมื่ออัปาก็ไม่มีฟัน ขากรไรเส้นอยู่ข้างกระดูกเป็นไส้สันนิบาต แกถือไม้เท้าตัวสั้นรว เดินหลังโค้งโก่งมาถึงกระบวนคนซึ่งยืนอยู่ หอบหายใจอึก ๆ พลังร้องครวญว่า “ได้โปรดสงสารคนยากจนเถิด หัวจะตกอยู่แล้ว” คนยืนอยู่ข้าง ๆ เห็นแก่ออกมาดีตกใจ พวกก็แฉ่งขาลาแขนให้แกออกไปเสีย พลังบอกว่า “นั่นเจ้าชายเห็นไหม กลับไป กลับไปรังของแก”

พระราชโอรสหันมาทอดพระเนตรเห็นเข้าก็ตกพระทัย ทรงพิศวงยิ่งนัก ด้วยไม่เคยทรงเห็นคนแก่ชราเช่นนี้มาก่อน ตรัสถามนายสารสินว่า “ฉันทะ นั่นตัวอะไรนะ ดู ๆ ก็คล้ายคน แต่ทำไมหลังโก้งตัวสั้นลำบากตั้งนี้” นายสารสินเหลือเกิน เขาไม่มีอาหารกินหรือ กระดูกจึงได้ไปนออกมาทำไมเขาจึงร้องว่าเขาจะตาย มันแปลว่าอะไร ฉันทะจะบอกให้เขาเข้าเฝ้าเถิด”

นายฉันทะสารสินผู้มีใจซื่อ พูลตามความเป็นจริงว่า “พระทูลกระหม่อมเจ้าข้า นี่คือนคนเหมือนกัน เมื่อแปดสิบปีก่อน เขายังแข็งแรงร้องไวสาวยามอยู่นั่งตักไฟแฉ่งดี จวบประทีปซึ่งเคยสุกไฟในครั้งหนึ่งนั้น บัดนี้น้ำมันได้หมด

เสียแล้ว ใส่ก็ให้หมาดำ ดวงชีวิตของเขายังเหลืออยู่น้อยหนึ่ง ไม่ช้าก็จะดับไป พระเจ้าข้า”

พระราชโอรสรับสั่งถามว่า “ฉันนะ คนเราต้องเป็นดังนี้ทุกคนหรือ”
“เมื่อมีอายุล่วงนานไปก็เป็นดังนี้ทุกคนพระเจ้าข้า”

“เราก็เหมือนกันหรือ ฉันนะ ถ้าโยสธราอยู่ถึงแปดสิบปีก็เป็นดังนี้หรือ ซาลินี กุงคา โคตมี หัสดาน้อยและใคร ๆ ก็เป็นดังนี้หรือ”

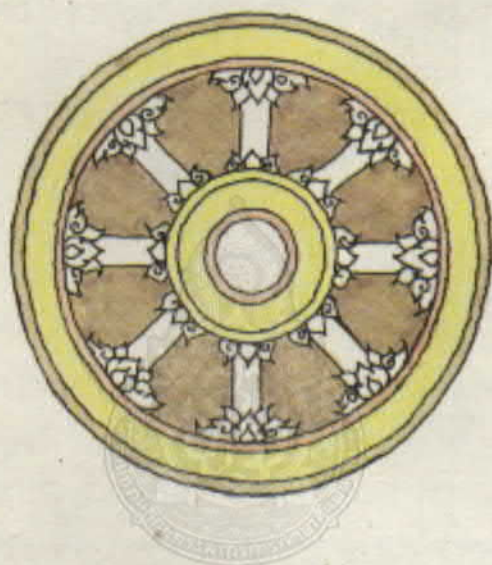
“พระเจ้าข้า เช่นนั้น” นายสารีทูลสนองพระวาทะ พระราชโอรสรับสั่งว่า “กลับรถเถอะ พาเราไปส่งบ้าน เราได้เห็นสิ่งซึ่งเราไม่เคยคิดเลยว่าจะมีอยู่”

พระโพธิสัตว์มีพระพักตร์อันชัดเผือด พระทัยเศร้าหมองและหดหู่ รีบเสด็จเข้าวังแล้วนั่งขมิ้มไม่แย้มสรวลและไม่เสวยกระยาหาร ไม่เหลียวดู เหล่านางรำที่ขับฟ้อนบำเรอให้เป็นที่สำราญทุกข์ ยโสธราเทวีเห็นพระสวามีหม่นหมองและไม่เอื้อนโอษฐ์แต่ประการใด ก็หวาดหวั่นพระทัยนึกเกรงว่าพระองค์ไม่พอพระทัยในการปรนนิบัติของพระนาง จึงกั้นแสงแล้วทูลถามว่าพระนางได้ทรงกระทำอันใดไม่เป็นที่พอพระทัยหรือ

พระสิทธัตถะพลอบขานยาว่าที่พระองค์เศร้าเช่นนี้ หาใช่เพราะนางไม่หากเพราะทรงคำนึงถึงว่า ความสุขทั้งหลายนั้นที่แท้คือความทุกข์หนัก เพราะมันไม่ยืนยงอยู่นาน เวลาย่อมเข้ามาแทรกแซงทำลายสิ่งสวยงามให้หมดสิ้นไป ร่างกายจะเต็มไปด้วยเส้นเอ็นระเกะระกะ หลังงอโค้ง และเนื้อก็เหี่ยวยุบ เมื่อตรองถึงสิ่งนี้ พระองค์ก็มีอาจเป็นสุขอยู่ได้

คืนวันนั้น พระราชบิดาทรงพระสุบินถึงสิ่งน่าหวาดหวั่นและซึ่งเข้าพระทัยไม่ได้อยู่เจ็ดประการ สิ่งแรกซึ่งสุบินเห็นคือ ธงใหญ่ของพระอินทร์ ถูกลมพัดขาดยับ และปลิวไปตกยังฝุ่นละออง ทันใดนั้นมีเงาเข้ามาหยิบเอาธงขาดออกไป ที่สองคือ ช้างสารใหญ่งาขาวสับเขือกเดินสะเทือนเลื่อนลั่นมาจากทิศทักษิณ พระราชโอรสประทับมาบนคชสารใหญ่ตัวนำ มีฝูงชน

เดินตามมาเป็นแถว ที่สามคือ ราชรถ เข็มม้าวีเศษสี่ตัว พระราชโอรส
ประทับอยู่ในรถนั้น ที่สี่คือ จักรทองหมุนวนมาแต่ไกล ก้าวกงฝึงเพชรอัน
สุกใส มีอักษรจารึกในคุมกงของล้อ และเวลาที่แล่นไปก็มองดูโชติช่วง
ประจักษ์แสงเพลิง เสียงดนตรีเสนาะกังวานออกจากคำจารึกนั้น ที่ห้าคือ กลอง

ใหญ่มีหิมาวางอยู่ระหว่างเมืองและขุนเขาต่าง ๆ พระโอรสชื่อคุ่มเหล็กใหญ่
เสด็จมาตีกลอง เสียงสนั่นก้องไปทั่วทิศทิศ ที่หกคือ หอสุนโดดขึ้นไปถึงฟ้า
พระสิทธัตถะขึ้นอยู่บนหอ สองหัตถ์โปรยแก้วมณีพรัดนั้นลงมาดังสายฝน
ให้แก่ปวงชนทั่วโลก ซึ่งเบียดเสียดกันเข้ามาเก็บแก้วมณี ที่เจ็ดคือ เสียง
คนร้องโอดครวญแล้วมีคนหกคนเดินร้องให้ออกมาจากกลุ่ม

พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงให้บรรดาโหราจารย์ทำนายพระสุบินนี้
แต่หาไม่มีใครทายถูกไม่ พอดีมีผู้เฒ่าคนหนึ่งแต่งกายอย่างฤาษี มาจากไหน
ไม่ปรากฏ รับอาสาทำนายพระสุบินถวาย ผู้ชรากราบทูลพระราชว่า พระ
สุบินนี้ตอ้งนึก สิ่งทีเห็นทั้งเจ็ดอย่างนั้น คือ ความปิติใหญ่ยิ่ง ๗ ประการ

ด้วยกัน ที่หนึ่ง ชงพระอินทร์ขาดยี่บนั้นหมายความว่า ความเชื่อถืออย่างเก่าจะหมดไป ที่สอง ช้างสารสีบนั้นหมายถึง ทศพลญาณของพระบรมศาสดาที่สาม ม้าสีซึ่งเทียมราชมารณนั้นหมายความว่า จตุราริยสังซึ่งจะนำพระราชโอรสมาให้พ้นความเศร้าหมองแสงสยทั้งปวง ที่สี่ ล้อหมุนคือ พระธรรมจักรอันล้ำเลิศ ที่ห้า กลองใหญ่ซึ่งพระราชโอรสทรงตีความหมายว่า คำสอนของพระองค์สะท้อนไปทั่วทั้งสามโลก ที่หก รัตนะมีค่าล้ำที่พระราชโอรสทรงโปรยปรายประทานปวงชนทั้งปวงคือ พระธรรมอันล้ำเลิศซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อน เป็นที่ต้องประสงค์ของมนุษย์และเทพยดาทั้งหลาย สุดท้ายหยกคนที่ร้องไห้ นั่นคืออาจารย์ของพระราชโอรสผู้ที่ดียิ่งกว่าตนเอง ผู้ชรา นั้นทำนายตายแล้วก็กราบบังคมลาหายไป พระเจ้าสิริสุทโธทนะให้อำมาตย์ไปตาม เพื่อพระราชทานรางวัล แต่หาตามพบไม่ เขากลับมากกราบทูลว่า เมื่อไปถึงเทวาลัยซึ่งฤาษีนั้นอยู่ ได้พบแต่นกเค้าแมวบินจากแท่นบูชาเท่านั้นเอง

พระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับคำทำนายก็ยิ่งทวีความหวาดหวั่นว่า พระราชโอรสจะเสด็จออกทรงผนวชเพื่อแสวงหาธรรมแน่นอน จึงรับสั่งให้เพิ่มจำนวนทหารยามประตูขึ้นอีก การดูแลให้เข้มงวดกวดขันยิ่งขึ้น

แต่ อนิจจา พระองค์จะทรงล่วงดวงตะวันมิให้ส่องแสงได้หรือ

พระราชโอรสหนุ่มขอพระเชษฐาอนุญาตเสด็จเสียบพระเนตรอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ขอเสกจ้อยอย่างเจ็บบ ๆ ปลอมพระองค์อย่างชนสามัญออกไป และขออย่าให้ราษฎรรู้ตัวก่อน เพราะทรงปรารถนาจะเห็นภาวะที่แท้จริงของราษฎร ทูลพระราชบิดาว่า "กลับมาคราวนี้ หม่อมฉันจะไม่ทูลขออีกต่อไป เพราะได้เห็นทุกอย่างสิ้นแล้ว ถ้าได้เห็นว่าคุณเป็นสุขทั้งหมด ก็จะสบายใจ แต่ถ้าได้เห็นคุณเป็นทุกข์ หม่อมฉันก็คงได้ฉลาดขึ้นบ้าง"

พระราชบิดาไม่อาจขัดพระทัยพระราชโอรส จำต้องพระราชทาน

อนุญาต

ดังนั้นในวันรุ่งขึ้น โดยพระบรมราชโองการ ทหารยามต้องเปิดประตูให้พ่อค้าคนหนึ่งและเสมียนออกไป พระสิทธัตถะก็บิณฑิมนั้นเอง

สภาพของชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งพระสิทธัตถะทอดพระเนตรเห็นในครั้งนี้เป็นไปดังที่เป็นอยู่แต่เดิม ปราศจากการตกแต่งเพื่อลวงแต่อย่างใด

ตามถนนแข็งแะไปด้วยศัพท์สำเนียงต่าง ๆ พ่อค้านั่งขัดสมาธิริมทาง ร้องขายเครื่องเทศและเสื้อผ้ายังมี ผู้ซื้อก็นั่งต่อราคาเกี่ยงกันทะเลาะวุ่นวาย รถบดหินวิ่งมาและคนขับร้องตะโกนให้หลีกทาง คนหามแคร่เดินร้องเพลงอย่างสบายใจ มองไปอีกทางหนึ่งก็เห็นร้านขายยาของต่าง ๆ แผลงวันดอมอยู่วุ่น หญิงหนึ่งทูนไห้หน้าเดินมาท่าทางทะมัดทะแมง มือหนึ่งอุ้มเด็กอ่อนตาต้า ๆ ช่วงทอดผ้าก็ชักเส้นด้ายกระตุกกระสวย ช่วงทำเกราะเอาคันธดีแผ่แผ่เหล็กออกไปให้บาง บ้างก็เอาดอกดาบซุกเข้าไปในเตาไฟแดงฉาน ไอร้อนพุ่งมาปะทะ สุนัขวิ่งมาตอม ๆ มอง ๆ หาวอาหาร ทหารเดินผ่านไปเสียงดาบกระทบฝักดังกริ่ง ๆ พรหมมณเฑาะหลีกพวกไพร่ศูทรไปอย่างถือตน หมองูเงี้ยวเป่าปี่เสียงแหบโหย งูตัวใหญ่ตาลุกแฉ่งพันพานรำน่าสะพรึงกลัว เจ้าสาวแต่งกายสีงามนั่งคลุมหน้ามาในรถวิวาร์ หญิงหนึ่งถือเครื่องสักการะเข้าไปในเทวาลัยเพื่อขอบุตรจากเทพเจ้า พระราชโอรสทรงเพลินในการทอดพระเนตรสิ่งเหล่านี้ ด้วยไม่เคยเห็นมาแต่ก่อน

ทันใดนั้นเอง พระองค์ได้สดับเสียงครางข้างถนนว่า “ช่วยด้วย ช่วยด้วย จะตายก่อนถึงเรือนอยู่แล้ว” คนเจ็บเป็นภาพโรคคนหนึ่งนอนจมฝุ่นอยู่ ร่างกายเต็มไปด้วยผื่นแดง เหงื่อเม็ดใหญ่เต็มหน้าผาก บิดตัวเกรียด ๆ ไปมา ปากบุดเบี้ยว นัยน์ตาเหลือกถลนมองดูน่าเวทนา เขาพยายามลุกขึ้นยืน แต่ก็ไม่ไหวแน่นล้มคว่ำลงไปอีก ปากร้องโอยโอยด้วยความเจ็บปวด

พระบรมโอรสทรงผละจากนายสารถี วิ่งเข้าไปประคองไว้ทันที พระหัตถ์ลูบร่างกายคนเจ็บเบา ๆ ด้วยความเวทนา ทรงอดกลั้นนั่งแล้วยกศีรษะคนเจ็บวางลงบนพระชงฆ์ ปลอบโยนแล้วตรัสถามด้วยความปรานีว่า

“ภราดาเจ้าเป็นอะไรไปหรือ” เมื่อไม่ได้คำตอบ ก็ตรัสถามมหาดเล็กว่า
 “ฉันทนะ คนผู้นำสงสารนี้เป็นอะไร”

นายฉันทนะทูลสนองว่า “พระยุพราชพระเจ้าข้า คนนี้เขาเจ็บเป็น
 กาฬโรค แต่ก่อนเขาก็แข็งแรงอยู่ เลียดบริสุทธ์อย่างคนทั้งหลาย แต่บัดนี้
 โรคร้ายกินเขาแล้ว หัวใจเขาเพี้ยนไป เดินซั่ว และไม่เป็นจังหวะ เส้นประสาท
 ของเขาก็ตึงเครียดเจียนจะขาด ทอดพระเนตรชีพพระเจ้าข้า เขาชักใหญ่แล้ว
 ตาแดงดังไฟ หายใจแรง ประเดี้ยวเถิด ประเดี้ยวกาฬโรคทำลายเขาหมด
 เขาต้องตายอย่างทุเรศ ทรงวางเขาเสียเถิดพระองค์ ไม่ดีดอก โรคอาจติดต่อ
 ถึงพระองค์ได้”

พระยุพราชหนุ่มหาทอด้ทั้งเขาได้ไม่ ทรงลูบคลำเขาต่อไป แล้ว
 รับสั่งว่า “ฉันทนะ คนอื่นก็เป็นอย่างนี้ได้เหมือนกันหรือ”

“ได้ชีพพระเจ้าข้า โรคร้ายมีหลายอย่าง กลาก เกลื่อน เหน็บชา
 อัมพาต สันนิบาต อหิวาต์ พยาธิ และอื่น ๆ อีก สัตว์ทั้งหลายต้องเจ็บ
 ตามยถากรรมของตน”

“โรคมันสู้คนอย่างไร มันไม่มีตัวไม่ใช่หรือ”

“พิษมันเหมือนงูพิษพระเจ้าข้า มาเจียบ ๆ มาเร็วเหมือนอสุรินบาต
 บางคนมันก็ทำลาย บางคนมันก็เว้น”

“ถ้าอย่างนั้น มนุษย์ก็อยู่ด้วยความกลัว เวลาจะนอน ใจเขาสั่นระริก
 หลับไม่สบายเลย เพราะว่าเขากลัวความเจ็บไข้เจ็บแล้วก็พิการและแก่อย่าง
 นั้นหรือฉันทนะ”

“พระเจ้าข้า ดั่งนั้น”

“เมื่อเจ็บนาน ๆ และเมื่อชราลงมาก ๆ แล้ว เขาเป็นอย่างไรในที่สุด”

“ตาย พระเจ้าข้า คนเราต้องตายทุกคน นั้นอย่างไรเล่าคนตาย ทอด
 พระเนตรชีพพระเจ้าข้า”

บุคคลหมู่หนึ่งเดินคร่ำครวญสะอื้นให้มาสู่ริมแม่น้ำ คนหนึ่งถือ
อ่างดินใส่ถ่านสุกแดงแกว่งนำหน้ามา ถัดไปก็ญาติโกณถนแสดงความทุกข์
ผ้าพันศีรษะไม่มี ปากเขาร้อง “รามะ โอ รามะจุงโปรด” ถัดจากนั้นก็
คนหามแคร่ไม้ไผ่ ภายในมีซากศพแข็ง ผอมแห้งขาเหยียดตึง สีข้างกลวง
ซี่โครงขึ้นเป็นอัน ๆ ยิ่งพินาศ ภายนั้นขโมยด้วยขมิ้นสีเหลือง เขานำ
ไปยังเชิงตะกอนริมแม่น้ำ แล้วก็จุดไฟขึ้นเผา หนังสือเปราะไหม้เร็ว
กระดูกแตก คว้นขึ้นโขม ไฟกระหึ่มคราง แล้วค่อย ๆ มอดลง ร่างกาย
หายไปแล้ว เหลือแต่กระดูกชิ้นเล็กน้อยเป็นสีขาวอยู่ในถ่านสีแดง อนิจจา

เจ้าชายหนุ่มตรัสว่า “นี่หรือที่สุดของคนทั้งหลาย”

“พระเจ้าข้า นี่แหละคนเราซึ่งเดินไปมานี้ พอตายแล้วซากเขาก็ไร้ค่า
เขาไม่มีความรู้สึก ไม่รู้จักเจ็บ ไม่รู้จักทุกข์ ไม่รู้จักสนุกสบาย อัคคีเผาไหม้
เขาก็ไม่รู้ เขาไม่ได้ยิน ไม่ได้เห็นต่อไป คนร้องให้เขาก็ไม่รู้ สัตว์โลกทุกคน
ไม่อยู่ยั่งยืนได้ เขาต้องเป็นดังนี้ เขาต้องตายด้วยอาการต่าง ๆ กัน คนผู้ใหญ่
ผู้น้อยแม้กระทั่งสัตว์ก็เหมือนกันหมด นี่แหละคือ สภาพของสัตว์โลก การ
หมุนเวียนของสัตว์โลกเป็นดังนี้ พระเจ้าข้า”

พระสัทธัตถะได้สดับ ก็น้ำพระเนตรไหล สะอื้นให้ด้วยความสงสาร
เหล่านมนุษย์ ทรงแหงนดูอากาศ และกลับทอดพระเนตรดูปฐพี แต่ทรงทำ
อยู่ดังนี้ก็หลายครั้ง พระทัยครุ่นคำนึงถึงความทุกข์ของโลก

“โอโลกนี้หนอเศร้าหนัก เพื่อนมนุษย์ของเราจักต้องพบโรคพยาธิ
ต้องแก่ ต้องตาย ความสุขไม่อยู่ยืนาน แม้ความรักก็ต้องจบสิ้นด้วยความ
ตายเป็นที่สุด เมื่อตายแล้วก็เกิดใหม่ รับทุกข์ต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น ที่เราหลง
ระเริงอยู่นี้ก็เป็นความสุขปลอมทั้งสิ้น ความสุขของเราเองก็เช่นนั้น แต่
ก่อนนี้เราไม่รู้เลย ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยินสิ่งเหล่านี้ ชีวิตสุขของเราจะเปรียบ
ก็ไม่มีลักษณะน่า ไม่ไหลผ่านเฉพาะสวนกุหลาบและบ้านเรือนเท่านั้น มัน
จะต้องผ่านโขดหินโคลนตม และก็ไปสู่คลองที่ห้วงน้ำใหญ่ ม่านที่เคยบังตาอยู่

ก็จะเผยให้เห็นความทุกข์ เราเองก็ไม่ผิดอะไรกับเขาเหล่านั้นที่อ่อนวอนให้พระเจ้าช่วย แต่ก็หาได้รับความช่วยเหลือไม่ บางทีเทพเจ้าจะทรงต้องการความช่วยเหลือด้วยกรรมัง เพราะเมื่อคนร้องไห้นั้น ท้าวเธอไม่ทรงช่วยเหลือ ถือว่าเธอก็ทรงมีอำนาจน้อย พระพรหมทำไมจึงสร้างโลกให้ลำบากดังนี้ จำเป็นเหลือเกินที่จะต้องเป็นผู้ช่วยเหลือคนทุกข์ยากทั้งหลาย ถ้าเราช่วยได้ เราจะไม่ให้ใครต้องร้องไห้เลย”

“ฉันทะ พาเรากลับบ้านเกิด เราได้เห็นหมดแล้ว เอ็นดูช่วยพาเรา กลับบ้านด้วย”

พระราชบิดาได้ทรงสดับความไม่สบายพระทัยของพระโอรส ก็เร่งสั่งให้นายยามกวาดขันเรื่องจนเข้าออกกว่าแต่ก่อน จะลดหย่อนได้ก็เมื่อครบเจ็ดวันหลังจากทรงพระสุบินแล้ว

นับแต่วันนั้นมา พระสิทธิเดชทรงใคร่ครวญถึงทางที่ปลดพ้นจากความทุกข์ทรมาน ทางที่จะนำไปสู่ความสงบมีวิญญูเสื่อมคลาย ทรงรำพึงว่า “เราจะต้องแสวงนิพพานให้จงได้ เราจะไม่ถูกเผาผลาญด้วยไฟแห่งตัณหา ราคะ ไฟแห่งความโกรธเกลียดเคียดแค้น เราจะไม่ตกอยู่ในหลุมแห่งความหลง และความไม่เที่ยงอีกเลย”

ขณะที่พระราชโอรสทรงรำพึงถึงทางออกแห่งทุกข์ ณ ใต้ต้นหว้า ในวันหนึ่งได้ทอดพระเนตรเห็นนักบวชผู้งามสง่า นำเลื่อมใสผู้หนึ่ง ตรัสถามว่า “ท่านมาจากไหน ท่านคือใคร”

เทพเจ้า ซึ่งแปลงองค์เป็นนักบวช ทูลตอบว่า “เราคือสมณะ เป็นผู้ละแล้วซึ่งความสุขแห่งโลก เราแสวงหาสันติสุขอันมีวิญญูเสื่อม แสวงสมบัติซึ่งไม่รู้จักหมด และแสวงชีวิตซึ่งไม่มีการเริ่มต้น และไม่มีการจบ”

“ในโลกซึ่งเต็มไปด้วยความสงบนี้ ยังจะหาความสงบสุขได้อยู่หรือ” พระราชโอรสตรัสถาม

พระสมณะตอบว่า “ที่ใดซึ่งมีความร้อน ที่นั่นก็อาจมีความเย็นได้ ผู้ซึ่งต้องทุกข์ ก็ยังสามารถมีความสุขได้ ความชั่วที่เกิดขึ้นแสดงว่า ความดีก็อาจบังเกิดได้คู่กัน สิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ บุคคลผู้จมในปลักแห่งความทุกข์ก็อาจแสวงสุขในห้วงน้ำแห่งนิพพานได้ ถ้าไม่แสวงหา ถ้าไม่เดินไปตามทางอันถูกต้อง ความผิดจะอยู่ที่นิพพานนั้นหาไม่ได้ ความผิดย่อมอยู่ที่บุคคลนั้นผู้ไม่แสวงหา การแสวงสุขทางศาสนานั้นย่อมทำได้ทุกเมื่อ”

พระราชโอรสทรงฟังก็ตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวว่า จะทรงสละความสุขแห่งโลก และแสวงสันติสุขชั้นนิรันดร์ให้จงได้

จันทร์เพ็ญในจิตรมาส

ในที่สุดก็ถึงวันกำหนดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงสละโลกิยสุข และอำนาจอันใหญ่หลวง ไปบำเพ็ญญาณเพื่อจะหาทางดับทุกข์ และแสวงสุขอันไม่มีสิ้นสุด

วันนั้นเป็นวันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนเมษายน พระจันทร์เต็มดวงสว่างส่องแสงอันสุกสกาวเป็นนวลโยลงจับต้นมะม่วง ซึ่งมีลูกเป็นพวงสุกหอมดอกอโศกเริ่มบานส่งกลิ่นหอมหวานไปทั่วทั้งพระนคร ลมพัดเฉื่อย ๆ ลงมาจากยอดเขาหิมาลัย แสงนวลโยของดวงจันทร์กระจ่างจับโลกดูแจ่มใสสรรพสาเนียงใด ๆ ก็เจียบสอาด แว่วแต่เสียงจิ้งหรีดและเรไรกรีดร้องระงมทั่วสนามหญ้า นาน ๆ จึงจะได้ยินเสียงทหารยามตีกลอง และร้องขานเวลาเปลี่ยนเวร มันเป็นเวลาอันเจียบสอาดและเป็นสุข

แต่ในคืนวันนั้นเอง พระนางยโสธราผู้ยอดรักของพระบรมโอรสหาอาจบรรทมหลับสนิทไม่ พระเทวีหวาดผวาสะดุ้งตื่นทั้งองค์ แล้วกันแสงให้จับพระหัตถ์พระสวามีมาจูบถึงสามครั้งด้วยพระอาการทวนละห้อย พระสิทธัตถะตื่นบรรทมขึ้นถามว่า กันแสงด้วยเรื่องอะไรกัน พระนางเล่าถวายว่า พอหลับเผลอลงก็ทรงเห็นสามสิ่งน่าสะพรึงกลัว เมื่อหลับเผลอครั้งแรกทรงเห็นโคเผือกขาวผ่องตัวหนึ่งกายกำยำสมเป็นจำฝูง ที่หน้าโคนนั้นมีแก้วมณีเม็ดใหญ่ซึ่งตกลงมาจากฟากฟ้ามาติดอยู่ รัศมีดวงมณีนั้นโชติช่วงชัชวาลยิ่งนัก วัวผู้เดินอย่างเชื่องช้าออกพระทวารไป หามิใครขัดขวางไว้ไม่ทั้ง ๆ มีเสียงร้องลงมาจากเบื้องบนว่า “ถ้าปล่อยโคออกไปแล้ว ความรุ่งเรืองในพระนครจะหมดไปด้วย” พระนางทรงร้องสั่งให้คนปิดทวารไว้มัน และ

พระองค์ก็ทรงทอดคอไค้น แต่โคพยศส่งเสียงร้องก้องกังวาน แล่นแผ่น
ทะยานออกนอกประตูไป พระนางก็ทรงสะดุ้งผวาตื่นขึ้น

ครั้นรับหีบพระเนตรลงใหม่ก็สุบินเห็นเทพเจ้าสี่องค์ เสด็จลง
มาจากฟากฟ้ามาสู่พระนครนี้ ในขณะเดียวกัน ธงชัยหน้ารถทรงอินทราธิราช
ก็หักสะบั้นแล้วมีธงใหม่ขึ้นปลิวสะบัดแทน ธงนั้นมีรัศมีสีแดงสดใส มี
อักษรเงินปักไว้ เมื่อใครอ่านเข้าก็มีความยินดียิ่ง ลมพัดมาเฉื่อย ๆ คลี่ธง
ออกให้คนได้เห็นตัวหนังสือ แล้วบัดลมีดอกไม้สีต่าง ๆ โปรยปรายลง
มาดังสายฝน อันพรรณบุปผาชนิดนี้ในอุทยานหาเคยมีไว้

พระสวามีตรัสว่า “ฝันอย่างนี้ก็ดีแล้ว”

แต่พระนางทรงเล่าต่อไปว่า “ยังมีอีกเพคะ ในตอนท้ายของฝัน
หม่อมฉันได้ยินเสียงร้องดังสนั่นหวั่นไหวว่า จวนถึงเวลาแล้ว เวลากำหนด
ใกล้เข้ามาแล้ว หม่อมฉันเลยสะดุ้งตกใจตื่นขึ้น”

พอหลับไปอีกเป็นครั้งที่สามก็สุบินว่า พระนางหวาดผวาลุกขึ้น
ในตอนดึก สัมพระเนตรดูข้างพระที่ไม่เห็นพระสวามี พบแต่เขนย
เปล่ากับฉลองพระองค์ทั้งไว้ พระนางทรงหวั่นหวาดยิ่งนัก พอหยิบองค์ลุกขึ้น
นั่ง สายสะอึงซึ่งพระสวามีประทานให้ก็กลับเป็นงูพิษ ก้าไลซ้อบาทหล่น
กระจาย สายสังวาลขาดหลุด พุทธชาติซึ่งแซมเกศायูกก็เหี่ยวแห้ง พระ
วิสูตรขาดหล่น แล้วก็ได้สดับเสียงโคเผือกร้องมาแต่ไกล ทรงกระพือและอีก
ครั้งหนึ่งมีเสียงร้องว่า “ถึงเวลากำหนดแล้ว”

เล่าจบแล้วพระนางก็กั้นแสงให้ ทูลถามว่า สุบินนี้หมายความว่า
พระนางจะสิ้นพระชนม์หรือว่าจะทรงประสบความร้ายแรงยิ่งไปกว่ามัจจุภัย
คือการถูกพระภักดาทอดทิ้ง หรือว่าพระสวามีจะถูกทำร้ายลักพาไปเสีย

พระสิทธัตถะทรงพิศดูพักตร์เทวี พระเนตรเปี่ยมไปด้วยความกรุณา
ตรัสปลอบพระนางว่า พระองค์ทรงรักนางอยู่เสมอ แม้พระสุบินนั้นเป็น
นิมิตบอกถึงมรรคอันจะนำไปสู่ความสุขและความปลอดภัยของโลก ก็ขอ

ให้ทรงแน่วพระทัยว่า พระองค์ทรงรักเธออยู่เสมอ พระนางทรงทราบอยู่แล้วว่า พระองค์ทรงวิตกถึงความทุกข์ของชาวโลกมานานแล้ว และใครจะทรงหาหนทางดับทุกข์ให้เขาเหล่านี้ พระหทัยของพระองค์หาได้แปรปรวนงอื่นไม่ หากมีเหตุใดเกิดขึ้นขอให้นึกถึงโคผู้และธงอันสดใสนั้นเถิด อันใดที่พระองค์ทรงเสาะแสวงหาเพื่อความสุขของชาวโลกทั้งหลาย ก็จะต้องนำสุขอันสูงสุดมาสู่พระนางด้วยเหมือนกัน

“เธอก็ทราบอยู่แล้วว่า ใจของพี่เป็นอย่างไร พี่รักเธอมากที่สุด เพราะว่าใจของพี่นั้นรักสัตว์มีชีวิตทั้งหมดทีเดียว ขอให้หลับเสียเถิด และไม่ต้องสะดุ้งผวา พี่จะเฝ้าดูแลอันตรายให้”

ดังนั้น พระนางโยโสธราภิรรมกลับไปยังอย่างว่องไว กลับไปทั้ง ๆ ที่น้ำพระเนตรยังอาบพักตร์ และพระทัยหวาดผวาเพราะทรงสดับเสียงว่า “ถึงเวลาแล้ว ถึงเวลาแล้ว” มิได้ขาดเลย

ในยามนั้น ราชินีเต็มดวงกำลังขึ้นสูง ท้องฟ้าปราศจากเมฆหมอก จันทรส่องเงินยวงกระจ่างจับโลกดูประดุจกลางวัน และจันทรเพ็ญในคืนนั้นก็เสมือนจะกล่าวถ้อยทูลว่า “ราตรีนี้เหมาะที่สุดแล้ว พระเจ้าข้า พระองค์เสด็จมาถึงทางแยกแล้ว จะทรงเลือกเอาทางจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ เคลื่อนล้อรถไปบนความสมบูรณ์พลสุข หรือจะทรงเลือกทางทुरกัณดารเสด็จโดยองค์เดียวไปโปรดสัตว์ทั้งหลายในโลก” และในทางเดียวกันนั้น พระมหาโพธิสัตว์ทรงสดับเสียงทูลจากที่มีดว่า “ถึงเวลาแล้ว ถึงเวลาแล้ว” เมื่อทรงยินเสียงนี้ พระบรมโอรสก็ทรงตะลึง พระเนตรจับนิ่งอยู่ที่ดวงราชินีแจ่มใสบริสุทธิ์

จริงหรือ เวลาได้มาถึงแล้ว ทิพย์โสธราสุมินไปว่าถึงเวลาที่เรามาจากโลกนี้ไปแสวงธรรม มาถึงแล้วนั้นจริงหรือ เธอได้รู้ล่วงหน้าและอ่านชะตาของเราออก ที่จริงก็ถูกของเธอแล้ว เราเกิดมาเพื่อความสุขของผู้อื่น เราไม่เคยต้องการชักดาบ และให้ล้อรถของเราหมุนไปในทะเลเลือดและ

บนซากศพเลย เราต้องการเดินไปตามทางซึ่งสะอาดผ่องแผ้วปราศจากเวร แม้เราจะเดินบนพื้นดิน กินอาหารอันเขาบริจาคให้ และแต่งกายอย่างคนโซ่ก็ตาม เราจะประพฤติดนอย่างนั้น เพราะเราไม่อาจทนดื่มน้ำความทุกข์อยู่ในวัง แล้วทิ้งผู้อื่นทรมาณอยู่ได้

อนิจจาเศรษฐีนัก โลกเรานี้เศรษฐีนัก ใครเล่าจะช่วยโลกได้ พระเจ้าหรือ พระอินทร์พระพรหมหรือ เรายังไม่เห็นว่พระองค์ทรงช่วยใครเลย กองไฟที่เขาก่อขึ้นบูชา และอ้อนวอนขอความช่วยเหลือนั้นมีประโยชน์อันใด ควันทไฟลอยขึ้นสูงแล้วก็หายไปในห้องฟ้า มนุษย์ผู้บนบวงสรวงยังจะได้พ้นทุกข์ พ้นความเจ็บไข้ และพ้นความตายหรือ อนิจจาใครเล่าจะพ้นจากความเกิด ความตาย ความว่ายวนอยู่ในวัฏสงสาร แม้พระพรหมเอง พระคัมภีร์ก็ยังบอกว่า เวียนเกิดเวียนตายเหมือนกัน ไม่ผิดอะไรกับมนุษย์ และไม่ผิดอะไรกับสัตว์สี่เท้าสองเท้าและเลื้อยคลาน โลกเรามีคนนัก เรายังเต็มไปด้วยความไม่รู้ ความหวาดกลัว ความมัวเมาหมกมุ่น เราทั้งหลายตกอยู่ในห้วงทุกข์เดียวกันทั้งสิ้น

เราไม่ควรจะนั่งอยู่ในความเพลิดเพลิด ในเมื่อคนอื่นเขาต้องทุกข์ และอีกประการหนึ่ง เราเองก็หาอาจหลีกเลี่ยงโรครุพยาก็ไม่ได้ เราได้สละเสียซึ่งความสุขนี้ไปแสวงหาความจริง ค้นความลับซึ่งแฝงอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วนำความรู้นั้นมาช่วยชาวโลกทั้งหลายให้พ้นทุกข์ดีกว่า อันสมบัติในโลกนี้หายั่งยืนและหาอาจทำให้เป็นสุขตลอดไปไม่ได้

เมื่อทรงรำพึงถึงความทุกข์และความเวียนว่ายอยู่ในห้วงทุกข์ของมนุษย์ทั้งหลายแล้ว พระผู้ทรงสมภพมาเพื่อช่วยโลกให้พ้นจากคามมืดมนก็เปี่ยมไปด้วยความรักและความสงสารในชาวโลก พระหทัยไหวหวั่นประหนึ่งว่า ความทุกข์ทั้งหลายนั้นเป็นของพระองค์เอง ตัดสินพระทัยได้ทันทีว่าจะยอมเสียสละอำนาจและราชสมบัติมหิศวรัย ยอมสละแม้กระทั่งพระบิดาและพระชายา ผู้เป็นที่รักยิ่งพระหฤทัย

“ยโสธรา พี่ชื่อก่อนไปก่อน ลูกน้อยของเราก็เช่นกัน ทูลกระหม่อม พระบิดาของหม่อมฉัน ยโสธราผู้เป็นที่รัก ลูกน้อยและชาวเมืองทั้งปวง ขอให้ทนความทุกข์รอไปสักหน่อยหนึ่งก่อน ขอลาไปเรียนพระธรรม นำ แสงสว่างกลับมาให้ ตราบใดที่ยังไม่พบหนทางอันดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงแล้ว จะไม่ขอกลับมาเป็นอันขาด”

แล้วพระสวามีหนุ่มก็โหมพระองค์ลงจุมพิตยโสธราแต่เบา ๆ ด้วยเกรงว่าพระนางจะบรรทมตื่นขึ้น เขยื้อนพระองค์ออกมาห่างแล้วพินิจพระชายายอดหยทัยด้วยความรัก และอาลัยอย่างสุดซึ้ง ถ้อยคำที่ร่ำไห้ให้มันครวญอยู่แต่ภายใน พระองค์มีอาจเอ่ยโอษฐ์ออกวาจาให้ไปกระทบโสตพระนางได้ ทรงเกรงไปว่าพระวาจานั้นจะไปสัมผัสประสาทอันหวาดไหวยิ่งนัก แล้วมันจะทำให้พระนางทรงตื่นขึ้นขัดขวางการเสด็จออกทรงผนวชของพระองค์เสีย ความรักความอาลัยนั้นสุดกลั้นได้ พระองค์ทรงปล่อยให้น้ำพระเนตรไหลลงอาบพระพักตร์ไม่ขาดสาย

พระสิทธัตถะค่อย ๆ ขยับพระองค์ลงจากแท่นบรรทม เสด็จเวียนประทักษิณพระชยาสามรอบ เพื่อกันมิให้มีภัยมาแผ้วพานผู้เป็นที่รักซึ่งอยู่หลัง แล้วทรงยกพระกรกุมพระอุระ กันมิให้ดวงหยทัยอันแต่นั้น ส่งเสียงออกมาให้กระทบโสตพระนาง จรดปลายพระบาทดำเนินไปทางพระทวารโดยเจี๊ยบ ยังไม่ทันออกไปก็ทรงชะงักด้วยหวนอาลัยพระนาง แต่ทรงหวนไปหวนมาอยู่ดังนั้นถึงสามครั้ง ในที่สุดก็ทรงตัดสินใจพระทัยได้อย่างเด็ดขาด ทรงหยิบพระภูษาขึ้นคลุมพระเศียร แล้วเปิดพระวิสูตรออกไปทันที โดยไม่เหลียวมองมาเบื้องพระปฤษฎางค์อีกเลย

เบื้องหน้าพระวิสูตรนั้น เหล่าสนมกำนัลนอนหลับอยู่ระเกะระกะ มองดูประจูดอกบัวอันหุบกลีบในเวลากลางคืน นางโคตมีและคungaผาแผดทั้งคู่นัยน์ตาดำสนิท กำลังหลับเนตรพร้อมอยู่เคียงกัน พระมหาโพธิสัตว์เสด็จผ่าน ทอดพระเนตรเห็นก็ตรัสว่า “ลาก่อน เธอผู้เป็นที่รัก เราต้องขอลา

ไปก่อน เพราะถ้าเราไม่ไป เธอจะต้องตายสูญหายไปตามธรรมดาโลก แต่ว่าเมื่อตายแล้วไปไหนไม่มีใครรู้ เหมือนกุหลาบซึ่งเหี่ยวแห้งลงแล้ว สีอันสวยงามของมันหายไปไหน เมื่อเทียนดับเปลวเพลิงหายไปไหน ถ้าหากเราขึ้นอยู่กับพวกเธอด้วยความสนุกสนานต่อไป เราจะไม่มีความรู้เรื่องนี้เลยเป็นอันตราย หัวใจเราจะจมไปด้วยทุกข์ในเมื่อเห็นคนอื่นต้องเป็นเหยื่อของความทุกข์ ลาก่อน เราขอลาเพื่อนรักทั้งหลายไปนำแสงสว่างกลับมา”

และแล้ว พระผู้ยอมตัดขาดจากความสุขก็จรดปลายพระบาทค่อย ๆ ก้าวไปยังที่ซึ่งไม่มีแสงโคม ขณะนั้นรัชนี้แปลงแสงจากระจ่าง งามน่ารัก ยิ่งขึ้นกว่าเดิมดุจทอดสายตาดูพระองค์จะนั้น ลมโชยมาอ่อน ๆ ชายฉลองพระองค์สะบัดพลิว ดอกไม้ในสวนก็แย้มกลีบออกดั่งในยามรุ่งอรุณ สีเหลืองแลชมพูม่วงตระการตา พระพายพัดมาในคราวใด กลิ่นหอมหวาน อวลอบไปทั้งสวนในคราวนั้น แผ่นดินไหวสะเทือนเลื่อนลั่น ประหนึ่งว่า ธรณีพระธรณีเดินโลดด้วยความปรีดาเป็นที่ยิ่ง ในการเสด็จออกทรงผนวช เทพเจ้าทุกห้องฟ้าแซ่ซ้องสาธุการ บรรเลงดุริยางค์ดนตรีวังเวงหวานไปทั่วทิศานุทิศ

พระราชโอรสทรงปลุกมหาเดเล็กว่า “ฉันนะ ลูกขึ้นเถอะ ช่วยผูกม้าให้เราที”

“อะไรกันพระเจ้าข้า จะทรงอาชาในเวลาตีกีต่อนอย่างนี้หรือพระเจ้าข้า” นายฉันนะผุดลุกขึ้น และออกอุทานด้วยความประหลาดใจ

“จี้ ๆ ค่อย ๆ หน่อย ถึงเวลาแล้วที่เราจะหนีกรงทองออกไปแสวงหาความจริงและหาหนทางดับความทุกข์ทั้งหมดให้สิ้นไป เพื่อจะได้กลับมาช่วยคนทุกคน”

“โธ่เอ๊ย นี่เป็นจริงด้วยดังพระดาบสทำนายแล้วหรือพระเจ้าข้า การเสด็จทรมานในป่า ทรมานพระกายนั้นเป็นความดีอยู่หรือ”

“ฉันนะ เราเกิดมาเพื่อยังประโยชน์นี้ให้แก่ผู้อื่น เราไม่ใช่จักรพรรดิ รัฐสีมาของเรานั้นกว้างขวางกว่าดินแดนซึ่งเต็มไปด้วยมรณภัยมากนัก ฉันนะ ขอมาให้เราเถิด”

“พระเจ้าข้า แล้วพระชนกเล่า พระองค์ก็จะทรงโสภะเคราะห์ภัยสลาย ความสุขของพระบิดานั้นอยู่ที่การได้เห็นพระองค์ทรงเป็นมหาจักรพรรดิ ดังนั้นแล้วพระยุพราชจะกลับมาโปรดพระราชบิดาได้อย่างไรพระเจ้าข้า”

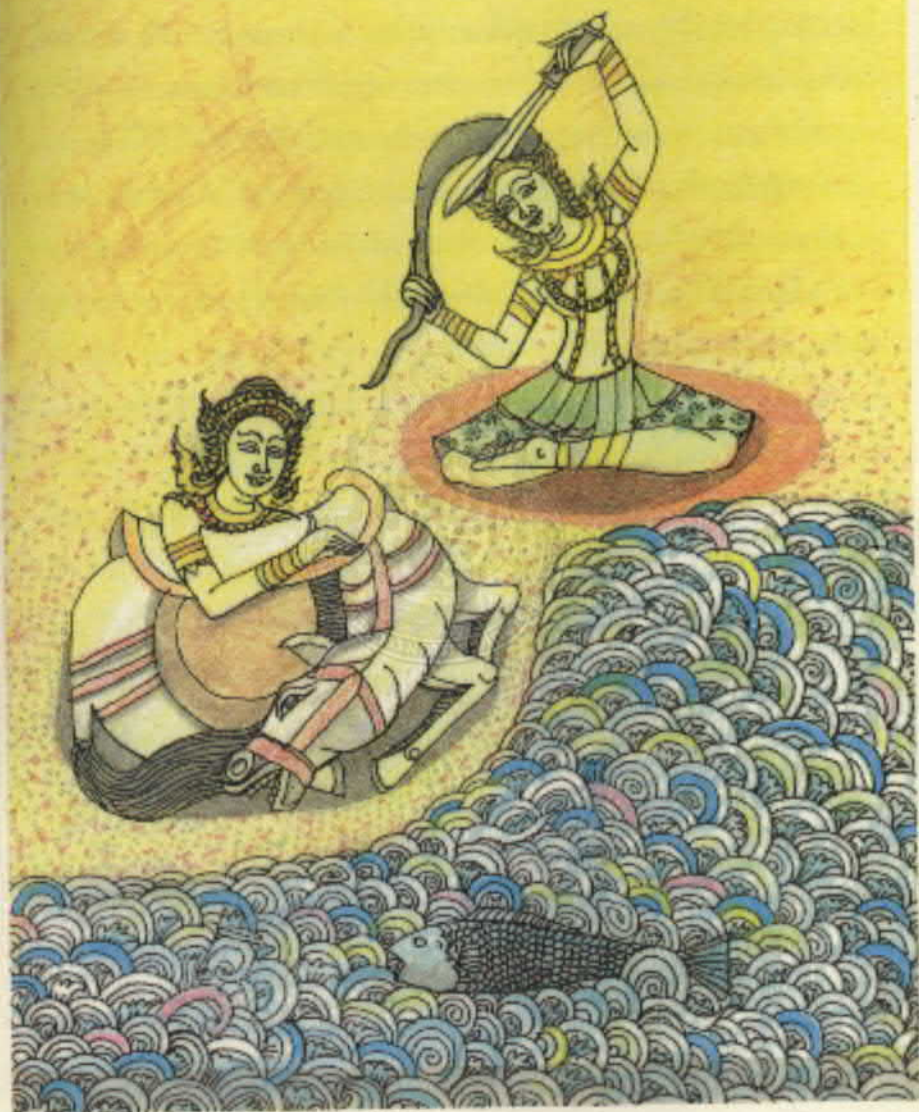
“ความรักซึ่งเต็มไปด้วยห่วงผูกพันนั้น มีขอบดอก เรารักบิดาเรา เหมือนกัน แต่รักความจริงและรักจะสร้างความสุขให้แก่โลกมากกว่า ฉันนะ ขอมาให้เราเถิด”

นายฉันนะเหลือที่จะทักทานได้ ก็ลุกขึ้นไปหาแม่กัณฐกะด้วยใจ สลดระทด จัดแจงแปรงขนให้ แล้วผูกอานรัดสายหนังฝังเพชรโชติช่วง ใส่โกศทองทั้งคู่ เสร็จแล้วนำมาถวาย อัสตรแสนรู้มองเห็นเจ้านายก็วิ่ง เข้าหา ร้องก้องสนั่นด้วยความยินดี แต่เทพเจ้าปิดหูคนทั้งหลายหาได้ยินไม่

พระสิทธัตถะจับเส้นผมม้า ตบคอ แล้วกระซิบบอกอาชาไนยว่า “กัณฐกะอย่าเอะอะไปนะ เราจะไปแสวงหาความจริงเพื่อเอามาช่วยจัดทุกข์ ของคนทั้งหลาย จะพบ ณ ที่ใดนั้นเรายังรู้ไม่ได้ จะลำบากยากแค้นเพียงใด เรายังรู้ไม่ได้ กัณฐกะช่วยพาเราหนีไปด้วยนะ พอเราแตะสี่ข้าง ขอให้ควม ไปเร็วดังลม ดังไฟ ดังอากาศ ขอให้เจ้าเป็นกำลังช่วยเราในการทำงานเพื่อ ประโยชน์ของโลกด้วย ช่วยพาเราไปให้พ้นกบิลพัสดุ์ก่อนสว่างนะ”

พอตรัสขาดคำก็เสด็จขึ้นหลังอาชา ม้าทรงแสนรู้ควบออกลิ่วไป โดยเร็ว และเมื่อถึงประตูกำแพง ปรากฏว่าพระทวารเปิดออกเองอย่าง ง่ายดาย เหล่าทหารยามทั้งหลายมีอาจทนมอันไชยเฉื่อยสายนั่นได้ พา กันหลับสนิทหมดทั้งร้อยทั้งพันคน

ไม่ทันรุ่งสางพระราชโอรสก็เสด็จพ้นกรุงกบิลพัสดุ์เข้าเขตป่า พอ ไปถึงฝั่งแม่น้ำโนมาอันมีคลื่นสาดฝั่งอยู่ช้า ๆ เป็นฟองขาว พระองค์ทรง

หยุดกัณฐกะ เสด็จลงจากอาชา ทรงจุมพิตกัณฐกะระหว่างหู แล้วตรัสแก่นายฉินนะว่า

“เราชอบใจมากในการออกมาด้วยในครั้งนี้ จงแน่ใจเถิดว่าเรารักเจ้าเสมอกับที่เจ้ารักเรา เราถึงที่หมายแล้ว ช่วยนำม้ากลับไปบ้านด้วย สร้อยคอไข่มุกนี้หนักเกินไป เครื่องทรงนี้ก็ไม่ใช่เหมาะแก่สภาพของเราแล้ว เข็มขัดก็เอาคืนไปเสียด้วย และอ้อ เกศของเรายาวนัก เราจะตัดออกเสีย นำไปถวายพ่อด้วยนะ ทูลว่า ลูกชายขอกราบลา จนกระทั่งได้เรียนรู้สิ่งที่เขาต้องการแล้วจะกลับวังพร้อมด้วยแสงสว่างแห่งปัญญาอันจะพาโลกให้พ้นความมืดมนมันเป็นสมบัติที่เลิศกว่าสมบัติจักรพรรดิยิ่งนัก ช่วยทูลด้วยว่าลูกชายทูลลาไปทั้งนี้เพราะรัก รักและหวังให้ทุกคนได้เป็นสุขทั่วหน้ากัน ไปบอกด้วยนะ ฉินนะ ว่าเราจะกลับมาช่วยโลก”

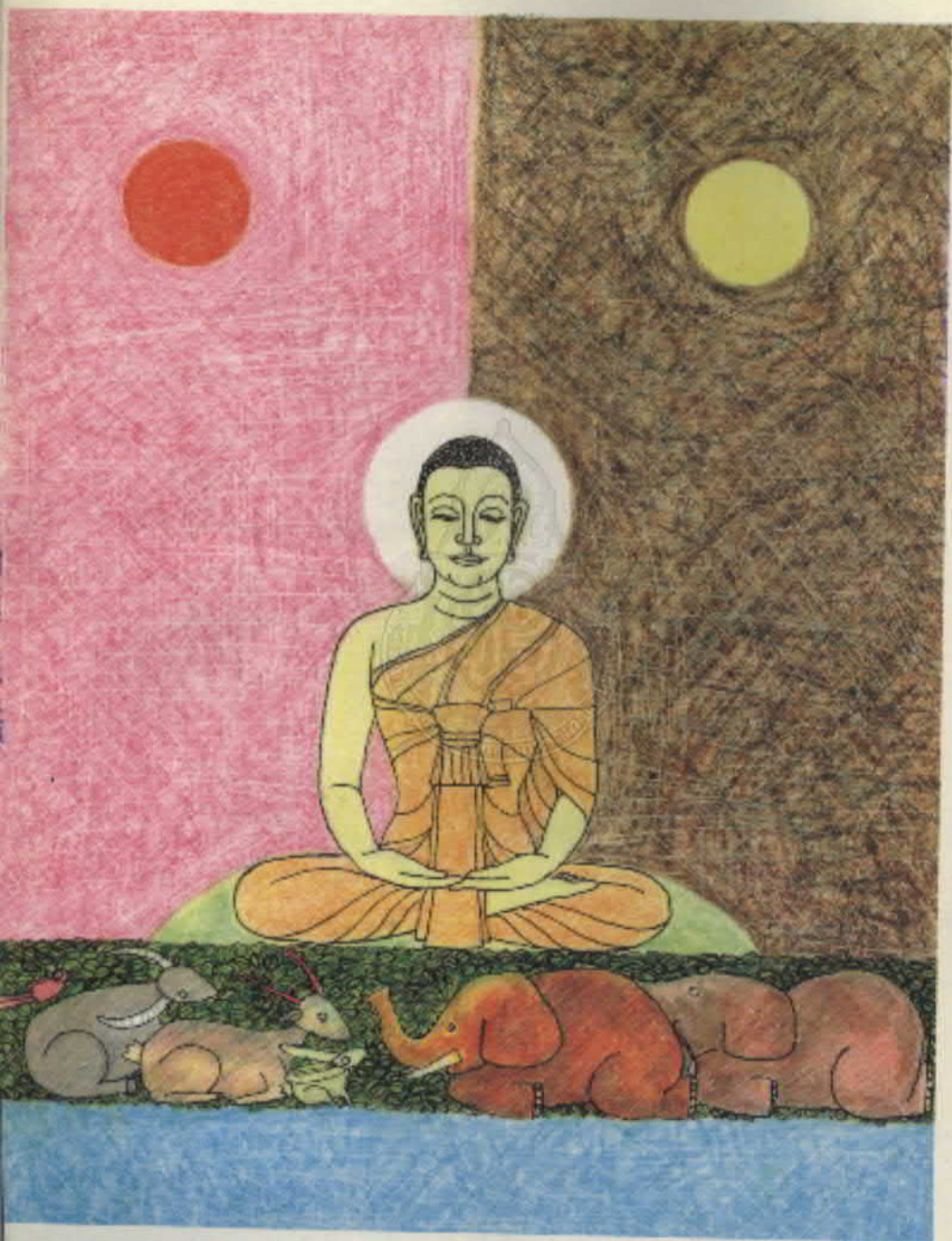

ดาบสนุ่มแห่งรัตนคีรี

ล้อมรอบเมืองราชคฤห์แห่งพระเจ้าพิมพิสารนั้น มีปัญจคีรีภูเขา ห้ายอดเป็นอาณาเขตทางกัน ยอดหนึ่งเขียวชอุ่มอยู่ด้วยต้นมะนาว ยอดหนึ่ง สูงใหญ่ ที่เชิงเขามีแม่น้ำอุ่น ๆ ไหลผ่าน ยอดหนึ่งทอดเงามืดทะมึนลงไป ในสระกว้างใหญ่ มองดูดูเหมือนมีหินดำตระหง่านอยู่ใต้ น้ำ ยอดหนึ่งชื่อ คิชกูฏ และอีกยอดหนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกนั้นมีนามว่า รัตนคีรี ด้วยเป็นที่ เกิดของแก้วมณีหลายหลาก มีรอยทางจรดเคียวอยู่แถบดงไผ่ผ่านป่ามะม่วง ผ่านศิลาหน้าใหญ่และหินขาวบริสุทธิ์ตั้งน่านม ทางลาดไปตามไหล่เขาซึ่ง ดารดาษไปด้วยดอกไม้ป่านานาพรรณ ค่อย ๆ สูงขึ้นไปทางทิศตะวันตก กระทั่งป่ามะเดื่ออันให้ร่มเงา บังแสงตะวันตรงหน้าถ้ำแห่งหนึ่ง ท่านทั้งหลายเมื่อมาถึงณที่นี้ ควรถอดรองเท้าและโน้มเศียรลงกราบ จะหาที่ใดบริสุทธิ์ แลควรแก่การเคารพยิ่งไปกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว เพราะว่า พระผู้ทรงสละ บัลลังก์จักรพรรดิของเรา ได้เสด็จมาประทับอาศัยณที่นี้เป็นแห่งแรก

พระองค์ทรงละเพศสมราชาส คลุมองค์ด้วยจีวรเหลือง เสวยอาหาร อย่างแร้นแค้นซึ่งฝูงชนบริจาคถวาย คำลงกับรบทมนพื้นหญ้าแต่องค์เดียว สดับเสียงเสื่อคำณรื่องกระหึ่มครางรอบถ้ำด้วยพระทัยอันสงบเยือกเย็น ทรงบำเพ็ญสมาธิสงบนิ่งประดุจภาพปั้น นานและไม่รู้สึกละเลยแม้กระทั่ง เวลาที่ลูกกระรอกซุกซนขึ้นไปเล่นบนพระเพลา นกเล็ก ๆ นำลูกอ่อนมา วางที่ซอกพระบาท นกพิลาปบินมาจิกขำจากบาตรข้าง ๆ พระองค์

นักบวชนุ่มจะประทับเข้าสมาธิ ตั้งแต่เวลาเที่ยงที่ตะวันแผดแสงจ้า เพลาโลก จนถึงเวลาอาทิตย์อัสดง พระก็หาลืมพระเนตรดูดวงตะวันอัน เหลื่อมเขาว่าจะลับไปอย่างไรไม่ สีม่วงแห่งสายันห์ลึบหายไปจากเขตอัน

กว้างใหญ่แล้ว ดาราข้างนักษัตรดาษท้องฟ้า นกเค้าแมวส่งเสียงร้องน่าสะพรึงกลัว แต่พระหาได้ทรงสดับไม่ ยังคงสงบพระทัยนั่งกับการใคร่ครวญหาเหตุผล สืบสาวราวเรื่องของชีวิตว่ามันตั้งต้นมาอย่างไรกัน และไปสิ้นสุดลงที่ตรงไหน แต่ทรงคิดอยู่ดั่งนั้นจนถึงเวลาตีกลางดึกโลกเข้าสู่นิทรา สัตว์ป่าออกแสวงหาอาหาร นกเกลียดนกกัลวประจุกความโลภ ไกรธ หลง และริษยาอันมีช่องอยู่ในดวงจิตแห่งบุคคล พระองค์จะเสด็จบรรทมเมื่อศศิธรจะหลับขอบฟ้าอยู่ร่ำไรแล้ว

พระองค์บรรทมตื่นก่อนรุ่งสางเสด็จขึ้น ณ ที่มีดบนเขา ทอดพระเนตรภูมิลาเนาพื้นที่ซึ่งหลับอยู่ด้วยพระทัยเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย ลมเช้าโชยมาเอื่อย ๆ รุกขชาติสะบัดใบบอกอาการพลิกแผ่นดินจากนิทรา ณ ที่ศบูรพานั้น รัศมีแห่งเวลาเข้าทอแสง พอไก่ขันเป็นครั้งที่สอง สีขาว ณ ขอบฟ้าก็ขึ้นมาแต่ไกล แล้วยิ่งแผ่สูงขึ้นทุกที ๆ ดาวประจำเมืองต้องริบหรี่ หลีกทางให้แสงทองจับยอดเมฆ ดูอร่ามไปทั่วทิศ แล้วสีค่อย ๆ แปรเป็นสีหญาฝรั่น จับเมฆดูแดงแจ่มจ้า ที่แดงเข้มไหม้กำกม

เมื่อดวงตะวันผู้นำแสงสว่างขึ้นจากขอบฟ้า พระดาบสทรงต้อนรับสุริยะตามแบบฤาษี เสด็จจรลงน้ำ ทรงสงบจิ๋ว แล้วเสด็จออกบิณฑบาตตามถนน ประชาชนทั้งหลายมีใจศรัทธาเอาอาหารมาถวาย เหล่ามารดาพอเห็นพระฤาษีพักตร์ผ่องเนตรสุกใสประจุกเทวดา ก็บอกให้ลูกน้อยกราบไหว้ จุมพิตบาทหยาบคายสงบประจงบะตหน้าผาก พระเสด็จดำเนินไปด้วยพระทัยอัมเิบ มองเห็นชนทั้งปวงเป็นสหายผู้ร่วมทุกข์ในโลก พระพักตร์ผ่องสดใส เหล่าสาว ๆ ผู้มีเนตรดำขลับได้ยลพักตร์ ก็บังเกิดความเสียวบาปในดวงใจ นี่คือเทพบุตรในความฝัน นางทั้งหลายนึกดั่งนั้นแล้ว ก็บังเกิดความรักและบูชามีอาการประหม่าอายเห็นได้ชัด แต่พระองค์ก็ตอบสนทนาไมตรีของเขาด้วยพจมานเหมาะสม สุภาพเรียบร้อย แต่สง่าแล้วก็เสด็จกลับวิเวกสถานที่ประทับเหนือคิริรัตนานั้น

ตามไหล่เขารัตนคีรีนั้นมีพระฤๅษีมาบำเพ็ญตบะอยู่หลายรูปด้วยวิธีต่าง ๆ ท่านเหล่านี้ถือกายเป็นศัตรูของจิต จึงกระทำการให้เจ็บปวดสาหัสจนประสาทปราศจากความรู้สึกอันใด ต่างก็ซุบเซราห์มอง ใช้วิธีทรมานตนต่าง ๆ กัน บ้างยืนชูแขนขึ้นฟ้าตลอดทิวาราตรี จนแขนที่ฟ่วงฟักกลับซุบซิดเหี่ยวแห้ง มองดูคล้ายกิ่งไม้บนพฤษภซึ่งยืนตาย บ้างกำมือแน่นจนเล็บทะลุมือ บ้างเอาเหล็กแหลมขีดกายเป็นริ้วรอย บ้างเอาฝุ่นคลุกกายดูน่าเวทนา บ้างก็สมาคัมกับศพอันเน่าเปื่อยกลืนเหม็นคลุ้ง บ้างเอารูร่ายมาพันคอและบ้างก็ร้องว่า “ศิวะ ๆ” วันหนึ่งนับได้ถึงหลายพันครั้ง เขาทั้งหลายเหล่านี้ดู ๆ ก็น่าเวทนายิ่งนัก ตัวต้องแดดเกรียมไหม้ ตามี دمัว เนื้อเหี่ยวยุบ ที่กินข้าววันละเม็ดก็มีที่ทำการให้พิการก็มี ทั้งนี้เพราะเขาเชื่อในพระคัมภีร์ที่ว่าความทุกข์ของคนไหนที่ทำให้พระเจ้าซึ่งประทานทุกข์มารู้สึกอายน่าดู คนนั้นก็กลายเป็นเทพเจ้า พระองค์ทอดพระเนตรเห็นอาการน่าเวทนาเหล่านี้แล้วก็ทรงสลดพระทัยยิ่งนัก ตรัสถามว่า การทรมานตนเองเพิ่มทุกข์ให้แก่ชีวิตซึ่งเต็มไปด้วยทุกข์อยู่แล้วนั้น เพื่อประโยชน์อันใด

หัวหน้าโยคี ทูลตอบว่า เพื่อจะได้ปลดบาป ทำจิตให้บริสุทธิ์

พระราชบุตรตรัสว่า “โน่นแน่ะ เมฆสีทองบนฟ้าอันล้อมรอบวิมานพระอินทร์ของท่านนั้นมาจากไอน้ำ จากทะเล ลอยขึ้นไปจับกันเป็นกลุ่มก้อนแล้วตกลงมา ไหลไปตามซอกหินเป็นลำธาร แล้วเป็นแม่น้ำใหญ่ไหลไปเป็นมหาสมุทรดังนี้ไซ้ไหมท่าน อันใดสูงขึ้นไปแล้วก็ต้องตกลงมา ท่านรับทุกข์ พันทุกข์แล้วต่อไปจะเป็นอย่างไรอีก ต่อไปท่านก็รับทุกข์อีกนั่นเอง เพราะท่านซื้อสวรรค์ด้วยโลหิตและเนื้อ เมื่อหมดราคาก็ต้องตั้งต้นใหม่”

พระฤๅษีตอบว่า “จะเป็นดังนั้นก็ตามใจ แต่เราเกลียดเนื้อนัก มันถ่วงจิตให้ตกยาก เราต้องทรมานมันเพื่อปล่อยจิตให้เป็นอิสระจะได้ไปสู่สวรรค์”

ทรงถาม “อันชีวิตไหน ๆ จะต่างกันละหรือ เทพเจ้าของท่านไม่มีทุกข์หรือ”

ทูลตอบว่า “ก็มีอยู่ มหาพรหมไม่เปลี่ยนแปลง”

“ถ้าเช่นนั้นท่านจะทรมาณกายไปทำไม ควรหรือที่จะทำร้ายร่างกาย ซึ่งรับใช้จิต เมื่อร่างกายสูญไปเสียแล้ว ท่านจะบำเพ็ญภavanaหาความจริงอยู่ได้หรือ ท่านฝันเรือนร่างซึ่งเราอาศัยอยู่แล้วเราจะอยู่ที่ไหน เมื่อดวงตาของเราหายไป เราจะเอาอะไรมาส่องดูว่า ทางไหนดี ทางไหนเราควรเลือกเดินเล่า”

“เราได้เลือกแล้วราชบุตร เราจะไปทางนี้ แม้จะเป็นทางไฟก็ดี ถ้าท่านรู้ว่าทางใดดีจงบอกเรา ถ้าท่านไม่รู้ จงไปเสียเถิดราชบุตร”

พระพุทธรองค์ในภายหน้าทรงสดับคำดาบสก็เสด็จดำเนินหลีกมาเสียจากฤๅษีทั้งหลาย ทอดพระเนตรดูเหล่าปักษา และพฤษภชาติอันขึ้นอยู่ริมทางจรแล้วทรงรำพึงว่า อันต้นไม้และสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้จะมีปัญญากี่น้อย หาสุขมนุษย์ได้ไม่ แต่มันมีความสุข มันเจริญ และงอกงามตามแนวที่ธรรมชาติสร้างไว้ หาได้เพียรจะทำตนให้สูงขึ้นไปกว่าภาวะเดิมของตนไม่ คนเราสิหนอ คนเรานั้นเชื่อว่าฉลาดเหนือสัตว์ทั้งปวงในนิจจึงทำร้ายร่างกาย ทรมาณตน เพื่อหาความสุข ดูพิกลนัก

ขณะที่พระองค์ทรงรำพึงอยู่นั้นเอง ทอดพระเนตรเห็นฝุ่นฟุ้งมาแต่ไกล แกะและแพะหมู่หนึ่งกำลังถูกล่าต้อนลงมายังชายเขา บางตัวก็เดินมาดี ๆ บ้างก็เดินไถลออกนอกทาง บางตัวก็แหวะกินหญ้าได้ต้นมะเดื่อซึ่งเอนต้นออกไปเหนือลำธารน้อย ๆ คนเลี้ยงแกะเห็นดังนั้นก็ตีเกราะร้องเรียกให้เข้าคันที่ ลูกแกะตัวหนึ่งเล็ดกระจอยร่อนเดินขากะเผลกมาข้างหลัง เลือดไหลเป็นทาง มันหาอาจเดินให้ทันฝูงแกะซึ่งไปข้างหน้าไม่ แม่แกะก็พะว้าพะวัง อ้อมไปเรียกลูกข้างหน้าแล้วมากอดลูกตัวหลัง เป็นที่น่าเวทนา

ยิ่งนัก นักพรตหนุ่มทรงเห็นเข้าก็สงสาร เสด็จไปอุ้มลูกแกะน้อยขึ้นแล้ว บอกแก่แม่มันว่า “จงเดินไปดี ๆ เถิด ข้าจะอุ้มลูกของเจ้าไปให้เอง”

อันแกะฝูงนี้เขาต้อนไปเข้าพิธีบูชาัญญ พระองค์ทรงทราบดังนั้นก็ เสด็จตามฝูงแกะไปด้วย พอมาถึงริมน้ำ หญิงหนึ่งชุมมือขึ้นพนมก้มลงกราบ น้ำตาไหลอาบหน้านาง พลาญทูลว่า นางนี้เองคือ หญิงผู้อุ้มลูกน้อยเมื่อวานนี้ ลูกของนางเล่นดอกไม้เพลิงอยู่ ภูตหัวหนึ่งเลื้อยมาพันแขน เด็กน้อย อ้าปากหัวร่อ แล้วเอามือปิดปากภูต ทันทิพพอหนูก็น้ำซัดและหยุดพูด นาง ได้มาเฝ้าพระองค์ ทูลถามว่าลูกเป็นอะไรไป จะแก้ให้กลับหัวเราะอย่างเก่า และเรียกแสงสุกใสมาสู่เนยน์ดาลูกน้อยอย่างเก่าได้หรือไม่ พระองค์ทรง แนะนำว่าให้ไปหาเมล็ดผักกาดทะเลหนึ่งจากบ้านซึ่งไม่มีคนตายเลย นาง ได้ไปหาแล้วทุกหัวบ้าน ทุกเรือนในชนบท และในเมือง เมล็ดผักกาดนั้น มี แต่บ้านซึ่งไม่มีคนตายหาไม่

“ภคินีเอ๋ย” พระตรัสตอบ “ดังนี้เธอได้พบความจริงแล้ว ลูกของเธอ นั้นตายไปแล้ว ตายเหมือนกับคนทั้งหลายเขาตาย มันเป็นความพิณาศที่ ทำลายความรักอันหอมหวานให้สูญสิ้นไป แต่ทว่าหาใครเลี้ยงฟื้นได้ไม่ จงทำให้ใจให้สงบแลจงฝังลูกของเธอเสียเถิด ภคินี”

แล้วพระองค์ก็เสด็จพระดำเนินตามคนเลี้ยงแกะต่อไป จนกระทั่ง ย่ำสนธยา คนเลี้ยงแกะพาฝูงแกะเข้าประตูเมือง ตรงไปยังสถานที่ซึ่งกระทำ พิธีบูชาเทพยดา พอพระผู้อุ้มลูกแกะอ่อนอันบาดเจ็บเสด็จผ่านทวารร นายประตูก็จับดาพิศดูพระองค์อย่างตะลึง ชาวบ้านร้านตลาดสงบนิ่งลง ทันทิ เพื่อจะพิศดูพระองค์ ที่กระบุงตั้งขวางหน้าอยู่ ก็รีบปัดกระบุงไป เสียให้พ้น ที่กำลังซื้อขายเกี่ยงราคาก็เลิกทะเลาะกัน ช่างเหล็กชูค้อนเหล็ก ค้างอยู่กลางอากาศ คนนับเงินก็หลงไหลไม่อาจนับต่อไปได้ ช่างทอทิ้งหูก วิ่งออกมาดู คนรีดนมก็วางมือปล่อยให้น่านมโคไหลรินออกมานอกถัง ต่าง คนต่างถามกันว่า “ใคร ใคร ผู้นั้นเป็นใคร เขาอยู่วรณะไหนจึงงามดังนี้”

บ้างก็ว่า “ดูเนตรเขาสีเพื่อน เราไม่เคยเห็นใครมีเนตรงามอ่อนหวาน และเต็มไปด้วยความปรานีดังนี้เลย” บ้างก็ว่า “เทวดาเท่านั้นจึงงามดังนี้”

ต่างคนต่างกระซิบถามกันวุ่นวาย แต่พระองค์หาทรงเห็น ทรงฟัง คำของเขาไม่ พระทัยนึกแต่สัตว์ผู้เคราะห์ร้ายจะต้องมาเป็นเหยื่อการบูชา อย่างน่าสงสาร เพราะมันเป็นสัตว์ไร้เดียงสา และขาดผู้นำ แลนจะอ้างว้าง ว้าเหวใจ

ในท้องพระโรงซึ่งกระทำพิธีบูชานั้น พระเจ้าพิมพิสารราชาเสด็จประทับอยู่กลาง สองข้างท้องพระโรงด้านซ้ายขวาเป็นแถวยาว เป็นที่ของ เหล่าพราหมณ์ นุ่งขาวห่มขาวนั่งสาธยายมนต์ พลังหยอดน้ำมันลงในไฟ ให้ลุกสว่าง แลบเลี้ยวเครื่องหอม มีกฤษณา เครื่องเทศ และน้ำโสม พริ้วภาวนา โอม โอม เชิญเสด็จพระอินทร์มาเสวยของบูชา ซึ่งล้วนแต่ เป็นของโปรด รอบกองกุญแจบูชามีทรายไว้สำหรับขับไล่ของสัตว์ที่ถูก ฆ่า และลายจุดตัวหนึ่งถูกมัดนอนตะแคงรอความตายอยู่ พราหมณ์ใจดีมีด สีขาวลงที่คอสัตว์แล้วร้องว่า

“เหล่าอสุรมารทั้งหลาย จงออกจากพระวรกายพระเจ้าพิมพิสาร มาดูเลือดพุ่งจากคอแพะเป็นที่สนุกสนาน มาดมกลิ่นเนืออย่างฉุนที่นี้ บาปกรรม ทั้งหลายของพระองค์จุ่มมาอยู่ที่แพะนี้ และให้ไฟไหม้ไปโดยพลัน” แล้ว พราหมณ์ก็เงื้อมีดขึ้น

พระผู้สมภพมาไม่เคยเห็นความร้าย เอือนโอรสผู้ตรัสแก่พระเจ้า พิมพิสารว่า “ราชะโปรดปล่อยมันไปเถิด” แล้วพระองค์ก็ทรงแก้มือให้ แพะนั้นหลุดไป หามีใครกล้ำขัดขวางไม่ พระองค์ทรงแสดงให้เขาเห็นว่า การฆ่าสัตว์นั้นใคร ๆ ก็ทำได้ แต่การทำให้มันเกิดมาหามีใครทำได้ไม่ ดังนั้นเราควรจะแสดงกรุณาต่อมัน ด้วยเหตุว่ามนุษย์ย่อมเลืกกว่ามันทั้งใน ทางอำนาจและสติปัญญา ควรหรือที่เราจักมาฆ่าผู้ป้องกันตัวเองมิได้ สัตว์ แม้จะต่ำต้อยน้อยนิดปานใดก็รักชีวิตของมันเหมือนกัน มันย่อมรู้จักเจ็บ

รู้จักเดือดร้อน รู้จักโหม่นสในการต้องพลัดพราก เพียงแต่ว่ามันไม่มีปาก จะพูดขอความเห็นใจเท่านั้น

“เวลาเราเองเจ็บปวด เราก็ขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าให้อภัยไป แต่แล้วตัวเราเองก็กลับใจร้าย ทำการรุนแรงต่อสัตว์อันหาปากจะอ้อนวอนมิได้ ภาวตรเอ๋ย คนสัตว์ทั้งหลายย่อมมีชีวิตเกี่ยวดองกันทั้งสิ้น ท่านมีรู้ดอกหรือ ว่า มันก็มีบุญคุณแก่เรา ให้น้ำนมและปุยนมอันอ่อนนุ่ม ยังชีวิตและความอบอุ่นให้แก่ร่างกายเรา และมันก็นมอมชีวิต มอบความไว้วางใจไว้แก่เรา ผู้ซึ่งตอบแทนมันด้วยการประหารประหาร ด้วยการโยนบาปของเราลงไป ให้ ทำลายชีวิตของมันเพื่อไถ่โทษตน ดังนี้เป็นการสมควรแล้วหรือ โทษของใคร ใครก็ต้องรับไว้ นี่เป็นธรรมดา ใครสร้างกรรมไว้อย่างไร ก็ต้องรับกรรมแห่งตนกันนั้น”

บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายเจียบเสี้ยม ผู้ถือมีดวงมิตของตนลง องค์พระมหากษัตริย์เสด็จมาใกล้พระศาสดา ประนมหัตถ์ขึ้นฟังเทศน์ด้วยความเคารพ พระสิทธิธนะจึงทรงประกาศว่า “ภาวตรเอ๋ย โลกเรานี้จะงามยิ่งนัก ถ้าหากว่าสัตว์โลกทั้งหลาย ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์จตุบาท เลื้อยคลาน รักกันประดุจพี่น้องร่วมสายโลหิต และเราก็เสพแต่ผลไม้พืชผัก เว้นเสียซึ่งการกินเนื้อสัตว์ และการฆ่าสัตว์มาเป็นอาหาร”

พวกพราหมณ์ได้สดับดังนั้น ก็มีใจโอนอ่อนตามพระวาทะ พวกกันดับกองไฟ และปล่อยแพะแกะไปเสียสิ้น พระเจ้าพิมพิสาร ทูลเชิญเสด็จพระองค์ครองพระนครราชคฤห์ แต่พระผู้เป็นเจ้าไม่ปรารถนาสมบัติจักรพรรดิ ทูลตอบกษัตริย์ว่าพระองค์ทรงสละเสียแล้วซึ่งสิ่งเหล่านี้ ตั้งพระทัยแสวงหาความจริงอันลึกลับอยู่ต่อไป ตรัสว่า

“พระสหายที่รักของหม่อมฉัน ถ้าหม่อมฉันค้นของสิ่งนี้ได้แล้ว หม่อมฉันจะกลับมาสนองพระเมตตาของพระองค์ครั้งนี้อย่างแน่นอน”

พินสามสายจากสวรรค์

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย หากท่านประสงค์จะไปถวายสักการะบูชาสถานที่ซึ่งพระพุทธรองค์ทรงสำเร็จพระโพธิญาณแล้ว จงบายหน้าไปทางทิศพายัพเกิด เลียบลุ่มแม่น้ำคงคาจนถึงภูเขา ซึ่งเป็นต้นของธารน้ำนาลาชันและโมหانا แล้วเดินต่อไปตามความคดเคี้ยวแห่งธารน้ำ เดินไปตามร่มไม้ใบหนาจนกระทั่งถึงที่ราบในแคว้นคยา แล้วต่อไปถึงที่รกรกชฎอันมีนามว่าอรุเวลา ณ ที่นั้นมีภูเขาทราย มีต้นไม้ มะพร้าว ดาลล้อมรอบ ทางเชิงเขามีน้ำใสสะอาด เหล่ามัจฉาเต่าปูอาศัยอยู่เป็นที่สำราญ ชาวคามนิคมปลูกบ้านของตนอยู่อย่างสงบ ภราดรเอ๋ย เมื่อไปถึงที่นั่นแล้ว ขอท่านดำเนินเข้าไปจนกระทั่งถึงร่มไม้ ซึ่งพระพุทธรเจ้าได้สำเร็จพระโพธิญาณที่แสวงหามาได้ด้วยยากยิ่ง และโดยปราศจากครูสั่งสอน

เมื่อพระสิทธัตถะนักบวชทรงเห็นว่า การทรมานตนอย่างโศกี้ทั้งหลายนั้นเป็นการไร้แก่นสาร และไม่เป็นทางไปสู่มรรคผลอันใดแล้ว พระองค์ก็เสด็จละจากนิवासสถานรัตนคีรี บำเพ็ญภาวนาอยู่ในป่าอันเงียบสงัดในแคว้นแคว้นคยานี้ เฝ้าแต่ทรงพิจารณาดูทุกข์ของคน ดูทางแห่งทุกข์ ดูเหตุผลดูที่มาและที่ไปของปวงสัตว์ ดูความลึกลับแห่งชีวิตทั้งหลาย พระองค์ทรงนึกอยู่แต่ดังนี้เป็นเวลาหลายเดือน เฝ้าแต่เพียรบำเพ็ญตบะจนกระทั่งลี้มเสวย ลีลมบรรทม มีทรงหิวเลย จนกระทั่งหลายวันล่วงไป ครั้นรู้สึกองค์เห็นบาตรว่างมีแต่ผลไม้อันนกกินมาทิ้งไว้ก็หยิบขึ้นเสวยแต่พอประทังหิว ดังนี้มิช้าพระฉวีอันเคยผูกฝ่องก็ซุบซิดลง ลิ่นสง่า พระกายาทุพพลไปด้วยการใช้ความคิดเกินกำลัง พระมังสาซุบหายไปเห็นแต่พระอัฐิขึ้นไถ่แก้งนำเวทนา ครั้นยกพระหัตถ์ลูบองค์พระโลมากรั่วงหล่นติดพระหัตถ์มา

ด้วยเหตุว่าหาน้ำเสียงมิได้ จึงวิ่งหลบหนีไปประจวบไม้แห้งต้องวิ่งจากต้น
ฉะนั้น

เมื่อเป็นดังนี้นานเข้า วันหนึ่งพระองค์ก็หมดกำลังใจเซถลาล้มฟาด
ลงยังพื้นดิน อุประจตุคนตาย ด้วยพระอัธสาสะ และปัสสาสะหยุดหายใจ
หามิได้ แต่บรรทมนิ่งอยู่ดั่งนั้นจนกระทั่งเด็กเลี้ยงแกะคนหนึ่งมาพบเข้า
มีความเวทนายิ่ง ด้วยพระกายนั้นชุ่มชื้นน่าสงสาร มีหน้าชาตวันยังส่อง
แสงแผดกล้ำมาต้ององค์ เด็กน้อยจึงไปหักกิ่งไม้มาบังเพื่อให้ร่มเงาแก่พระ
พักตร์ จะรินนมลงโอษฐ์แล้วแต่หากกล้าไม่ ด้วยตนเองมีศักดิ์ต่ำต้อยได้ชื่อว่า
เป็นทาสเขา จึงล้งเล้อยู่ เพราะการทำดังนี้เป็นโทษแก่ตนเอง กิ่งหว้าซึ่ง
เด็กเก็บมาบังพักตร์นี้ก็แตกซ่อใบออกส้างเป็นเหมือนฉัตรแก้วอัน
ล้าเล็ดออกก้นองค์ เด็กผู้เลี้ยงแกะเห็นดั่งนั้นก็เห็นว่าเทพยดา จึงยกมือ
ขึ้นประสาธน์เป็นการเคารพ พอดีพระสิริทศตะลิมพระเนตรขึ้นและตรัส
ขอน้ำนม เด็กนั้นทูลตอบว่า “ข้าถวายมิได้ดอก เทวผู้เป็นใหญ่ พระองค์
ไม่ทรงเห็นหรือข้าเป็นไพร่ จะทำให้พระองค์สกปรกไปพระเจ้าข้า”

พระบรมครูตรัสตอบว่า “เด็กเอ๋ย เราทุกคนมีโลหิตสีแดงเหมือนกัน
ไม่มีเจ้า ไม่มีไพร่ ความเมตตากรุณาทำให้เราเป็นญาติกันหมด ไม่มี
ใครลอกที่เกิดมามีตिलงอยู่ที่หน้าผาก คนจะต่างกันก็แต่การกระทำเท่านั้น
ใครทำดีไว้หากได้ใคร่ ใครทำชั่วก็ชั่ว”

เด็กนั้นจึงน้อมถวายน้ำนมด้วยความปราโมทย์ยิ่ง

และในวันนั้นเองเหล่าอัปสรเยื้องกรายลงมาจากสวรรค์ จีบระบำ
รำร่ายด้วยความหรรษา นางหนึ่งตีกลองขนยุงปักรอบ นางหนึ่งเป่าปี่ และ
อีกนางหนึ่งตีพิณสามสาย ค่อยกรายมาตามละเมาะไม้ เสียงกระพรวน
เงินที่ข้อยบาทตึงกรังกรัง รับกับเสียงก่าโลกรแสนเสนาะกรณ กษณะนั้น
นางผู้ถือพิณก็ขับร้องขึ้นว่า

“ติดพันจับระบ่างาม จงทำสายให้พอดี ไม่สูงต่ำพวกเรานี้ จะ
เดินรำสำราญใจ ดึงนักษัตรพันขาด เพลงพินาศหมดเสียงใส หย่อนนักษัตร
เสียงหมดไป จงทำสายให้พอดี”

แล้วนางก็เดินรำต่อไป ประดุจผีเสื้อตัวงามอันมีความหยิ่งสาบพอง
ในสีอันสวยของปีกตน มิได้นึกฝันว่าเพลงที่นางขับนั้นจะไปถึงพระกรรม
พระมหาบุรุษ ผู้นั่งรำเพียงอยู่ใต้ร่มไม้ริมทาง พอนางผ่านไป พระองค์ก็ทรง
เห็นแสงสว่างแห่งปัญญาทันที พระตรัสว่า “อ้า คนโง่นี้สอนคนฉลาด
ได้บ่อยครั้ง ถ้านางนี้ไม่มาขับพัน เราก็คงจะชิงเส้นชีวิตจนตึงเกินไประ
ดังนี้ มันคงจะขาดลงสักวันหนึ่ง เราควรจะหย่อนลงบ้าง เพราะว่าเรายัง
ต้องการชีวิตไว้สำหรับช่วยชีวิตคนอื่นกว่าจะผู้คนอีกมากมายนัก”

ริมธารน้ำในแคว้นคยานั้น มีเศรษฐีหนึ่งนาม เสนานิ เป็นคนใจบุญ
และมีบริวารมาก ได้มหรยาผู้งามพร้อมทั้งกายใจ ชื่อว่าสุชาดา อยู่กันมา
หลายปีแล้วไม่มีบุตร นางจึงไปขอหลวงวรวงศ์มหาราชเทวคชอบุพร ในที่สุด
นางก็ได้บุตรน้อยสมปรารถนา สุชาดามีความกตัญญูต่อรุกมเทพ จึงสั่งให้
ห้ามรูปเฒ่าสด้วยน้ำนมโคอย่างดีดื่มกับข้าวซึ่งปลูกจากที่ดินใหม่ ๆ ปน
ไปกับขี้เถ้าและเครื่องเทศ ไปจนจนร้อยห้าเพื่อสังเวยเทพยดา แล้วนาง
ก็ได้พาไปถวายแด่พินตันมะเดื่อให้รีนรมย์ ไม่นานนักทาสาก็วิ่งกระหืดกระหอบ
มาบอกว่า “ข้าแต่ท่านผู้เป็นนาย ขุนมเหศวรมาแสดงองค์แล้ว รัชมีท่านเรื่อง
กระง่างรอบพระองค์ รอบพระนลาฏก็งามเหมือนดวงเดือน พระเนตร
งามเท่าดวงยิ่งนัก ท่านโชคดีแล้ววันนี้”

สุชาดาได้ยื่นกรับอุ้มลูกน้อยไปด้วยความดีใจจนตัวสั่น นางก็ลง
อุ้มบุตรนั้นแสดงความเคารพ แล้วทูลเชิญให้รับมธุปายาส นางรินน้ำเกษร
กุหลาบจันทร์หอมพวงลงในพระหัตถ์ ถวายมธุปายาส กราบแล้วลอบไปยืน
นิ่งเฝ้าพออยู่

พระสิริธัตตะเสวยข้าวนั้นแล้ว ก็ตรัสบอกแก่นางว่าพระองค์หาใช่เทพเจ้าไม่ หากเป็นเพียงคนธรรมดาคนหนึ่ง แต่ก่อนเป็นเกษัตริย์ “บัดนี้เราสละสิ่งนั้นเสียแล้ว มาเป็นชายพเนจร เพื่อแสวงหาดวงประทีปอันส่องคนให้หายมืดมัว นับแต่ออกจากความเป็นกษัตริย์มาก็หกลปีเข้านี้แล้ว เราใช้เวลาค้นหาดวงประทีปนั้นทุกวัน ทุกวันอดอยากตรากตรำจนร่างกายไม่มีแรง เราได้มรุษปายาสนี้มาอ้อมขึ้นใจนัก ขอขอบคุณภคินี และขอให้สุขของท่านยังยืนเถิด ภาระซึ่งลูกท่านจะนำมาให้ จงบางเบาลง”

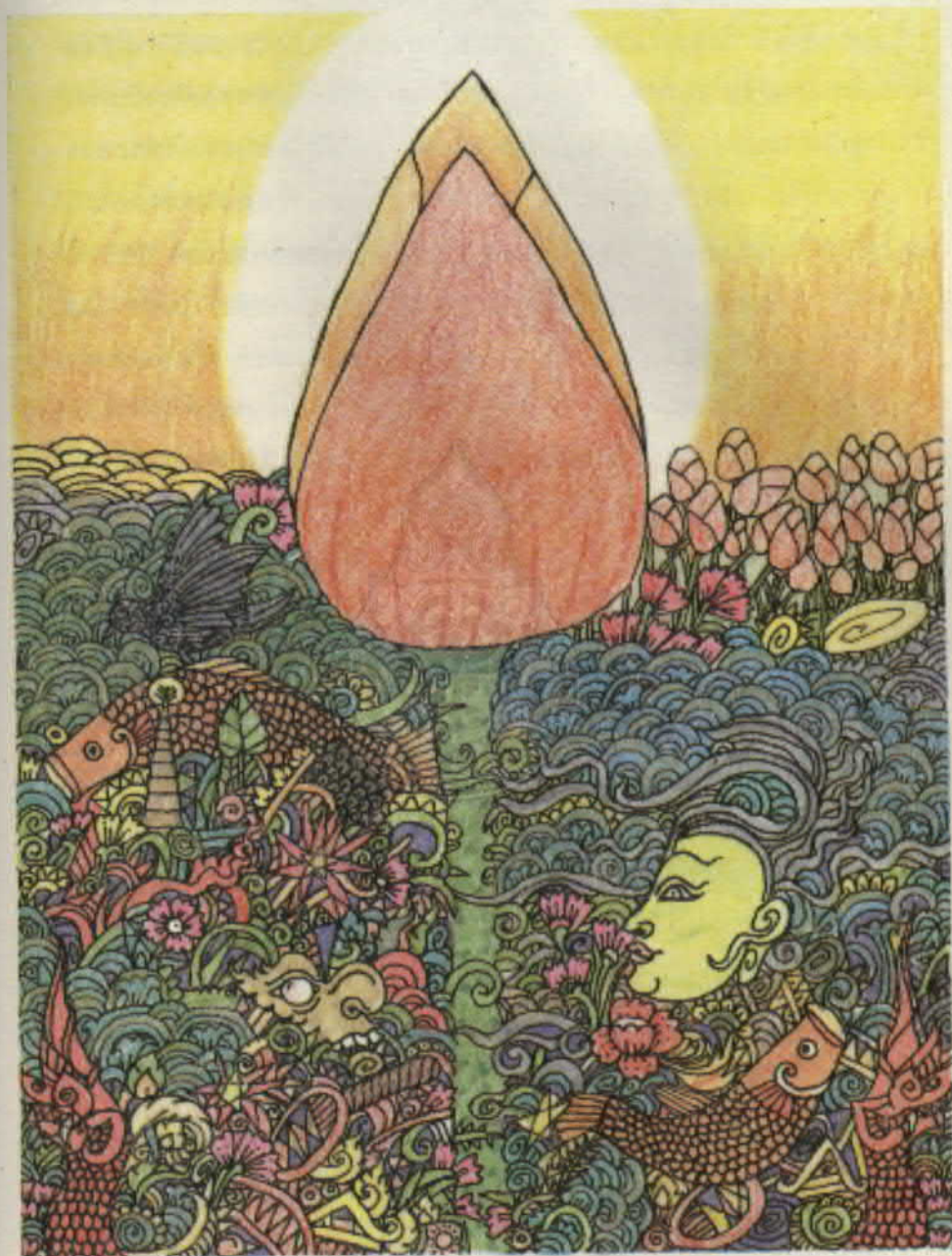
แล้วพระองค์ก็ตรัสถามนางถึงเรื่องความสุขของชีวิต นางทูลตอบว่านางเป็นสุขเพราะนางพอใจในชีวิตแล้ว และนางก็ได้สร้างบาปไว้แก่ผู้ใด

“ดีแล้วภคินี เธอเป็นผู้มีสัมมาจริยและใจสูง เราขอเคารพ ขอให้เธอไปด้วยสวัสดิ์เถิด”

นางสุชาดาทูลว่า “สิ่งใดที่พระองค์ต้องประสงค์ ขอให้ทรงสำเร็จเถิด” แล้วนางก็ทูลลาไป

เมื่อเสร็จเสวยข้าวมรุษปายาสอันนางสุชาดาผู้มีใจงามนำมาถวายแล้ว พระสิริธัตตะก็เสด็จจากต้นมะเดื่อไปประทับยังโพธิญาณอันรื่นรมย์ พระหฤทัยผ่องแผ้ว มองเห็นความเป็นมาเป็นไปของมนุษย์ได้โดยตลอดปลอดโปร่ง ปราศจากความขุ่นมัว

ด้วยเดชะพระบารมีคุณอันพระองค์ตั้งพระทัยจะสั่งสมไว้ให้มนุษย์ ตันโพธิ์อันอ่อนน่าน้ำกิ่งลงบังแสงตะวันมิให้ส่องมาต้องพระองค์ เหล่าสัตว์ร้ายในบริเวณใกล้เคียงนั้นพากันสงบนิ่ง เลิกการปองร้ายซึ่งกันและกัน และซึ่งสัตว์อ่อนแอ นกคาบเหยื่อบินมา พอมันตันโพธิ์นั้นก็ปล่อยเหยื่อทิ้ง หุบปีกกระทำคารวะ ปากษาใหญ่ น้อยทั้งหลายส่งเสียงร้องเจื้อยแจ้วด้วยความหรรษา ต่างสรรเสริญพระทัยอันหวังประโยชน์สุขต่อเพื่อนมนุษย์ ต่างแซ่ซ้องถวายพรให้ประสบความสำเร็จอันยิ่งยวด ต่างบอกกันว่า “พวกเราชาวโลกทั้งหลายจะได้เป็นสุขแล้วนับแต่บัดนี้ต่อไป”

ณ วรดิอันแจ่มจรัสด้วยเดือนเพ็ญคืนหนึ่ง ขณะที่พระบรมศาสดาของเราประทับเข้าสมาธิหลับพระเนตร ส้ารวมพระอิริยาบถนั่งอยู่ได้ร่มโพธิ์พฤษภานั้น บรรดาพญามาร ก็ก่อกวนทั้งหลายรู้ว่าพระองค์จะข้ามพ้นวิภวสังสารและบำเพ็ญเพียรเพื่อช่วยมนุษย์ ก็ให้มีจิตริษยาเกรงว่าพระองค์ประสพซึ่งอริยสัจอันจะช่วยปวงมนุษย์ได้เป็นยวดยิ่ง จึงเตรียมพหุลพมาร อเนกอนันต์มาเพื่อทำลายพระปัญญาอันสว่างไสวของพระองค์ นายมารเหล่านี้มีดำฤชนาราคะ เป็นต้น มีพหุลพมาร คือ โทสะ โมหะ และ อวิชชา อันมืดดลัม ต่างก็ผดแผลงสำแดงฤทธิ์ของตนต่าง ๆ กันเพื่อทำลายขันติสมาธิของพระผู้ยิ่งนักบวชทั้งหลายให้สิ้นไป บ้างกระพือพายุโหมบดบังอวกาศให้มีดคลุ้มน่าสะพรึงกลัว ส่งเสียงอลูณบาตพาดเปรี้ยง ๆ เสียงสะเทือนเลื่อนลั่นไปทั่วทั้งโลกสาม พระราชนิมีอาการประหนึ่งจะทรุดแตกแยกทำลาย เมื่อเห็นยังหลับพระเนตรมิหวั่นไหวก็เปลี่ยนอุบายใช้วชิโรฬารเป็นเครื่องเล่นโลม ให้รำลึกถึงความรักอันหอมหวาน แล้วมันก็บันดาลให้อากาศเสนาะไปด้วยเสียงดนตรี มีเหล่านางรำฉวีพัตร์ผุดผ่องมาร่ายพ่อน กวักพัดถั้วเข้าจำดูชะตา เมื่อหาไม่ผลไม่ก็ใช้สมบัติจักรพรรดิมาเป็นเครื่องล่อ ครั้นการอันนี้ไม่ก่อให้เกิดผลอันใด มันก็หันไปใช้อุบายให้พระบังเกิดวิภิจิฉณาและโมหะมืดมัวต่าง ๆ แต่พระทัยของพระองค์นั้นได้รับการอบรมฝึกมาอย่างดีแล้ว จึงไม่ไหวหวั่นต่อก่อกวนทั้งหลายแห่งดวงจิต มันจะสำแดงฤทธิ์ประหลาดไต่ พระก็ไม่หวั่นไหว คงประทับเฉยส่งพระกายนั่งอยู่ด้วยเกษแห่งพระบารมีอันทรงบำเพ็ญภาวนาไว้ เหล่ามารทั้งหลายก็พ่ายกระเจายพินาศแก่ตนเองไปสิ้น

เป็นเวลาจวนรุ่งสว่างแล้ว ดวงวิชนีค่อยเคลื่อนต่ำลงยังขอบฟ้า ทิวปริมณฑลนั้นสงบลง แม้ใบพระโพธิ์ก็มีเขยื่อนให้ระคายไสตพระองค์ผู้พิชิตมาร พระพวยรำเพยลมเย็นมาอ่อน ๆ พระสมณโคตมประทับนั่งมิไหวองค์ หลับพระเนตรเสียจากสิ่งแวดล้อมภายนอก แต่พระจักขุภายใน

ทรงมองเห็นความเป็นไปในปางหลังมาได้อย่างแจ่มแจ้ง ประจุมืดวง
ประทีปสุกสกาวส่องให้บุคคลผู้ยืนอยู่ปลายทางหันกลับไปมองเห็นอดีต
ของตนได้ตลอดปลอดโปร่ง

พระทรงรำลึกชาติต่าง ๆ ได้ทั้งใกล้ไกล ในสมัยที่ทรงกำเนิด
มาเป็นสัตว์และเป็นมนุษย์ในชั้นวรรณะต่าง ๆ กัน นับได้ห้าร้อยห้าสิบล้าน
รวมหมด จะเปรียบก็เสมือนว่าได้ทรงบทจรจากดงไม้หนามหนาและเต็มไปด้วย
ดิน ซึ่งสู้ชีวิต พระเสด็จได้เข้าไปตามเหวห้วยด้วยความลำบาก
ยากเข็ญ พระบาทเกือบจะพลาดตกเขาเสียก็เป็นหลายครั้ง แต่ในที่สุดเมื่อ
ผ่านซอกถ้ำห้วยละหารธารน้ำ และที่ทุรกันดารทั้งหลายแล้ว พระก็เสด็จ
ขึ้นไปประทับอยู่ ณ ยอดบรรพต

ดังจะเปรียบก็คือ การที่พระพุทธเจ้าได้ได้เต้าจากชาติกำเนิดที่ทราม
ขึ้นไปจนถึงชาติอันสะพร่งพร้อมด้วยพระบารมีทั้งหลาย อันทรงเพียร
สั่งสมแต่ครั้งยังต่ำต้อย พระองค์ทรงเห็นว่าอันความดีชั่วของมนุษย์นี้เป็น
เหมือนนกเกวียน สร้างสิ่งใดไว้อันนั้นย่อมตามสนอง ทำดีก็ได้รับความเบิกบาน
ทำชั่วก็ถึงแก่ย่อยยับ อันความดีชื่อนั้นเป็นเสมือนตราอันตอกตรึงแน่นไว้ จะ
ขุดลบโยกถอนอย่างไรก็หาหลุดไปไม่ มันย่อมตามมาสนองผู้กระทำความ
อันดีชั่วเสมอไป

เมื่อทรงพบความจริงอันนี้แล้ว ก็ทอดพระเนตรเห็นกว้างไกลออกไป
ไปถึงจักรวาลอื่น ๆ อันหม่นอยู่ห่างไกลลิบลิบ ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์และ
ดวงดาวทั้งหลายเหล่านี้ต่างก็แยกกันอยู่ แต่อยู่ห่างในระยะอันเหมาะสม
และต่างก็มีความสัมพันธ์กันอยู่ตติมิขาด ดวงอาทิตย์นั้นคุมดาวให้เดินไป
ทางจักรราศีของมัน แต่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เกิดมาตั้งแต่ครั้งไหน
ไม่มีใครรู้ จะฉายแสงสว่างนานไปอีกเท่าไร ก็ไม่มีใครรู้เหมือนกัน ไม่มีที่
ตั้งต้น และไม่มีปลาย แต่มีหลักธรรมอันเป็นประทีปส่องให้เห็นความ
เป็นจริงซึ่งเกิดมาเองก็เป็นดังนี้ กฎธรรมชาติของโลกนั้นอยู่เหนืออำนาจ

บังคับมนุษย์และเทวดาทั้งปวง ของอันเกิดมีขึ้นมาแล้วก็ต้องหมดไป แล้วก็ตั้งต้นกันใหม่ การเกิดการทำลายย่อมอยู่ทุกแห่งหน จักขัดขึ้นความจริงอันนี้หาได้ไม่ สัตว์โลกเกิดมาแล้วก็ต้องตาย เมื่อตายแล้วก็เกิดใหม่ แต่วนเวียนรับทุกข์ดังนี้ไม่มีวันสุดสิ้นลงได้

ดังนั้นพอเข้าใจเวลาจวนสว่าง ความลับทั้งหลายก็กระจ่างแจ้ง ทรงเห็นความจริงอันหนึ่งคือ ความทุกข์ ซึ่งตรึงสัตว์ทั้งหลายให้แน่นอยู่กับโลก เป็นเสมือนหนึ่งเงาอันตามตนอยู่ จะสลัดไปได้เมื่อชีพสิ้นไปแล้ว เท่านั้น “ทุกข์นั้นคืออะไร ทุกข์นั้นคือความไม่เที่ยงแท้ คือชราและโรคา พยาธิทั้งหลาย คือความโกรธ เกลียด โลภ หลง และความยินดียินร้าย อันตนตัดไม่ขาด คือตัณหาและความกระหายจะได้ซึ่งลาภยศสมบัติและสรรเสริญ รวมทั้งสิ่งเพลิดเพลินเจริญใจอื่น ๆ คือความข้องอยู่ในโลก ความอยากมีชีวิตไม่รู้จักดับ คือความเบียดหนายแล้วซึ่งโลกนี้ อยากจะทำลายตนไปเสียให้พ้นซึ่งเป็นการผินธรรมดาของโลก ทั้งกายและใจนั่นแหละ คือทุกข์ ทุกข์นี้มีอยู่ถึง ๘๔,๐๐๐ ชาติของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย และสัตว์อื่น ๆ ทั้งในและนอกโลกนี้ ได้ล่วงพ้นความทุกข์อันนี้แล้วมาของทุกข์ทั้งหลาย แล้วหมั่นเพียรภาวนาใจให้ระงับเสียได้ซึ่งทุกข์เหล่านี้ ความสุขอันไม่รู้จักจบก็บังเกิดแก่เขาผู้นั้น”

พอพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสร็จ สำเร็จซึ่งความจริงของโลก แลหนทางที่จะดับทุกข์ทั้งปวงให้หายไปสิ้น ทรงถอนกิเลสทั้งปวงให้หมดไป ตัดความอาลัยอาวรณ์แลบรรลู่ถึงพระบรมโพธิญาณ ปลดทุกข์ปลดบาปสิ้นแล้ว ก็ถึงเวลาสว่างพอดี

อะโห คูชิ ทางทิศบูรพาโน้นดวงตะวันเริ่มไชแสงออกสอดสีมานำแห่งราตรี ดาวประจำเมืองซึ่งเคยแผดแสงกล้าอยู่ก็อ่อนแสงลงไปจนกระทั่งดับหาย วัศมีสีกุหลาบของพระสุริยะเจ้าค่อยเปล่งแสงสุกใสขึ้นทุกที จนกระทั่งอาบไปทั่วท้องฟ้าสีเทา บรรดาขุนเขาซึ่งมีมิ่งกุฎสีทองสวมอยู่นั้นได้เห็นดวงตะวันก่อนใคร ๆ ทั้งสิ้น ลมเช้าโชยมาต้องเหล่าบุปผชาติ

ให้เผยแผ่ภิกขุบิณฑบาตรรับรุ่งอรุณ อันพิเศษไปกว่ารุ่งอรุณซึ่งเคยมีมาแล้วแต่ก่อน เมฆฝนพายุกล้าทั้งหลายต่างสงบนิ่งลงถวายอภิวันทนการแด่พระพุทธเจ้าด้วยความเบิกบานหรรษา สีทองงามแห่งสุริยาทอลงจับน้ำในลำธารละหานห้วยและพุ่มพฤกษา เหล่าพฤกษาแลวิหคในวังร้องว่า จงตื่นเถิด จงตื่นเถิด จงตื่นขึ้น ก็มเกล้ออภิวันท์แลสรรเสริญ พระผู้ยอดเยี่ยมมนุษย์ของเราได้สำเร็จพระโพธิญาณแล้ว เสียงนั้นสะท้อนก้องไปทั้งป่าเหล่าปักษาน้อยๆ ร้องบอกกันว่า “รุ่งแล้ว รุ่งแล้ว ตื่นขึ้นให้หัวพระองค์ ผู้ตรัสรู้เถิด” ดอยสัตว์ดิณฺธลออกจากวัง นกแก้วร้องเสียงเจื้อย ดีทองร้องกึกๆ เรื่อยๆ ไปเป็นการสำราญใจ บอกเล่ากันทั่วหมื่นกว่าสิ่งใดได้บังเกิดขึ้นแล้ว

ด้วยเดชะพระบารมีคุณและพระเมตตาอันใหญ่ยิ่งต่อโลก ความสงบได้แผ่สร้าไปทั่วบริเวณใกล้ไกลอย่างไม่เคยมีมาแต่ก่อน บุคคลผู้ใจเหี้ยมก็บังเกิดความอ่อนละมุนขึ้นในใจตน ที่ลับมิดแสงคมไว้ว่าจะฆ่าเขาก็กลับเอามิดไปซ่อนเสีย คนขี้โกงกลับเวียนนับเงินให้ครบถ้วน คนพาลสั่นดานหยาบ และใจทุจริตทั้งหมดก็กลับละพยศหวนกลับไปสู่ความดีและความเมตตากรุณา ความรักและความปรานีจากหฤทัยพระพุทธองค์แผ่ขยายไปทั่วพิภพ วันนั้นจอมนักรบผู้ฉกาจกาวอาวุธของตน คนใช้กระโดดลงจากที่นอนอย่างกระปรีกระเปร่าหัวเราะร่ายิ้มหัวกระซุ่มกระซวยเสียงแจ่มใสจตุรบาทว่าเวลาเช้าวันนั้น ความสุขได้หลั่งมาจากร่มโพธิ์ ณ แคว้นคยา ไหว้ไปทั่วทิศานุทิศ แม้พระนางยโสธราผู้เศร้าสร้อยไม่รู้จักสร้าง ก็พลันรู้สึกสำราญพระหฤทัยประจักษ์ว่าความรักนั้นคงอยู่เสมอชีพ ความทุกข์ใหญ่ยิ่งในการต้องวิปโยคพลัดพรากพระสวามี ก็เป็นอันหายไป ประจวบปลัดทิ้ง

เหล่าสัตว์โลกทั้งหลาย พวกกันเป็นสุขและรักใคร่มีใจเอื้อเฟื้อต่อกันอย่างที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนเลย

อย่าว่าแต่หมู่มนุษย์เลยหนอ แม่เทพเจ้าก็ประกาศกันทุกท้องฟ้าว่า “พวกเราจงยินดีเถิดพระภควันต์เจ้าสำเร็จพระโพธิญาณยอดเยี่ยมแล้ว” เหล่าเปรตอสุรกายก็พากันชื่นชมโสมนัส มองในโลกมนุษย์ ก็ได้แลเห็นกวางดาวเล็มหน่อไม้ยูงริมที่นอนของแม่เสือซึ่งดุดาเป็นมันเมื่อวานนี้ แต่วันนี้กลับเสียงย่ำหมีแลต้อนรับนางกวางด้วยไมตรีจิต ได้เงื้อมหินนั้นนกอินทรีนอนใช้ขนหนึ่งไม่กั้วลงกับการโอบเนี่ยวสัตว์กิน นกกินปลาอนึ่งแดดสบายเมื่อเห็นปลาว่ายวนในลำธารก็ไม่ตีปีกยับจะอพยพ ผีเสื้อต่างสีบินวนเวียนอยู่รอบ ๆ ผีเสื้อวิหค แต่มันก็หาผีอันตรายใดไม่ สัตว์โลกทั้งปวงมีความรักความเมตตากันอย่างยวดยิ่ง ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธรองค์ได้ทรงชนะมารเด็ดขาดแล้ว และทรงพบพระธรรมอันล้ำลึก มีแสงสว่างแรงกล้ายิ่งอาทิद्यส่องโลกให้กระจ่างอยู่เป็นนิรันดร์นั่นเอง

พระพุทธรองค์ทรงคลายพระอิริยาบถจากการประทับนั่งเป็นเวลา นาน เสด็จลุกขึ้นยืน พระองค์ทรงรู้สึกแจ่มใสและอึดอัดด้วยความบีบรัด พระพละซึ่งหายไปแต่ก่อนนั้นกลับคืนมาสิ้น และรู้สึกแข็งแรงขึ้นกว่าแต่ก่อน พระทรงอุทานว่า

“สังขารเอ๋ย เราได้พบเจ้าแล้วในวันนี้ เราได้ท่องเที่ยวค้นหา มาหลายชาติ แต่เพิ่งพบวันนี้เองว่า เจ้าเป็นผู้สร้างเรือนจำอันกักขังจิตเราไว้ แต่นี้ไปเจ้าไม่อาจสร้างบ้าน ทำกำแพงอันเป็นของลงหุ้มห่อเราไว้ได้อีกแล้ว สังขารเจ้ามีแต่ผุพังหักไป แต่ความสุขอันยวดยิ่งซึ่งเรากันพบนี้จะไม่มีวันแตกดับ ไม่มีวันทำลาย เราได้พบแล้ว เราได้ผ่านทุกข์ทั้งปวงแล้ว”

ผู้ใหญ่ยิ่งเหนือจักรพรรดิ

นับแต่ลัทธิตะบมราชโอรสเสด็จออกทรงผนวชแล้ว พระนครกบิลพัสดุ์ซึ่งเคยครึกครื้นด้วยศัพท์สำเนียงเสียงสรวลและตืดสีตีเป่าก็กลับร่วงรอยเหี่ยวแห้ง ด้วยเหตุว่าขวัญเมืองได้ปลาสนาการไปเสียแล้ว พระเจ้าสิริสุทโธทนะมีพระหฤทัยอันกลัดหนองหมองคล้ำ ท้าวเธอส่งคนไปสืบถามข่าวดูในบรรดาหมู่โยคีและนักพรตต่าง ๆ แต่ก็หาไม่มีผู้ใดพบพระบรมโอรสไม่ พระนางยโสธราพิมพา ก็เต็มไปด้วยความโทมัสเชื่อมซึ่มอยู่ เธอมิได้ทรงเห็นความสดชื่นในสิ่งใด มิได้ทรงสดับสำเนียงใดแล้วเห็นว่าไพบระแม้เสียงสรวลของนางในซึ่งแว่วมาแต่ไกล เธอก็กลับยินเป็นเสียงก่ำสรวลให้ทั้งสิ้น

วันหนึ่งในฤดูฝน พระพิรุณพึงเหือดหายไปใหม่ ๆ เม็ดน้ำฝนยังค้างอยู่บนใบมะม่วง มองดูแวววาวราวเพชรในยามต้องแสงตะวันสีทองอร่าม พื้นดินประดับด้วยหญ้าสีเขียวสะอาด ต้นไม้แตกใบอ่อนสล้าง มองไปทางไหนก็ล้วนแล้วแต่ความสดชื่น ชวนให้ใจระเริงรื่นเกษมสันต์ จึงพระจอมขวัญยโสธราเสด็จออกมาณสระน้ำสวยงามในพระอุทยาน น้ำขึ้นเปี่ยมถึงขอบ แลราบเรียบราวกับแผ่นกระจกเป็นเงางาม ริมน้ำนั้นดาดดาษอยู่ด้วยบัวบุณฑริก และบุษบาชนิดอื่น ๆ สีเหลืองขาวแดง แลตระการตา ณที่นี้พระนางเคยเสด็จมากับพระสวามี ทอดพระเนตรดูพระกายาในน้ำอย่างเป็นสุขสำราญใจ พระภัสสราทรงสวมกอดเธอไว้ แลจุมพิตด้วยเสน่หา พระกายมิได้ห่างกัน

มาบัดนี้สิ เงามแห่งพระลัทธิตะบมามีไม่แล้ว พระเนตรของพระนางแก้วอันเคยแจ่มจรัสก็จางรัศมีแสงหมดไป พระปรางอันแดงระเรื่อกลับ

ชุบชีวิตเหยียน รีมโอะจูอันอ่อนหวานประดุจกลีบกุหลาบกลับชีวิตลง เพราะความทุกข์โศกถึงพระภัสดา พระเกตามุนไว้ก็แต่เพียงมิให้ปรกหน้า รำคาญพระเนตร มีทรงตกแต่งให้วิจิตรเพริศแพรวแต่อย่างใด ทรงแต่งพิสดารภรณ์สีขาวปราศจากเครื่องประดับประดาหึงหม้าย ขณะที่ยังดำเนินพระกายอ่อนระทระทวย มีพระบาทเบาประดุจเท้าเสียงผา แม้ย่างลงบนใบไม้แห้งสำเนียงใดจะเกิดขึ้นก็หาไม่ พระเนตรของพระนางก้มลงต่ำ ไม่เหลือบดูความงามของอุทยานแต่อย่างใด พระหัตถ์กำพระสะอั่งไข่มุก ซึ่งพระสวามีทรงปลดทิ้งไว้ตอนเสด็จจากเมืองไป อนิจจา คิณนั้นช่างขมขื่นเสียเหลือเกิน

อีกพระหัตถ์หนึ่งนั้น ทรงกุมพระราหูลุมารน้อยซึ่งมีชันษาเข้าเจ็ดขวบแล้ว พระกุมารเต็มไปด้วยความร่าเริงยินดี ทรงพระสรวลร่าใน ขณะที่ทอดพระเนตรเห็นบุปผชาติแลเหล่าปลาเงินปลาทองแหวกว่ายอยู่ในสระ พระหัตถ์โปรยเมล็ดข้าว พระเนตรจับอยู่ที่หมู่ปลา ส่วนพระมารดานั้นเนตรสลด ทอดพระพุท้ย แล้วตรัสถามแก่เหล่านกยางซึ่งถลาลงจับปลาในสระนั้นว่า “ยังจะได้เห็นพระภัสดาบ้างหรือไม่ พระเสด็จแอบแฝงอยู่แห่งใด ช่วยบอกด้วยเถิด ความทุกข์ครั้งนี้ทำให้ชีวิตจะขาดลงรอนๆ แล้ว”

ทันใดนั้นนางกำนัลเข้ามาทูลว่า มีนายวานิชสองคนเดินทางมาจากหัสตินปุระ นำเครื่องเพชรมาขาย แต่สิ่งที่ล้ำค่ากว่าแก้วมณีทั้งปวงซึ่งเขานำมานั้นคือ ข้าวพระสวามี พระนางทรงฟังก็มีพระพุท้ยโลดผวาด้วยความยินดีเป็นที่สุด ลูกขึ้นตบพระหัตถ์สรวล และนำพระเนตรไหลหยาดย้อย ตรัสสั่งให้นางกำนัลพาเขาเข้ามาเฝ้าออกมาแล้วพระนางก็ทรงถามเขาจากหลังพระวิสูตรว่า

“ท่านวานิช ท่านมาจากทางไกล ท่านได้เห็นสามีฉัน และได้
อภิวันทนาการ เพราะพระทรงเป็นพระพุทธรเจ้าผู้ล่วงพ้นกิเลสและเป็นที่

เคารพของโลก พระองค์กำลังเสด็จมา ณ ที่นี้จริงหรือ”

“พระเจ้าข้า ข้าพเจ้าได้พบพระสวามีของพระองค์ซึ่งเสด็จหายไปจากพระนคร และบัดนี้พระองค์ทรงค้นพบพระธรรมอันวิเศษใหญ่ยิ่งกว่าสมบัติของจักรพรรดิทั้งหลายมารวมกัน ได้ทรงนำพระธรรมอันล้ำค่านี้มาโปรดสัตว์โลก ให้พ้นความทุกข์และความเวียนว่ายอยู่ในห้วงแห่งการเกิดดับมีรู้จักหมดสิ้น คนทั้งหลายได้สวนาพระธรรมของพระองค์แล้วก็มีใจผ่องแผ้วประดุจท้องฟ้าอันปลอดผืนปราศจากเมฆ พวกท่านตามเสด็จพระองค์ไปประดุจฝูงแกะเดินตามนาย หรือใบไม้แห้งที่ปลิวตามลม ข้าพระบาทได้เข้าเฝ้าฟังพระธรรมจากพระโอษฐ์ ซึ่งพระโปรดเทศน์สั่งสอนก่อนเสด็จมาจำพรรษา ณ กบิลพัสดุ์นี้พระเจ้าข้า”

พระนางทรงตอบเขาว่า “ขอบใจท่าน แต่เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่เขารู้ได้อย่างไรกันว่า พระสวามีของเราสำเร็จพระโพธิญาณ โปรดบอกเราหน่อยเถิด ท่านผู้เฝ้า”

นายวาณิชจึงเล่าถวายเป็นคำของชาวหุบเขาเล่าว่า ในคืนวันนั้นที่พญามารมาประจัญพระบรมศาสดา แผ่นดินเกิดไหวสะเทือนเลื่อนลั่นน้ำไหลขึ้นท่วมฝั่งทำลายทัฬหพญามารให้หมดไป แล้วก็ในรุ่งอรุณวันนั้นเองโลกตื่นขึ้นพร้อมด้วยความหวังอันใหญ่ยิ่งสำเร็จลงแล้ว หลายวันมาแล้วที่โลกได้เห็นพระพุทธรองค์ทรงประทับนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ์ ทรงใคร่ครวญถึงวิธีที่จะช่วยสัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ให้พ้นจากความโง่เขลาอันมืดตื้อและกิเลสตัณหา อันเป็นเครื่องถ่วงจิตให้ลงไปสู่ความเสื่อมทราม และมาในวันนั้นโลกก็ได้พบว่า พระองค์ทรงประสพสิ่งซึ่งทรงแสวงหาแล้ว แต่พระธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ยากลึกล้ำนัก เหลือที่คนจะตามได้ แม้จะทรงเปิดทางให้แล้วก็ดี พวกเขาจะเป็นเสมือนนกซึ่งติดกรงอยู่นาน แม้เปิดกรงให้แล้วยังงงต่ออิสรภาพอยู่ ครั้นจะเสด็จไปเดี๋ยวมีเปิดทางให้คนอื่นเล่า พระทัยก็เต็มไปด้วยความสงสาร ทรงปรารภนาจะให้เป็น

สุขด้วยกันทุกผู้ เพราะทั้งพระองค์ทั้งเขาเหล่านั้นต่างก็มีสายโลหิตสีแดง
อันเดียวเหมือนกันทั้งสิ้น และในขณะนั้นเอง ได้ทรงสดับเสียงร้องไห้
หวนว่า “อนิจจาเราจนจะวินาศกันสิ้นแล้ว” แล้วก็มิเสียงกราบทูลอ่อน
วอนว่า “พระผู้มีพระภาคได้โปรดทรงแสดงพระธรรมเพื่อช่วยผู้ชนให้
เขาได้ประพฤติดามบ้างเถิด”

ด้วยเหตุนี้พระองค์ผู้ทรงตรวจดูโลก และทรงหยั่งรู้ว่าบุรุษใดควร
สอนก่อน บุรุษใดควรสอนทีหลัง จึงตกลงพระหทัยประทานพระธรรมแก่
ผู้ต้องการศึกษา เวลานั้นไม่มีใครซึ่งอาจเรียนพระธรรมสำเร็จได้ นอกจาก
พระปัญจวัคคีย์ พระฤาษีห้าองค์ผู้บำเพ็ญพรตอยู่บนป่าพาราณสี พระ
พุทธองค์เสด็จไปจนถึงที่นั่น แล้วก็ทรงเทศนาพระธรรมจกกับปวตีสถ
ยังให้พระฤาษีเหล่านั้นสำเร็จเป็นอรหันต์ไปทั้งห้าองค์

อันพระธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสารแห่ง
แคว้นมคธ ผู้ถวายเวฬุวนารามอันร่มรื่นแก่พระพุทธองค์นั้น มีใจความดัง
ที่พระราชาโปรดให้สลักไว้ในศิลาว่า ดังนี้

เย ธมมา เหตุปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห)

เตสญจ โย นิโรธจ เอวํ วาที มหาสมโณ

แลในป่าเวฬุวันอันร่มรื่นด้วยต้นไม้้นั้น เขาเล่าว่าได้มีการประชุม
ใหญ่ พระบรมศาสดาได้ทรงประกาศพระศาสนาของพระองค์ อันสรุป
ได้โดยความว่า

สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสุปฺปสมฺปทา

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานฺสาสนํ

อย่างก่อความบาปทั้งหลายขึ้น พึงสร้างแต่สิ่งซึ่งเป็นกุศล

ล้างจิตให้บริสุทธิ์ใสสะอาด นี้แหละ คือ คำตรัสของพระพุทธเจ้า

เมื่อนายวานิชเล่าจบลงแล้ว พระนางยโสธราที่รับสั่งถามว่า “พระ
สวามีของฉันทันเสด็จไปแห่งใดในขณะนี้”

เขาทูลตอบว่า “พระองค์ประทับอยู่ ณ ราชคฤห์พระเจ้าข้า หากคิดกำหนดหนทางแล้ว เดือนหนึ่งก็ถึงกบิลพัสดุ์พระนครพระเจ้าข้า”

พระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับดังนี้ ก็มีพระทัยยินดียิ่งนัก พระองค์ทรงสั่งอำมาตย์เจ็ดคน ให้ความม้าทะยานตรงไปยังราชคฤห์โดยเร็วพลัน ให้ทูลพระราชาบุตรว่าพระบิดาทรงพระประชวรหนัก ทรงเป็นกังวลถึงพระบรมโอรสยิ่งนัก ขอให้รีบเสด็จกลับกบิลพัสดุ์โดยเร็วเถิด บิดาจะเสด็จสวรรคตเสียอยู่แล้ว ฝ่ายพระนางยโสธราเทวีก็ทรงทำเช่นเดียวกัน เธอตรัสสั่งม้าไช้ว่าให้รีบไปทูลพระสวามีว่า พระชายาของพระองค์มารดาแห่งราहुลกุมารหายหาถึงพระองค์เป็นที่ยิ่งแล้ว พระนางได้ทรงสดับข่าวว่าพระองค์ทรงพบสิ่งอันล้ำสมบัติจักรพรรดิ จึงใคร่ทูลขอประทานสำหรับพระนางเองและพระโอรสบ้าง

พวกขุนนางรับพระราชาโองการแล้ว ก็รีบควมมาเร็วรีบไป แต่พอไปถึงเวฬุวนาราม ปาไผ่อันรื่นรมย์ซึ่งเป็นที่ประทับของพระองค์นั้น เขากลับลืมพระราชาโองการของพระมหากษัตริย์เสียหมดสิ้น กลับทรุดกายลงนั่งฟังพระสุรเสียงอันมีกังวานไพเราะจับใจ ด้วยกิริยารวญงหลงลืมตัวเองไปสิ้น ครั้นรอสพระธรรมโหลระรินเข้าโสตแล้วเขาก็บังเกิดจิตศรัทธา หากอาจยับเขยื้อนตัวไปจากที่นั้นได้ไม่ ดวงใจบังเกิดความชุ่มฉ่ำเหมือนได้รับน้ำอมฤตอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง เขาทั้งหลายเหล่านั้นก็ได้ครองความเป็นสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ครองสงบจิรวแทนเครื่องนุ่งห่มของฆราวาสเสียอำมาตย์หมู่ใด ๆ ก็เป็นดังนี้ไปทั่วทุกผู้

กษัตริย์เห็นท่าจะไม่เป็นการ จึงส่งกาฬุทายี พระสหายเพื่อนเล่นแต่เล็กน้อยของพระบรมโอรสมาทูลอัญเชิญ รับสั่งเป็นบังคับว่าให้ทำการให้สำเร็จ กาฬุทายีเป็นคนเจ้าปัญญา พอถึงพระอุทยานก็ดึงฝ้ายมาอุดหูเสียมิให้สดับพระธรรมเทศนา เขาเข้าไปกราบทูลดังพระบรมราชโองการ พระพุทธบิดา

พระผู้ตัดสินแล้วซึ่งกิเลส ตรัสบอกแก่เขาว่า “กาฬทายี ไปทูลพระบิดาเถิดว่าเราจะไป เป็นความประสงค์และเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องไป บรูณพิงเคารพและสนองคุณผู้มีอุปการะแทน ไปทูลราชาและยโสธราเถิดว่าเราจะไป”

ฝ่ายพระมหากษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์ ยโสธราเทวีและชาวบุรีทั้งหลาย ได้ทราบข่าวว่า พระบรมศาสดาจะเสด็จสู่กบิลพัสดุ์ก็มีความยินดีเป็นที่ยิ่ง ต่างตกแต่งขุมประตูด้วยดอกไม้เพื่องมาลัยสลัปใหม่ทอง แพรเรืองรองสีแดง เขียว สรรพดอกไม้หอมมาประจงประดับประดาให้มีกลิ่นหอมเล็ดปลุกปลิบพลาพระเสริจรรวมเรื่องด้วยแสงรัตนะ ติดธงปลิวไสวไปทั่ว แล้วจัดกระบวนกุญชร สวมอาภรณ์เพริศแพรว ภูเบศร์แก้วแกมหิรัญ ล้วนแต่เลือกสรรสิ่งวิเศษมาตกแต่งช้างพระที่นั่งให้เลิศลอยควมแก่การรับเสด็จ พระโอรสจอมขวัญแห่งพระนครกบิลพัสดุ์ ให้ไปรออยู่ใต้พลับพลาที่ประทับ พอพระราชนุตรเสด็จมาถึง อ้ามาด้นน้อยใหญ่ก็ทอดตัวลงยกกรกราบไหว้แล้วให้นางระบำรำร้องร่ำรายปรายไปรยบุปผชาติไปทั้งสถลมารคซึ่งพระองค์เคยทรงควบบับพาชีผ่านไป สรรพดนตรีดุริยางค์ทั้งหลายก็ให้บรรเลงมีสนั่นไปทั่วทั้งธานี ในวันนั้นทุกคนคอยฟังเสียงระฆังต้อนเป็นสัญญาณว่าพระเสด็จมาถึงแล้ว

พระนางยโสธราเทวีรับทรงพระวอทองเสด็จสู่เชิงเทินอันเป็นที่สูง เพื่อกอดทอดพระเนตรดูพระสวามีแต่ไกล ๆ มองไปจากปราการนั้นแลเห็นภูมิภาคโดยรอบบริเวณ ในป่าโน้นเนื่องหนองไปด้วยต้นอินทผลัมและต้นไทร ขอบทางเกวียนนั้นงามด้วยไม้ดอก ไม้ผลขึ้นริมฝั่งน้ำงามดังภาพเขียน ได้ร่วมไม้เป็นที่ราบเตียน ภูเขาขึ้นเขียวเป็นที่น่าสนใจ ภายนอกพระทวารวังเป็นทับกระโจมที่อาศัยของคนจนยากไร้เหล่าจันทาลสกุลต่ำ ผู้เป็นกษัตริย์และพราหมณ์จำต้องหลีกให้ไกลพ้น เพียงแต่เหยียบเงาเข้าก็อับจนเสนียดกิน ต้องสะเดาะเคราะห์กันเป็นพิธีใหญ่เพื่อบัดจัญไรไปเสียจากตัว แม้

กระนั้นเขาผู้ยากจนเหล่านี้ก็มีอุตสาหะตื่นก่อนตะวันส่องแสง ด้วยตั้งใจ
คอยแสดงการวះแค้นพระมุณี บ้างปีนต้นพุทธรักษาพังเสียงสังข์ บ้างเจียหุพัง
เสียงฆ้องกลองอันขานบอกเวลาพระเสด็จ ใช้เวลาตามประสายากบดกวาด
ทับกระท่อม ปักธงพร้อมตามที่มี บ้างมัดใบมะเดื่อเป็นสายยาวรีแขวนไว้
ณ ชุ่มประตูป้าน พร้าถามกันตั้งแต่วันวานนี้ว่า “พระบรมศาสดาของเรา
เสด็จมาแล้วหรือยังเพื่อนเอ๋ย”

พระนางยโสธราเล่าก็เฝ้าจับพระเนตรจ้องมองดูหนทาง ไม่ผิด
อะไรกับผู้อื่น ยิ่งตะวันแผดแสงในตอนสายพระพักตร์ของเธอก็คล้ายสีอัน
แดงระเรื่อขีดสลดลงตามลำดับ พระอรุณประทวันว่าพระสวามีคงจะ
มีเสด็จมาเสียแล้ว

ทันใดนั้นเอง พระนางทอดพระเนตรเห็นนักบวชผู้หนึ่งเดินเด่น
มาแต่ไกล เกศาโกนเกลี้ยงเกลา ห่มองค์ด้วยภูษาสีเหลือง หัตถ์นั้นอุ้ม
บาตรดิน ดำเนินนำหน้ามาแต่ผู้เดียว สองข้างซ้ายขวาถัดไปนั้นเป็นพระ
ภิกษุแต่งสีเหลืองดจกัน แต่องค์ภิกษุซึ่งนำหน้านั้นท่าทางควรแก่การ
เคารพนบอภิวันท์ยิ่งนัก อากาโรซึ่งก้าวเดินกึ่งามสง่าน่าประหลาด เนตรลูก
ใสบริสุทธิ ปวงชนซึ่งถวายเป็นมิ่งมงคลด้วยความพิศวง บ้างก็นั่งง
บ้างก็ก้มลงกราบ บ้างก็หันหน้าเศร้าด้วยไม่มีของถวาย นายไพร่กระซิบถาม
กันว่า ใคร ใคร พระฤาษีนี้เป็นเทวดาหรือ

พอพระภิกษุนั้นดำเนินเข้ามาใกล้พลับพลา พระวิสุทธิเทพก็เผย
ออก ยโสธราเทวีสะดุ้งผวาหวีดร้องว่า “พระสวามีหม่อมฉันมาถึงแล้ว”

ฝ่ายพระเจ้านครกบิลพัสดุ์ได้ทรงสดับว่า พระราชโอรสเสด็จ
มาโดยมิได้ทรงพาหุอย่างขัตติยะ มีหน้าช้ำโกนพระเกศาเสียจนสิ้นสวย
ทรงแต่ภูษาเหลือง เก่าคร่ำคร่า บทจรมาด้วยบาทเปล่า มีหน้าช้ำทรงถือ
บาตร รับทานอาหารจากคนยากจนเข็ญใจ ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก ความรัก
ใคร่เอ็นดูเหือดหายไปสิ้น พระองค์ทรงกระเทีบบพระบาทถึงพระมัสสุขาว

อย่างแรง แล้วตรัสเรียกเสนาให้จัดม้าพระที่นั่งมาถวาย พระพักตร์นิว
เสด็จขึ้นบนหลังม้า กระแทกโคลนโดยแรงจนม้าถลาแล่น ฝูงชนซึ่งเดิน
เก้ก้งขวางหน้าพากันหลบวุ่นวายวิ่งเตลิดหาย บอกกันไม่ทันว่าพระราช
เสด็จแล้ว รีบเคารพพนบไหว้เถิดชาวเรา พอเขาพูดไม่ทันขาดปาก ม้าก็วิ่ง
ผ่านหน้าเลยไป พระราชาทรงควบใหญ่จนกระทั่งถึงกำแพงวัง ซึ่งมีฝูงชน
ยืนอยู่แน่นขนัดเหลือที่จะนับได้ ที่ยังหลังไหลมาจากสารทิศต่าง ๆ ก็ไม่
ขาดสาย เขาแหวกทางเป็นช่องให้กษัตริย์เข้าไปยังพระพุทธรองค์ ซึ่งทรง
ยืนสงบนิ่งแช่มช้อยอยู่ ทอดพระเนตรดูพระราชบิดาด้วยความกรุณา และ
สภาพเรียบร้อยนำเคารพ

ทันใดนั้นเองกษัตริย์ก็หายพิโรธดังปลิดทิ้ง พระพักตร์คลาย
ความบึ้งตึงด้วยความซึ่งเคียดและไม่พอพระทัย พระองค์เสด็จลงจาก
หลังม้าพระที่นั่ง ทรงดองคั่งลงต่ำแล้วคุกพระขงฆ์ลงถวายอัญชลีแด่พระ
พุทธรองค์ด้วยพระทัยสวามิภักดิ์นอบน้อม ความปีติสุขฉายแสงออกมาให้
เห็นอย่างเด่นชัด เพราะทรงตระหนักแน่แล้วในขณะนี้ว่า พระราชบุตร
ของพระองค์นั้น ทรงประเสริฐใหญ่ยิ่งกว่าจักรพรรดิทั้งหลาย ฝูงชน
ซึ่งล้อมรอบพระองค์อยู่นั้น ต่างก็มีอาการสงบนิ่ง ไม่มีใครกล้าเอื้อนเอ่ย
ปากแต่อย่างใด

กษัตริย์ทรงสงบระงับความตื่นเต้นพระทัยได้แล้ว ก็เอื้อนโอษฐ์
ตรัสถามว่า

“ลูกรัก พ่อไม่ได้คิดเลยว่า ลูกจะปลอมองค์มาแย่งกระยาจากขอทาน
ฉะนี้ ลูกของพ่อ เมื่อก่อนนี้ทรงพัสดรามารณ์อันเพริศแพร้ว ประดับองค์
ด้วยแก้วมณีมีค่าล้ำ เพียงแต่ตบหัตถ์เท่านั้นสารพัดสิ่งจะมาถึงพระองค์
ลูกเอ๋ยตั้งแต่ลูกจกไป พ่อไม่เคยมีความสุขเลยแม้แต่หนึ่งวัน ทำไมลูกจึงทิ้ง
พ่อไว้ให้โศกเศร้า ยโสธราเทวีของลูกก็เช่นกัน เธอมีเป็นอันสวยและ
บรรทม เช้าค่ำรำไ้ให้จนพักตร์ซีดสลดมัวหมอง การบรรเลงขับร้องและ

เพื่อนร่าเธอก็มีน้ำพา เธอเพิ่งมาสิ้นทุกข์หมองไหม้ในวันที่ลูกมาถึงนี่เอง ลูกของพ่อทำไมจึงทรงภูษาเหลืองเก่าคร่ำคร่าและเที่ยวขออาหารจากชาวเมืองดั่งนี้เล่าลูกรัก”

พระชินสีห์เจ้าของเราทูลตอบว่า

“สกุลของหม่อมฉันเป็นอย่างนี้เองค่ะ หม่อมฉันจึงต้องทำอย่างนี้ด้วย”

“อะไรกันลูกรัก ลูกเอาที่ไหนมาพูด วงศ์ศากยะมีอายุที่ยืนนานนักหนาแล้ว พ่อไม่เคยเห็นมีใครทำดั่งนี้เลย”

“สกุลของฉันไม่ใช่ศากยะดอก หากเป็นอริยวงศ์ พระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จมาก่อนหม่อมฉัน ได้ทรงกระทำดั่งนี้ทุกพระองค์ หม่อมฉันจึงต้องทำอย่างพระพุทธรองค์นั้น ๆ ด้วย ก็อย่างเดียวกับที่ทรงธรรมต้องสวมเกราะแต่งเครื่องรบครบครันเยี่ยงกษัตริย์แต่โบราณกาลนั้นแหละค่ะ พระบิดาเป็นกษัตริย์ แต่ลูกเป็นนักบวชผู้ยังประโยชน์สุขให้แก่โลก ลูกไปค้นหาแก้วมณีอันมีค่ายิ่งกว่าสัตรีรัตน์ของพระจักรพรรดิเจ้ามาแล้ว ลูกจะได้แจกจ่ายให้แก่ชาวโลกทั้งหลายต่อไป”

พระราชาทรงฉงนพระทัยยิ่งนัก ด้วยมิได้ทอดพระเนตรเห็นพระสมบัติใด พระพุทธรองค์ก็เสด็จบวร ทรงจีวรคร่ำคร่าและมีบาตรดินใบหนึ่งเท่านั้นเอง ตรัสถามว่า

“สมบัติอะไรที่ไหนกัน ลูกรัก พ่อไม่เห็นมีสิ่งใดเลย”

พระมหาโพธิสัตว์ทรงจับพระกรของพระพุทธบิดาจึงเสด็จดำเนินไปตามถนน พลองตรัสเล่าให้ฟังถึงจตุราริยสัจ สันติปฏิบัติปา อัฐศีลอันควรงดเว้นเสียเพื่อจะได้ปราศภัย มรรคแปดอันควรสนพระทัยแลดำเนินตามไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์หรือทาสตัวย่ำ จันทราลเข้ญใจปานไร ฉลาดไฉ่ แก่หรืออ่อนวัยปานไหน ก็พึงสดับและปฏิบัติตามทั้งสิ้น เพื่อจะ

ได้เข้าสู่นิพพานอันพ้นแล้วซึ่งปวงทุกข์ และการเวียนว่ายในห้วงมหรรณพ
ของทางโลก

พระมหากษัตริย์ได้สดับก็ชุ่มชื่นกมล พระพิภตรุหาย่นสิ้นจณ
สนเทห์ เพราะแสงสว่างแห่งปัญญาได้ปรากฏแก่พระองค์แล้ว ในราตรี
นั้นเอง พระเจ้าสิริสุทโธทนะและพระศรียโสธราผู้เป็นสะใภ้ก็ทรงสำเร็จ
พระปรมาภิไธย อันเป็นความเกษมคานต์ไม่รู้จักเหือดหาย

สิ่งที่อยู่คู่ฟ้า

เบื้องล่างแห่งภูเขาหิมาลัยสูงเยือกมโหฬาร และสดชื่นอยู่ด้วยไม้
อันเขียวขจี มีดอกอันงดงามหอมหวานเพราะมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่ตลอดปีเป็น
ที่รื่นรมย์ยิ่งนัก มีกองศิลาต่างสีประดับด้วยรัตนหัตถ์ทับกันอยู่เกลื่อนกลาด
เกือบทุกอันมีรอยสลักลวดลายอย่างประณีตบรรจง แต่กว่าลบเลือนไปบ้าง
แล้วด้วยความชราของอายุ บางอันก็เปื้อนดินแทบมองดูเส้นลายไม่เห็น
บางอันก็ฝังจมอยู่ในดิน รากมะเดื่อขึ้นพันรัดเอาไว้แน่นหนา ลางอันก็ถูก
ไม้เลื้อยขึ้นปกคลุมเยื้องจนไม่มีใครทราบว่าศิลาอยู่ภายใต้ไม้เลื้อยอันเขียว
ขจีนั้น ภู ตึกแกและสัตว์เลื้อยคลานอื่น ๆ พวกนั้นออกมาจากโพรง
ไม้ผุ ๆ ซึ่งสลักเสลาอย่างประณีต อันแสดงว่าแต่ก่อนนี้เคยประกอบ
ขึ้นเป็นที่ประทับของกษัตริย์ พื้นปราสาทอันงามและราชอาสน์ กลายเป็น
ที่อยู่ของเหล่าสุนัขจิ้งจอกอันเข้าไพบดตัวนอนสบาย ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่
แสดงถึงความไม่เที่ยงแท้ทั้งสิ้น เพราะว่าซากปรักหักพังเป็นที่อาศัยของ
เหล่าจตุบาทวิบาท และเลื้อยคลาน เหล่านี้แหละคือ กรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่ง
เคยเจริญรุ่งเรืองวาววับด้วยแสงแก้วมณี และเป็นที่ซึ่งจอมกษัตริย์เคย
ประทับสุขสบายมาแต่ก่อน

พระพายเท่านั้นที่ยังคงราเอยอยู่เช่นเดิม มหาสิรินทรมหาลัย
และธารน้ำเท่านั้นที่ยังอยู่ บุปผชาติเท่านั้นที่ยังคงบานสะพรั่ง และส่ง
กลิ่นหอมหวานอยู่มิได้ขาด ความจริงในธรรมชาตินี้เป็นฉันใด พระพุทธ
โอวาทก็เป็นฉันนั้น คำสั่งสอนของพระบรมศาสดายังคงอยู่ ไม่รู้จักเสื่อม
คลายหายสูญไปจากโลก พระคัมภีร์เล่าว่า ในอดีตสมัยนั้น พระบิดาและ
พระประยูรญาติพากันมาแวดล้อมเฝ้าแทนพระพุทธองค์ ทรงสดับพระพุทธ

โอวาท แล้วก็ทรงเลื่อมใสศรัทธายิ่งนัก ที่เคยถือพระองค์ว่าสูงศักดิ์สูง
 อาวุโสกว่า ก็นอบน้อมถ่อมกายอยู่แทบพระบาทพระผู้ทรงพันแล้วจาก
 ห่วงทุกข์ในโลกทั้งสิ้น พระศาสดาเสด็จประทับเทศนาปรทานพระญาติ
 ในสวนขวัญอันเป็นที่สงัดร่มเย็น สร้างเป็นเนินสูงต่ำหลั่นลดเป็นชั้น ๆ
 ก่อตั้งฐานปูนผสมเป็นภูเขาน้อย ๆ สำหรับปลูกดอกกุหลาบหลากสีและมี
 กลิ่นระรื่นรวย น้ำพุขึ้นพวยพุ่งอยู่กลางสวนชวนให้ทัศนา ยิ่งนัก เหล่าพระ
 บรมวงศานุวงศ์ได้ทรงสดับพระสัจธรรม ก็มีเหตุยอเยิบอาบ ชุ่มน้ำไป
 ด้วยน้ำอมฤตแห่งปัญญา ซึ่งต่อมาก็ยังผลให้ชาวชมพูทวีปทั้งหลายได้มี
 กมลอันบริสุทธิ์สดใส และเห็นทางข้างหน้าสว่างกระจ่างไป เพราะมีดวง
 ประทีปแก้วแห่งปัญญาอยู่กับตนแล้ว

นี่ก็เป็นที่สุดแห่งพระประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม
 อันพระพุทธรปรีชาญาณและพระวิริยะนั้นเลิศล้ำเปรียบมิได้ พระองค์ทรง
 สละเสียซึ่งความมีอำนาจอันใหญ่ยิ่งในโลกด้วยพระทัยห้าวหาญ และ
 ด้วยทรงหวังจะยังประโยชน์ต่อโลกเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ข้าพเจ้าเล่ามานี้ก็เพียงแต่ส่วนน้อย กาลซึ่งพระพุทธองค์ทรงมี
 พระชนม์อยู่ หรือก็ล่วงเลยมานานแล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่หลังพระศาสดา
 ได้สดับแต่เสียงพระธรรมล้ำเลิศ ก็มีความบูชาและจงรักต่อพระองค์ผู้
 ทรงกรุณามนุษย์ทั้งโลก มิได้นับว่าคนชาติใดชั้นใด และผิวใด อันนี้เอง
 เป็นเหตุให้เกิดความอดสาหะระจนาเรื่องราวของพระองค์ขึ้นเพื่อให้เพื่อน
 ร่วมโลกทั้งหลายได้แจ้งถึงจริยวัตรอัธยาศัยของพระมหาบุรุษผู้ยิ่งยวด และ
 ข้าพเจ้าก็มีอาจแต่งให้เลียบข้อความในพระคัมภีร์ไปได้ พระสัจธรรมอันทรง
 แสดงไว้ในเย็นวันนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงแก่บรรดาผู้มาประชุม
 หลายโกฏิ รวมทั้งมนุษย์ได้หล้าและเทวดาบนสวรรค์ เพราะการปรากฏว่า
 ท้องฟ้าทุกชั้นว่างเปล่า ด้วยเหล่าเทพเสด็จจากทิพยพิมานสถานลงมาชุมนุม
 พึง โลกเบื้องล่างก็เปิดกรงขังให้เหล่าสัตว์อันต้องทนทุกข์ทรมานด้วยบาป

กรรมซึ่งตนสร้างมานั้น ได้ขึ้นมาสดับเสียงพระธรรมบ้าง เทพเจ้าช่วยกัน
 ยิ่งความสงบให้เกิดขึ้นทุกพระองค์ พระอาทิตย์ก็มีส่องแสงแผดกล้า พระ
 พายว้าพายแต่เพียงเบา ๆ มิให้เขาทั้งหลายต้องตื่นตกใจไหวหวั่น ฟ้าที่เคย
 ค่นองกัมปนาทก็หยุดนิ่ง ทุกสิ่งที่ร้ายกลับกลายเป็นดี กษัตริย์พราหมณ์
 ยิ่งใหญ่ก็บังเกิดความรักใคร่พวกแพศย์ ศูทร จัณฑาล อันมีวรรณะต่ำ
 กว่าตน วิหิงสา รัชยา พยาบาทปลาสนาการหายไปสิ้นด้วยอำนาจพระ
 ธรรมนั้น

ชาวเราทั้งหลายพึงชวนช่วยสดับซึ่งพระสัทธรรมอันล้ำเลิศนั้นเถิด ไม่
 มีสิ่งใดแล้วที่จะประเสริฐไปกว่าพระพุทธรูปของพระบรมศาสดา ความสุข
 สุดยอดซึ่งเราแสวงหาก็กะได้ประสบเป็นมั่นคง

คำอธิบายศัพท์

คำอธิบายศัพท์นี้เรียงลำดับตามบทที่ และเรียงคำตามลำดับที่ปรากฏในแต่ละบท มิได้เรียงตามลำดับตัวอักษรตามแบบพจนานุกรม ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกันขณะที่อ่าน คำอธิบายศัพท์เหล่านี้มีอยู่แล้วในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

๑

พระสิริรัตนตฤณ

อุทยาน	สวน
ทางช้างเผือก	กลุ่มดาว
ขณะ	ขณะ
วิหค	นก
ข้อพระหัตถ์	ข้อมือ
จุติ	ตาย
ปฏิสนธิ	เกิดในครรภ์
ดาบส	นักบวช
อภิวันทนาการ	กราบ
อสงไขยปี	ประมาณ ๑๐๐ ล้านปี
สวรรคาลัย	ที่อยู่บนสวรรค์
โกฏิ	๑๐ ล้าน
ดาราศาสตร์	วิชาเกี่ยวกับจักรวาล

๒

ยโสธรเทวี

เมาศี

มวย

เนตร

ตา

๓

เสียงกรวญของสายพิน

หิริญ

เงิน

กันแสง

ร้องไห้

๔

จันทร์เพ็ญในจิตรมาส

ละอิ่ง

เข็มขัด สายคาดเอว

วิฏสงสาร

การเวียนวายตายเกิด

มไหศวรรย์

ความเป็นใหญ่

ประทักษณ

เวียนขวา

ปฤษฏางค์

หลัง

รัฐสีมา

ขอบเขตแห่งอาณาจักร

๕

ดาบสหนุ่มแห่งรัตนคีรี

อัสดง

ตก ใ้กับดวงอาทิตย์

ศศิธร

ดวงจันทร์

หญ้าฝรั่น

ปลายเกสรแห้งของพืชชนิดหนึ่ง สี
เหลือง ใช้ทำยาไทย และเครื่องหอม

จุมพิต

จิบ

พจมาน

คำอ่อนหวาน ไพเราะ

บุช้ายัญ

การบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์

ฆ่าคนหรือสัตว์เป็นการบูชา

จตุบาท

สี่เท้า

ทวิบาท

สองเท้า

๖

พินสามสายจากสวรรค์

ทุพพล

อ่อนกำลัง

มังสา

เนื่อ

อัฐิ

กระดูก

โลมา

ขน

อัสสาสะ

ลมหายใจออก

ปัสสาสะ

ลมหายใจเข้า

ติลก

เครื่องหมายเจิมหน้าผากของพวกพราหมณ์

รุกขเทวดา

เทวดาประจำต้นไม้

มรุปายาส

ข้าวหุงด้วยน้ำผึ้งและน้ำมัน

อริยสัจ

ความจริง ๔ ประการ

คำคุณษณาราคะ

ความอยาก ความดิ้นรน ความใคร่

วิจิกิจฉา

ความลังเล

๓)

ผู้ใหญ่วิ่งเหนือจักรพรรดิ

สวนนา	พัง
สถลมารค	ทางบก
บพจร	เดิน
พระขงฆ์	เข้า
พิสดราภรณ์	เสื้อผ้า เครื่องตกแต่ง
ชินสีห์	ราชสีห์ผู้ชนะ หมายถึง พระพุทธเจ้า
สัตว์รัตน์	แก้ว ๗ ประการของจักรพรรดิ
สันติปฏิบัติ	ทางดำเนินสู่ความสงบ
อัฐศีล	ศีลแปด

๘
สิ่งที่อยู่คู่ฟ้า

สังฆรินทร	ภูเขาใหญ่
กมล	ใจ
วิหิงสา	ความเบียดเบียน

คณะกรรมการจัดทำหนังสือส่งเสริมการอ่าน หนังสืออ่านเพิ่มเติม และหนังสือ
อุเทศ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและจริยธรรม ระดับประถมศึกษาและ
มัธยมศึกษา

นายประโมทย์ ไชยกิจ	ประธานกรรมการ
พระเทพโสภณ (กมล โกวิโท)	กรรมการที่ปรึกษา
พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตยาโน)	กรรมการที่ปรึกษา
นางแมนมาส ขวลิต	กรรมการที่ปรึกษา
นายสุชีพ ปุญญานุภาพ	กรรมการ
นายจำรัส ดวงธิสาร	กรรมการ
นางสุนน อมรวิวัฒน์	กรรมการ
นายเย็นใจ เลาหวณิช	กรรมการ
นายสมพร เทพสิทธิ์า	กรรมการ
นางมาลินี ฝิโลประการ	กรรมการและเลขานุการ
นายสุระ ดามาพงษ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวพรรณงาม แยมบุญเรือง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวปราณี สิงห์สุอาด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวอุ้มบุญ สิงห์อัคริน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ผู้เรียบเรียง

นางแม่นมาส ขวลิต

ปกและภาพประกอบ

นายเกริก ยืนพันธ์

คณะบรรณาธิการ

นางแม่นมาส ขวลิต

นางมาลีณี ฝโลประการ

นายสุระ ดามาพงษ์

นางสาวพรรณงาม แยมบุญเรือง

นางสาวปราณี สิ้นธุสอาด

นางสาวอุ้มบุญ สิงห์อัศวิน

